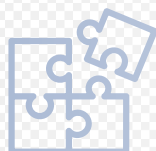
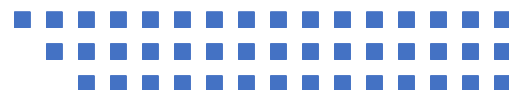

„Identyfikacja oraz ocena efektów wsparcia udzielanego w ramach OP IX RPO WŁ 2014-2020 w obszarze włączenia społecznego i walki z ubóstwem”

Raport końcowy z badania ewaluacyjnego

Kwiecień 2025

Zamawiający:

Województwo Łódzkie

Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego

Departament Polityki Regionalnej i Współpracy Zagranicznej

Wydział Ewaluacji (Jednostka Ewaluacyjna RPO WŁ 2014-2020)

ul. Tuwima 22/26, 90-002 Łódź

Wykonawca:

ECORYS Polska Sp. z o.o.

ul. Solec 38 lok. 105

00-394 Warszawa

e-mail: ecorys@ecorys.pl

Kierownik badania:

Paulina Kowalczyk

Zespół badawczy:

Anna Górecka-Ojdana – z-ca kierownika badania

dr Jolanta Kluba

Paulina Sęk

Weronika Zych

Spis treści

WYKAZ SKRÓTÓW	5
SPIS POJĘĆ	7
STRESZCZENIE.....	9
SUMMARY	14
1 WPROWADZENIE	19
2 SYNTETYCZNY OPIS KONCEPCJI BADANIA ORAZ ZASTOSOWANEJ METODOLOGII	19
2.1 Opis przedmiotu badania	19
2.2 Opis metodologii badania	20
3 EKONOMIA SPOŁECZNA, USŁUGI SPOŁECZNE I AKTYWNA INTEGRACJA W WOJEWÓDZTWIE ŁÓDZKIM – WPROWADZENIE	22
4 OCENA WPŁYWU INTERWENCJI W ZAKRESIE AKTYWNEJ INTEGRACJI OSÓB ZAGROŻONYCH UBÓSTWEM LUB WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM.....	30
4.1 Logika interwencji	30
4.2 Skuteczność wsparcia	34
4.3 Użyteczność wsparcia.....	47
4.4 Trwałość wsparcia	55
4.5 Efektywność wsparcia	61
4.6 Komplementarność wsparcia	62
4.7 Wpływ wojny w Ukrainie oraz pandemii COVID-19 wywołanej przez koronawirus SARS-CoV-2 na efekty wdrażanej interwencji Działania IX.1.....	65
5 OCENA WPŁYWU INTERWENCJI W ZAKRESIE POPRAWY DOSTĘPU DO REALIZOWANYCH W REGIONIE USŁUG SPOŁECZNYCH I ZDROWOTNYCH OGRANICZAJĄCYCH UBÓSTWO I WYKLUCZENIE SPOŁECZNE	68
5.1 Logika interwencji	68
5.2 Skuteczność wsparcia	76
5.3 Użyteczność wsparcia.....	85
5.4 Trwałość wsparcia	104
5.5 Efektywność wsparcia	105
5.6 Komplementarność wsparcia	108
5.7 Wpływ wojny w Ukrainie oraz pandemii COVID-19 wywołanej przez koronawirus SARS-CoV-2 na efekty wdrażanej interwencji Działania IX.2.....	111
6 OCENA WPŁYWU INTERWENCJI W ZAKRESIE ROZWOJU EKONOMII SPOŁECZNEJ	114

6.1	Logika interwencji	114
6.2	Skuteczność wsparcia	121
6.3	Użyteczność wsparcia	129
6.4	Trwałość wsparcia	137
6.5	Efektywność wsparcia	139
6.6	Komplementarność wsparcia	140
6.7	Wpływ wojny w Ukrainie oraz pandemii COVID-19 wywołanej przez koronawirus SARS-CoV-2 na efekty wdrażanej interwencji Działania IX.3.....	143
7	WNIOSKI I REKOMENDACJE	146
8	ZAŁĄCZNIKI.....	159
8.1	Spis tabel, wykresów i map	159
8.2	Tabela wniosków i rekomendacji	162
8.3	Bibliografia.....	162
8.4	Studia przypadku	162
8.5	Szczegółowy opis zastosowanej metodologii	162
8.6	Narzędzia badawcze	162
8.7	Lista respondentów, którzy wzięli udział w badaniach realizowanych z zastosowaniem poszczególnych metod i technik badawczych	162
8.8	Baza danych z wywiadów ankietowych	162
8.9	Transkrypcje z przeprowadzonych wywiadów pogłębionych	162
8.10	Zestawienie danych zebranych w badaniach realizowanych z zastosowaniem poszczególnych metod lub technik badawczych wraz z obliczeniami	162
8.11	Prezentacja multimedialna wyników	162

WYKAZ SKRÓTÓW

BDL – Bank Danych Lokalnych

CATI – (ang. Computer-Assisted Telephone Interviewing) wspomagany komputerowo wywiad telefoniczny

CAWI – (ang. Computer-Assisted Web Interview) wspomagany komputerowo wywiad przy pomocy strony WWW

CIS – Centrum Integracji Społecznej

CS – case study

CUS – Centrum Usług Społecznych

CUŚ – Centrum Usług Środowiskowych

DDP - Dzielne domy pomocy

EFRR - Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

EFS - Europejski Fundusz Społeczny

EFS+ - Europejski Fundusz Społeczny +

ES - Ekonomia społeczna

FEŁ 2021-2027 - Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2021-2027

FGI - (ang. Focus Group Interview) – zogniskowany wywiad grupowy

FIO - Fundusz Inicjatyw Obywatelskich

GOPS - Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej

GUS – Główny Urząd Statystyczny

IP – Instytucja Pośrednicząca

IZ – Instytucja Zarządzająca

JST - Jednostki Samorządu Terytorialnego

KIS – Klub Integracji Społecznej

KPO - Krajowy Plan Odbudowy

KPRES - Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej

MOPR - Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie

MOPS - Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej

MRPiPS - Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej

NGO - (ang. non-government organization) organizacja pozarządowa

OP – oś priorytetowa

OPS – Ośrodek Pomocy Społecznej

OWES – Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej

OzN – osoba z niepełnosprawnością

PCPR – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie

PES – Podmiot Ekonomii Społecznej

PFRON - Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych

PI - Priorytet inwestycyjny

PIW EQUAL - Program Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL

PO KL - Program Operacyjny Kapitał Ludzki

PO PŻ – Program Operacyjny Pomoc Żywnościowa

PO WER - Program Operacyjny Wiedza-Edukacja-Rozwój

PS – Przedsiębiorstwo Społeczne

PUP - Powiatowy Urząd Pracy

PZP - Prawo zamówień publicznych

RCPS - Regionalne Centrum Polityki Społecznej

ROPS - Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej

RPO WŁ 2014-2020 - Regionalny Program Województwa Łódzkiego 2014-2020

RPRES - Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej woj. Łódzkiego

SL2014 - System wspierający realizację programów operacyjnych realizowanych w ramach Funduszy Europejskich 2014-2020

SŁOM - Stowarzyszenie Łódzki Obszar Metropolitalny

SZOOP - Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych

TDI - (ang. Telephone In-Depth Interview) - wywiad telefoniczny pogłębiony

UE - Unia Europejska

WoD – wniosek o dofinansowanie

WoP – wniosek o płatność

WTZ - Warsztaty Terapii Zajęciowej

WUP – Wojewódzki Urząd Pracy

ZAZ - Zakład Aktywności Zawodowej

ZIT – Zintegrowane Inwestycje Terytorialne

SPIS POJĘĆ

Deistytucjonalizacja to rozwój usług środowiskowych w miejscu zamieszkania, tak by zapewniały najbardziej przyjazne i optymalne warunki zaspokajania potrzeb osób potrzebujących wsparcia. Oznacza to z jednej strony stałe zwiększanie profilaktyki, z drugiej – przechodzenie od wsparcia o charakterze instytucjonalnym do wsparcia udzielanego w środowisku rodzinnym tych osób oraz w ich społeczności lokalnej¹.

Efekt creamingu polega na dobieraniu przez projektodawców takich uczestników projektów, którzy zapewniają lepsze perspektywy na osiągnięcie założonych wartości wskaźników, tj. osób dobrze rokujących, które nawet bez udziału w projekcie miałyby szansę na aktywność zgodną z kierunkiem interwencji (np. na znalezienie zatrudnienia)².

Ekonomia społeczna to sfera aktywności obywatelskiej i społecznej, która poprzez działalność gospodarczą i działalność pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych użyteczności publicznej (na rzecz interesu ogólnego) oraz rozwojowi lokalnemu³.

Mieszkania chronione – forma pomocy społecznej przygotowująca pod opieką specjalistów osoby tam przebywające do prowadzenia samodzielnego życia lub wspomagająca te osoby w codziennym funkcjonowaniu⁴. Ustawa z dnia 28 lipca 2023 roku o zmianie ustawy o pomocy społecznej oraz niektórych innych ustaw wprowadziła zmianę używanej terminologii na mieszkania wspomagane i treningowe. W mieszkaniu treningowym są świadczone usługi bytowe, praca oraz nauka lub utrwalanie niezależności, sprawności w zakresie samoobsługi, pełnienia ról społecznych w integracji ze społecznością lokalną, w celu umożliwienia prowadzenia niezależnego życia. W mieszkaniu wspomaganim świadczone są natomiast usługi bytowe, praca socjalna oraz pomoc w wykonywaniu czynności niezbędnych w codziennym funkcjonowaniu i realizacji kontaktów społecznych, w celu utrzymania lub rozwijania niezależności osoby na poziomie jej psychofizycznych możliwości⁵.

Opieka wychnieniowa to usługa wyręczająca opiekuna sprawującego bezpośrednią opiekę nad osobą niesamodzielną. Jej celem jest odciążenie członków rodzin lub opiekunów osób

¹ Regionalny plan rozwoju usług społecznych i deinstytucjonalizacji dla województwa łódzkiego na lata 2023-2025, Łódź 2023, s. 4.

² Analiza rozwiązań, o których mowa w art. 108 ust. 1i Ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej Departament Funduszy, Wydział Wydatków Fakultatywnych i Analiz Efektywności, Warszawa 2017, s. 26; Metaanaliza wyników badań ewaluacyjnych dotyczących oceny wsparcia z EFS, Agrotec Polska Sp. z o.o. na zlecenie Ministerstwa Rozwoju, Warszawa 2016, s. 122.

³ Czym jest ekonomia społeczna, MRPiPS, <https://www.gov.pl/web/rodzina/ekonomia-spoeczna-i-solidarna-1> (dostęp: 2.04.2025 r.).

⁴ [Mieszkanie chronione](#) (dostęp: 3.04.2025).

⁵ [Mieszkania treningowe i wspomagane](#) (dostęp: 3.04.2025).

niesamodzielnym (starszym, z niepełnosprawnościami) poprzez wsparcie ich w codziennych obowiązkach przez zapewnienie czasowego zastępstwa⁶.

Ubóstwo rozumiane jest zgodnie z definicją GUS⁷ - trzy granice (linie) ubóstwa ekonomicznego:

1. ubóstwo skrajne – określane na podstawie minimum egzystencji, szacowane przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych; konsumpcja poniżej tej granicy zagraża zdrowiu i życiu człowieka,
2. ubóstwo relatywne – określane na podstawie przeciętnych miesięcznych wydatków polskich gospodarstw domowych; gospodarstwa domowe, których wydatki wynoszą mniej niż 50% tych przeciętnych, uznawane są za żyjące w ubóstwie relatywnym,
3. ubóstwo „ustawowe” – określane na podstawie kryteriów (progów) dochodowych pomocy społecznej (zgodnie z ustawą z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej i stosownymi rozporządzeniami do niej); osobom, których miesięczne dochody są niższe niż ustanowione kryteria dochodowe, przysługuje wsparcie w formie świadczeń pieniężnych wypłacanych przez ośrodki pomocy społecznej.

Wykluczenie społeczne (tzw. sfera niedostatku) jest określane na podstawie minimum socjalnego oszacowanego przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych; konsumpcja poniżej tej granicy oznacza niższy poziom życia niż uznany za minimalnie wystarczający pod względem biologicznym i społecznym⁸.

Wykluczenie wielokrotne oznacza sytuację nakładania się czynników wykluczenia, wykluczenie z powodu więcej niż jednej z przesłanek - w przypadku niniejszego badania: z przesłanek wskazanych w Wytycznych w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020.

⁶ Program „Opieka wytnieniowa” dla jednostek samorządu terytorialnego, <https://niepelnosprawni.gov.pl/a,1555,nabor-wnioskow-w-ramach-resortowego-programu-ministra-rodziny-pracy-i-polityki-spoecznej-opieka-wytchnieniowa-dla-jednostek-samorządu-terytorialnego-edycja-2025> (dostęp: 2.04.2025 r.).

⁷ GUS, Pojęcia stosowane w statystyce publicznej, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/lista.html> (dostęp: 2.04.2025 r.).

⁸ Jak mierzy się ubóstwo w Polsce? EAPN Informator, <https://www.eapn.org.pl/o-ubostwie/jak-mierzy-sie-ubostwo-w-polsce/> (dostęp: 2.04.2025 r.).

STRESZCZENIE

Głównym celem badania o charakterze ewaluacji ex-post było dokonanie oceny wpływu działań przewidzianych do realizacji w ramach OP IX Włączenie społeczne na ograniczenie zjawiska wykluczenia społecznego oraz ubóstwa w województwie łódzkim. Zakres przedmiotowy badania dotyczył następujących działań: Działanie IX.1 – Aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, Działanie IX.2 – Usługi na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, Działanie IX.3 - Rozwój ekonomii społecznej.

Cele szczegółowe badania dotyczyły oceny przywrócenia zdolności do zatrudnienia osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, oceny poprawy dostępu zarówno do realizowanych w regionie usług społecznych ograniczających ubóstwo i wykluczenie społeczne, jak i do usług zdrowotnych odpowiadających na zdiagnozowane potrzeby w regionie, oceny zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego mieszkańcom regionu w związku z wystąpieniem zagrożenia epidemicznego z powodu COVID-19 oraz oceny wpływu pandemii COVID-19 i wojny w Ukrainie na efekty wdrażanej interwencji w ramach OP IX RPO WŁ 2014-2020, a także oceny powstawania nowych i trwałych miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej.

Badanie zostało przeprowadzone według kryteriów ewaluacyjnych: skuteczność, użyteczność, efektywność i trwałość. Podczas realizacji badania zastosowana została triangulacja metodologiczna. Realizacja badania ewaluacyjnego pozwoliła odpowiedzieć na postawione pytania badawcze za pomocą wybranych metod i technik badawczych: analiza danych zastanych, TDI z instytucjami programowymi, beneficjentami Działania IX.3., ekspertami, badania ilościowe CAWI/ CATI zrealizowane z beneficjentami Działania IX.1. i IX.2 oraz badanie CATI z ostatecznymi odbiorcami wsparcia wszystkich Działania. Przeprowadzono także zogniskowany wywiad grupowy FGI z przedstawicielami instytucji zaangażowanych w realizację wsparcia na rzecz osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz opracowano studia przypadku dla wybranych projektów (dobre praktyki).

Interwencja zaplanowana w ramach PI 9i, a realizowana w ramach **Działania IX.1** RPO WŁ 2014-2020 była ukierunkowana na wzrost zatrudnienia oraz rozwój kwalifikacji i umiejętności osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Niski potencjał absorpcyjny w początkowym okresie wdrażania, spowodowany czynnikami zewnętrznymi, tj. poprawą sytuacji na rynku pracy (zmniejszenie populacji ostatecznych odbiorców wsparcia), spowodował znaczne zmniejszenie alokacji, do ok. 65% pierwotnych założeń. Był to jednak poziom pozwalający na realizację zamierzonych celów interwencji. Wszystkie wskaźniki przypisane do PI 9i (Działania IX.1) osiągnęły wartości wyższe niż zakładano. Podkreślano, że w skutecznej realizacji celów Działania IX.1 istotna była współpraca międzysektorowa oraz stosowanie zróżnicowanych form wsparcia. Takie różnorodne, kompleksowe, ale zarazem mocno zindywidualizowane podejście miało również przełożenie na wysokie oceny użyteczności wsparcia przez uczestników projektów. Najwyższą

użytecznością cechowały się ich zdaniem formy aktywizacji zawodowej, choć podkreślano duże znaczenie aktywizacji społecznej. Dla skuteczności interwencji istotne było oddziaływanie kryteriów wyboru projektów, zwłaszcza dotyczących grupy docelowej i minimalnych poziomów wskaźników.

Mniejszą skuteczność osiągnięto w Działaniu IX.1 w realizacji wsparcia ukierunkowanego na zwiększenie potencjału podmiotów świadczących usługi reintegracyjne. Objęło ono głównie tworzenie nowych miejsc w podmiotach już prowadzących działalność, a nie zakładanie nowych podmiotów. Odnotowano niewielkie zainteresowanie tworzeniem jednostek reintegracyjnych, wynikające z podkreślanych przez beneficjentów trudności z ich utrzymaniem po ustaniu wsparcia projektowego (brak wsparcia systemowego).

Udział w projektach pozwolił uczestnikom na podniesienie kwalifikacji i samooceny, a także poprawę sytuacji materialnej. Osoby z niepełnosprawnościami (OzN) częściej niż pozostali odbiorcy postrzegały jako korzyść poprawę zdrowia psychicznego. Jednocześnie OzN miały nieco mniejsze szanse na znalezienie pracy (podobnie jak osoby starsze, zwłaszcza w wieku produkcyjnym niemobilnym). Beneficjenci ocenili zrealizowane wsparcie jako niezbędne uznając, że większość uczestników nie zaktywizowałaby się bez niego. Zauważono efekt *creamingu*⁹, ale jego skala była niewielka. Aktywność zawodowa uczestników projektów utrzymuje się po zakończeniu udziału w projektach, na co wskazują wyniki badania ilościowego oraz wartość wskaźnika „Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracujących 6 miesięcy po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)” na poziomie 123% wartości zakładanej. Trwałość interwencji w zakresie wzmocnienia potencjału podmiotów reintegracyjnych jest niska z powodu braku stabilnego finansowania. Efektywność kosztową projektów w Działaniu IX.1 należy ocenić pozytywnie.

Projekty realizowane w Działaniu IX.1 rzadko obejmowały rozwiązania innowacyjne, co wynika, zdaniem beneficjentów, z charakteru wsparcia w obszarze włączenia społecznego (nacisk kładziony jest na kompleksowość i indywidualizację, a nie na innowacyjne podejście).

Działanie IX.2 cechował wysoki poziom skuteczności. Zakładane wartości docelowe wskaźników programowych zostały osiągnięte lub przekroczone, za wyjątkiem jednego wskaźnika („Liczba podmiotów objętych wsparciem w zakresie zwalczania lub przeciwdziałania skutkom pandemii COVID-19”), do czego przyczyniły się odpowiednio skonstruowane kryteria wyboru projektów. Realizowane przedsięwzięcia stanowiły kompleksową odpowiedź na zidentyfikowane problemy poszczególnych JST. W projektach realizowanych w ramach Działania IX.2 istotny pozytywny wpływ na skuteczność miała współpraca pomiędzy JST, organizacjami pozarządowymi oraz OPS, która zapewniła szerzej zakrojone i zindywidualizowane wsparcie.

⁹ Efekt *creamingu* polega na dobieraniu przez projektodawców takich uczestników projektów, którzy dawali lepsze perspektywy na osiągnięcie założonych wartości wskaźników, tj. osób dobrze rokujących.

O skuteczności działań w zakresie ograniczania ubóstwa i wykluczenia społecznego decydowało przede wszystkim wysokie zapotrzebowanie na usługi społeczne objęte dofinansowaniem w ramach Działania IX.2. Wraz z nasilającymi się procesami starzenia się społeczeństwa w województwie łódzkim rośnie znaczenie specjalistycznych usług medyczno-opiekuńczych skierowanych do osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. Podobnie, w przypadku usług wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, identyfikowano wysokie zapotrzebowanie na kompleksową pracę z rodzinami zastępczymi i zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom, w przypadku braku takich możliwości wśród rodziców biologicznych.

Do czynników zewnętrznych wpływających na interwencję w ramach Działania IX.2 należy zaliczyć trudności realizacyjne w projektach wynikające z postaw (potencjalnych) uczestników projektów, deklarujących udział w projekcie, a następnie rezygnujących z uczestnictwa tuż przed jego rozpoczęciem. Pojawiały się także trudności w rekrutacji uczestników, a dotyczyło to najczęściej osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu w czasie pandemii COVID-19. Dużym problemem była rotacja uczestników w przedsięwzięciach. Częstym utrudnieniem były rosnące z roku na rok koszty poszczególnych usług oferowanych w ramach projektów. Do czynników wewnętrznych, utrudniających beneficjentom realizację projektów, należy zaliczyć wprowadzenie stawek ryczałtowych i kosztów pośrednich. Udział kosztów pośrednich w projektach był niewystarczający w stosunku do potrzeb.

Główne efekty wsparcia skierowanego do osób zależnych to zwiększenie samodzielności uczestników projektów oraz podniesienie ich poczucia wartości. Korzyści odnieśli także opiekunowie osób wymagających wsparcia w codziennym funkcjonowaniu – poprawie uległo ich zdrowie psychiczne. Nie udało się w dużym stopniu osiągnąć efektów związanych z powrotem na rynek pracy opiekunów osób niesamodzielnych. Stosunkowo niewiele działań zostało skierowanych na opiekę wytchnieniową dla opiekunów. W niewielkim stopniu zwiększeniu uległa także liczba miejsc w mieszkaniach chronionych/treningowych.

Największe korzyści, jakie udało się osiągnąć w efekcie realizacji projektów z zakresu usług dla rodziny i pieczy zastępczej dotyczyły poprawy kompetencji wychowawczych opiekunów. W przeważającej większości przypadków udało się także poprawić funkcjonowanie dzieci w rodzinach zastępczych i nabycie przez nich umiejętności społecznych. W niewielkim stopniu skierowano wsparcie do kandydatów na rodziców zastępczych. Interwencja nie odpowiedziała w pełni na potrzeby województwa związane z dostępem do jakościowych placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży. Nowych placówek powstało stosunkowo niewiele, najczęściej w miastach powiatowych, zabrakło działań w mniejszych miejscowościach. Interwencja w niewystarczający sposób zagospodarowała potrzeby osób opuszczających pieczę zastępczą. Brakowało szerzej zakrojonych działań związanych z doradztwem zawodowym, kursami i szkoleniami, wsparciem psychologicznym i pomocą prawną. Ponadto, młodzi dorośli, którzy osiągnęli 18 r.ż. pozostający w pieczy zastępczej

(np. z uwagi na kontynuację nauki, podjęcie pracy zawodowej) nie uczestniczyli w działaniach zaplanowanych w projektach ze względu na trudności z dopasowaniem czasowym.

Udzielone wsparcie w ramach **Działania IX.3** było kompleksowe i jednocześnie dostosowane do indywidualnych potrzeb uczestników projektów. Skuteczności wsparcia dowodzą osiągnięte i niekiedy przekroczone wartości wskaźników, a także pozytywne opinie respondentów badań ilościowych i jakościowych. W wyniku interwencji wsparciem objęto 1765 osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz 1926 PES. W PS utworzono 889 miejsc pracy (15% więcej niż zakładano na etapie programowania), w tym 352 miejsc pracy dla OzN, przekraczając ponad pięciokrotnie założenia Programu. Wskaźnik efektywności zatrudnieniowej osiągnięto na poziomie 76%, co jest związane z dużą rotacją osób objętych wsparciem w ramach interwencji niezwiązanej z zatrudnieniem. Z danych systemu STRATEG wynika, że na koniec 2023 r. odsetek miejsc pracy istniejących co najmniej 30 miesięcy, utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych w województwie łódzkim był bardzo wysoki, wyniósł 90,3% (w Programie założono wartość docelową na poziomie 44%), co świadczy w tym przypadku o osiągnięciu wysokiej skuteczności i trwałości wsparcia.

Użyteczność wsparcia została oceniona wysoko, zakres wsparcia został odpowiednio ukierunkowany i dostosowany do potrzeb badanych grup odbiorców. Interwencja realizowana w ramach PI 9v nie tylko sprzyjała aktywizacji zawodowej, ale też w większości przypadków pozwoliła na uzyskanie dobrej jakościowo pracy. Zarówno PES, NGOsy planujące ekonomizację, jak również osoby, które planowały założyć PES bardzo wysoko oceniły zakres świadczonych usług pod względem dopasowania do potrzeb i odniesionych korzyści. Szczególnie dużym zainteresowaniem cieszyły się usługi z zakresu doradztwa i szkolenia z zakresu podnoszenia kompetencji oraz działania animacyjne, które wpłynęły na poprawę współpracy z otoczeniem. Wiele wspartych organizacji dzięki interwencji kontynuuje działalność stopniowo rozwijając jej potencjał.

Efektywność wsparcia również była zadowalająca, w wyniku interwencji osiągnięto wyższe wartości docelowe wskaźników niż założone w Programie, co przekładało się jednocześnie na osiągnięcie niższych kosztów jednostkowych wskaźników. Wyniki badania pozwalają stwierdzić, że trwałość interwencji jest zadowalająca, niemniej jednak nadal część wspartych osób znalazła zatrudnienie wyłącznie na okres trwałości projektu wynikającej z podpisanej umowy o dofinansowanie. Po utracie finansowania zewnętrznego część podmiotów znacząco ogranicza skalę działalności np. nie utrzymuje poza wymagany projektem okres, utworzonych miejsc pracy z uwagi na brak środków. Rozwiązaniem mogłoby być ewentualne poszerzenie zakresu wsparcia o komponent tzw. „dotacji inwestycyjnej”, czyli środków finansowych, które pozwalałyby rozwijać działalność PES/PS w określonej branży, podnosić efektywność ekonomiczną podmiotu. Jedno z rozwiązań mogłoby dotyczyć dedykowanych konkursów na rozwój działalności PES działających w sektorze ekonomii społecznej.

W regionie nadal konieczne są dalsze działania mające na celu informowanie, podnoszenie świadomości o ES i potencjale PS funkcjonujących w województwie łódzkim, a także działania sieciujące. Bardzo często na poziomie gmin, powiatów brakuje wiedzy o możliwości

nawiązania współpracy z lokalnymi PS, PES. Ponadto rozwój ekonomii społecznej i tym samym PES i PS jest często uwarunkowany decyzjami osób sprawujących funkcje publiczne i urzędników. Ich indywidualny poziom świadomości przekłada się zarówno na chęć współpracy z PES, jak i na kondycję ES w regionie, dlatego takie oddziaływanie uświadamiające powinno być możliwie szerokie. Jednocześnie z badania ewaluacyjnego wynika, że PES, PS rzadko biorą udział w przetargach o zamówienia publiczne JST ze względu m.in. na niską ocenę swoich szans. W związku z powyższym, rekomenduje się kontynuację promowania stosowania klauzul społecznych PZP wśród przedstawicieli JST regionu.

Biorąc pod uwagę obecną sytuację społeczno-gospodarczą i niekorzystne trendy demograficzne konieczna jest większa koncentracja na zadaniach mających na celu powiązanie usług społecznych z ES w regionie, co powinno przyczynić się do uelastycznienia działań poprzez zlecanie zadań publicznych podmiotom trzeciego sektora. Dużą rolę w tym procesie mogłyby odgrywać OWES-y, zachęcając PS do podejmowania działalności w tej branży.

Prowadzone w ramach OP IX interwencje były komplementarne z działaniami realizowanymi w ramach innych OP RPO WŁ 2014-2020 oraz pozostałymi Programami Operacyjnymi. Beneficjenci Działań IX.1 oraz IX.2 najczęściej wskazywali na to, że w perspektywie finansowej 2021-2027 w ramach programu FEŁ 2021-2027 realizują projekty, które są bezpośrednią kontynuacją wsparcia realizowanego w poprzedniej perspektywie. Duża część beneficjentów wszystkich Działań OP IX realizowała również komplementarne interwencje finansowane w ramach innych Działań RPO WŁ 2014-2020. Beneficjenci OP IX wskazywali również na komplementarność wsparcia z innymi Programami Operacyjnymi - zarówno krajowymi, jak i unijnymi. W ramach Działań IX.1 oraz IX.2 prowadzono komplementarną interwencję, ukierunkowaną na tę samą grupę odbiorców, m.in. z PO PŻ. W ramach Działania IX.3 zidentyfikowano komplementarność prowadzonej interwencji z KPO czy FIO.

Na prowadzoną w ramach wszystkich Działań OP IX interwencję wpływ miała pandemia COVID-19 – generowała trudności w realizacji projektów. W ramach Działania IX.1 pandemia COVID-19 oddziaływała na efektywność szkoleń, funkcjonowanie podmiotów oferujących wsparcie, pracę podmiotów integracji społecznej, rekrutację uczestników czy osiąganie efektywności społecznej i zatrudnieniowej. W ramach Działania IX.2 utrudniała dostępność personelu medycznego, wpływała na kondycję psychiczną uczestników projektów i problemy z utrzymaniem odbiorców ostatecznych. W ramach Działania IX.3 z powodu wybuchu pandemii uruchomiono mechanizm zakupów interwencyjnych. Większość beneficjentów prowadziła skuteczne działania zaradcze, niwelujące negatywne skutki pandemii.

Wybuch wojny w Ukrainie spowodował nagły napływ migrantów, którzy stali się nową grupą odbiorców ostatecznych wsparcia w ramach poszczególnych Działań OP IX. Prowadzone badania terenowe nie wskazują jednak na to, żeby wojna w Ukrainie i spowodowany nią napływ migrantów znacząco utrudniały osiąganie efektów w ramach poszczególnych Działań.

SUMMARY

The main objective of the ex-post evaluation study was to assess the impact of the measures planned under PA IX Social Inclusion on the reduction of social exclusion and poverty in the Łódzkie Voivodeship. The scope of the study covered the following measures: Measure IX.1 - Active integration of people at risk of poverty or social exclusion, Measure IX.2 - Services for people at risk of poverty or social exclusion, Measure IX.3 - Development of the social economy.

The specific objectives of the study were to assess the restoration of employability of people at risk of poverty or social exclusion, to assess the improvement of access to both the social services implemented in the region to reduce poverty and social exclusion and to health services responding to diagnosed needs in the region, an assessment of the provision of health security to the region's residents in connection with the epidemic threat posed by COVID-19 and an assessment of the impact of the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine on the effects of the intervention implemented under PA IX of the Regional Operational Programme for Łódzkie Voivodeship 2014-2020, as well as an assessment of the creation of new and sustainable jobs in the social economy sector.

The study was conducted according to the evaluation criteria: effectiveness, usefulness, efficiency and sustainability. During the study, methodological triangulation was applied. The evaluation study allowed the research questions to be answered using selected research methods and techniques: analysis of existing data, TDI with programme institutions, beneficiaries of Measure IX.3., experts, CAWI/CATI quantitative research carried out with beneficiaries of Measures IX.1. and IX.2 and a CATI survey of the final recipients of support for all Measures. A focus group interview (FGI) was also conducted with representatives of institutions involved in the implementation of support for people at risk of poverty and social exclusion, and case studies were developed for selected projects (good practices).

The intervention planned under PI 9i and implemented under **Measure IX.1** of the Regional Operational Programme for Łódzkie Voivodeship 2014-2020 was aimed at increasing employment and developing the qualifications and skills of people at risk of poverty or social exclusion. Low absorption potential in the initial implementation period, caused by external factors, i.e. improvement in the labour market situation (reduction in the population of final recipients of support), resulted in a significant reduction in allocation, to approx. 65% of the original assumptions. However, this was a level that allowed for the implementation of the intended intervention objectives. All indicators assigned to PI 9i (Measure IX.1) reached higher values than expected. It was emphasised that cross-sectoral cooperation and the use of diverse forms of support were important for the effective implementation of the objectives of Measure IX.1. This diverse, comprehensive, yet highly individualised approach also translated into high ratings of the usefulness of support by project participants. In their opinion, the forms of professional activation were the most useful, although the importance of social activation was emphasised. The impact of project

selection criteria, especially regarding the target group and minimum indicator levels, was important for the effectiveness of the intervention.

Measure IX.1 was less effective in providing targeted support to increase the potential of reintegration service providers. It mainly involved creating new places in entities already operating, rather than setting up new entities. There was little interest in setting up reintegration units, due to the difficulties emphasised by the beneficiaries in maintaining them after the termination of project support (lack of systemic support).

By participating in the projects, the participants were able to improve their qualifications and self-esteem, as well as their financial situation. People with disabilities (PwD) perceived an improvement in their mental health more often than other recipients. At the same time, PwD were slightly less likely to find a job (as were older people, especially those of non-mobile working age). The beneficiaries considered the support provided to be essential, recognising that most participants would not have become active without it. A creaming effect¹⁰ was noted, but its scale was minor. The professional activity of project participants is maintained after the end of their participation in the projects, as indicated by the results of the quantitative study and the value of the indicator 'Number of people at risk of poverty or social exclusion working 6 months after leaving the programme (including self-employed)' at 123% of the assumed value. The sustainability of the intervention in terms of strengthening the potential of reintegration entities is low due to the lack of stable funding. The cost-effectiveness of projects in Measure IX.1 should be assessed positively.

Projects implemented under Measure IX.1 rarely included innovative solutions, which, according to the beneficiaries, results from the nature of support in the area of social inclusion (emphasis is placed on comprehensiveness and individualisation, not on an innovative approach).

Measure IX.2 was characterised by its high level of effectiveness. The assumed target values of the programme indicators were achieved or exceeded, with the exception of one indicator ('Number of entities covered by support in combating or counteracting the effects of the COVID-19 pandemic'), which resulted from appropriately constructed project selection criteria. The implemented projects provided a comprehensive response to the problems identified by individual local government units. In projects implemented under Measure IX.2, the effectiveness was significantly influenced by the cooperation between local government units, non-governmental organisations and social welfare centres, which ensured more extensive and individualised support.

The effectiveness of measures to reduce poverty and social exclusion was mainly determined by the high demand for social services co-financed under Measure IX.2. With the ageing of the population in the Łódzkie Voivodeship, the significance of specialised medical and care services aimed at people in need of support in their daily functioning is

¹⁰ The creaming effect is when project organisers select project participants who have a better chance of achieving the target values, i.e. people with good prospects.

growing. Similarly, in the case of family support services and the foster care system, a high demand has been identified for comprehensive work with foster families and the provision of temporary care and upbringing of children in the absence of such possibilities among biological parents.

External factors influencing the intervention under Measure IX.2 include implementation difficulties in projects resulting from the attitudes of (potential) project participants who declare their participation in the project and then withdraw from participation just before it starts. There were also difficulties in recruiting participants, most often people in need of support in their daily lives during the COVID-19 pandemic. The turnover of participants in projects was a major problem. Another common difficulty was the increasing costs of individual services offered within projects from year to year. Internal factors that made it difficult for beneficiaries to carry out the projects included the introduction of flat rates and indirect costs. The share of indirect costs in the projects was insufficient in relation to the needs.

The main effects of the support for dependants were an increase in the independence of the project participants and a boost to their self-esteem. The carers of people requiring support in their daily lives also benefited, as their mental health improved. The effects of the return to the labour market of carers of dependent persons were largely unsuccessful. Relatively few measures were aimed at respite care for carers. The number of places in sheltered accommodation/training flats has also increased only slightly.

The greatest benefits achieved through the implementation of projects in the field of family services and foster care were related to the improvement of the educational competences of carers. In the vast majority of cases, it was also possible to improve the functioning of children in foster families and their acquisition of social skills. To a small extent, support was directed at prospective foster parents. The intervention did not fully address the voivodeship's needs in terms of access to quality day care facilities for children and young people. Relatively few new facilities were created, mostly in district towns, and no action was taken in smaller towns. The intervention did not sufficiently address the needs of people leaving foster care. There was a lack of broader activities related to career counselling, courses and training, psychological support and legal assistance. In addition, young adults who had reached the age of 18 and were still in foster care (e.g. due to continuing education or starting work) did not participate in the activities planned in the projects due to difficulties with timing.

The support provided under **Measure IX.3** was comprehensive and at the same time tailored to the individual needs of the project participants. The effectiveness of the support is proven by the achieved and sometimes exceeded indicator values, as well as the positive opinions of the respondents to the quantitative and qualitative surveys. As a result of the intervention, 1,765 people at risk of poverty or social exclusion and 1,926 Social Economy Entities received support. 889 jobs were created in social enterprises (15% more than planned at the programming stage), including 352 jobs for people with disabilities, exceeding the

Programme's targets by more than five times. The employment effectiveness indicator reached 76%, which is related to the high turnover of people supported under non-employment interventions. STRATEG system data shows that at the end of 2023, the percentage of jobs existing for at least 30 months, created in social enterprises in the Łódzkie Voivodeship was very high, reaching 90.3% (the Programme assumed a target value of 44%), which in this case proves the high effectiveness and sustainability of the support.

The usefulness of the support received was rated highly, and the scope of the support was targeted and tailored to the needs of the recipients. The intervention carried out as part of the PI 9v not only promoted professional activation, but also, in most cases, led to the acquisition of a good-quality job. Both Social Economy Entities, NGOs planning to become more business-oriented, as well as people planning to set up Social Economy Entities rated the range of services provided very highly in terms of their suitability to needs and the benefits gained. Particularly popular were the consulting and training services for improving competences and animation activities, which improved cooperation with the environment. Thanks to the intervention, many of the supported organisations continue their activities and gradually develop their potential.

The effectiveness of the support was also satisfactory, as the intervention resulted in higher target values for indicators than those assumed in the Programme, which at the same time translated into lower unit costs of the indicators. The results of the study allow us to conclude that the sustainability of the intervention is satisfactory, but nevertheless some of the supported people found employment only for the duration of the project as stipulated in the signed funding agreement. After the loss of external funding, some of the entities significantly limit the scale of their activities, e.g. they do not maintain the jobs created outside the required project period due to a lack of funds. One solution could be to expand the scope of support with an 'investment subsidy' component, i.e. financial resources that would allow Social Economy Entities to develop their activities in a specific industry and increase their economic efficiency. One solution could be dedicated competitions for the development of Social Economy Entities operating in the social economy sector.

In the region, further activities are still needed to inform, raise awareness about Social Economy and the potential of Social Enterprises operating in the Łódzkie Voivodeship, as well as networking activities. Quite often, municipalities and districts lack knowledge about the possibility of establishing cooperation with local Social Enterprises and Social Economy Entities. Moreover, the development of the social economy and thus Social Economy Entities and Social Enterprises is often conditioned by the decisions of public officials and civil servants. Their individual level of awareness translates both into a willingness to cooperate with Social Economy Entities and into the condition of the SE in the region, which is why such awareness-raising impact should be as broad as possible. At the same time, the evaluation study shows that Social Economy Entities and Social Enterprises rarely take part in tenders for public procurement of local government units due to, among other

things, the low assessment of their chances. Therefore, it is recommended to continue promoting the use of social clauses of the Public Procurement Law among representatives of local government units in the region.

Given the current socio-economic situation and unfavourable demographic trends, it is necessary to focus more on tasks aimed at linking social services with the Social Economy in the region, which should contribute to making activities more flexible by outsourcing public tasks to third sector entities. The Social Economy Support Centres could play a major role in this process by encouraging Social Enterprises to undertake activities in this industry.

The interventions carried out under PA IX were complementary to the activities implemented under other PAs of the Regional Operational Programme for Łódzkie Voivodeship 2014-2020 and other Operational Programmes. Beneficiaries of Measures IX.1 and IX.2 most often indicated that in the 2021-2027 financial perspective under European Funds for Łódzkie Voivodeship 2021-2027 programme they are implementing projects that are a direct continuation of the support implemented in the previous perspective. A large proportion of the beneficiaries of all PA IX Measures were also implementing complementary interventions financed under other Measures of the Regional Operational Programme for Łódzkie Voivodeship 2014-2020. Beneficiaries of PA IX also pointed out the complementarity of support with other Operational Programmes - both national and EU. Complementary intervention was carried out under Measures IX.1 and IX.2, targeting the same group of recipients, including the Food Aid Operational Programme. Under Measure IX.3, the complementarity of the intervention with the National Reconstruction Plan (KPO) or the Civic Initiatives Fund was identified.

The intervention carried out under all PA IX Measures was affected by the COVID-19 pandemic, which generated difficulties in the implementation of projects. Under Measure IX.1, the COVID-19 pandemic affected the effectiveness of training, the functioning of support providers, the work of social integration entities, the recruitment of participants, and the achievement of social and employment effectiveness. Under Measure IX.2, the COVID-19 pandemic hampered the availability of medical personnel, affected the mental health of project participants and caused problems in maintaining recipients. Under Measure IX.3, the outbreak of the pandemic triggered the intervention purchasing mechanism. Most beneficiaries took effective countermeasures to minimise the negative effects of the pandemic.

The outbreak of war in Ukraine caused a sudden influx of migrants, who became a new group of recipients of final support under individual Measures of PA IX. However, ongoing field research does not indicate that the war in Ukraine and the resulting influx of migrants significantly hinder the achievement of results under individual Measures.

1 WPROWADZENIE

Niniejsze badanie ewaluacyjne z zakresu włączenia społecznego i walki z ubóstwem stanowi ważny element oceny efektów wdrażania RPO Wł 2014-2020. Głównym celem badania było dokonanie oceny wpływu działań przewidzianych do realizacji w ramach OP IX Włączenie społeczne na ograniczenie zjawiska wykluczenia społecznego oraz ubóstwa w województwie łódzkim. Cele szczegółowe badania koncentrowały się na ocenie:

- przywrócenia zdolności do zatrudnienia osobom zagrożonym ubóstwem lub wykluczeniem społecznym,
- poprawy dostępu do realizowanych w regionie usług społecznych ograniczających ubóstwo i wykluczenie społeczne,
- poprawy dostępu do usług zdrowotnych odpowiadających na zdiagnozowane potrzeby w regionie,
- zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego mieszkańcom regionu w związku z wystąpieniem zagrożenia epidemicznego z powodu COVID-19,
- wpływu wojny w Ukrainie oraz pandemii COVID-19 wywołanej przez koronawirus SARS-CoV-2 na efekty wdrażanej interwencji w ramach OP IX RPO Wł 2014-2020,
- powstawania nowych i trwałych miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej.

Badanie zostało przeprowadzone według następujących kryteriów ewaluacyjnych:

- Skuteczność – kryterium pozwalające ocenić stopień osiągnięcia zakładanych celów, skuteczność podjętych działań oraz wpływ czynników zewnętrznych na ostateczne efekty.
- Użyteczność – kryterium pozwalające ocenić całość rzeczywistych efektów wywołanych przez interwencję w OP IX w ramach RPO Wł 2014-2020 (zarówno tych planowanych i nieplanowanych, tzw. ubocznych) w odniesieniu do działań nastawionych na wspieranie włączenia społecznego i walkę z ubóstwem.
- Efektywność – kryterium pozwalające ocenić relację między nakładami, kosztami, zasobami a osiągniętymi efektami interwencji.
- Trwałość – kryterium pozwalające ocenić na ile i w jakim zakresie efekty interwencji są trwałe.

2 SYNTETYCZNY OPIS KONCEPCJI BADANIA ORAZ ZASTOSOWANEJ METODOLOGII

2.1 Opis przedmiotu badania

Zakres przedmiotowy badania ewaluacyjnego obejmował oś priorytetową IX: Włączenie społeczne, w ramach której realizowano:

PI 9i – Aktywne włączenie, w tym z myślą o promowaniu równych szans oraz aktywnego uczestnictwa i zwiększania szans na zatrudnienie

- Działanie IX.1 – Aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym
 - Poddziałanie IX.1.1 – Aktywizacja społeczno-zawodowa osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym
 - Poddziałanie IX.1.2 – Aktywizacja społeczno-zawodowa osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym – ZIT
 - Poddziałanie IX.1.3 – Aktywizacja społeczno-zawodowa osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym - miasto Łódź

PI 9iv – Ułatwienie dostępu do przystępnych cenowo, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług socjalnych świadczonych w interesie ogólnym

- Działanie IX.2 – Usługi na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym
 - Poddziałanie IX.2.1 – Usługi społeczne i zdrowotne
 - Poddziałanie IX.2.2 – Usługi społeczne i zdrowotne - ZIT

PI 9v - Wspieranie przedsiębiorczości społecznej i integracji zawodowej w przedsiębiorstwach społecznych oraz ekonomii społecznej i solidarnej w celu ułatwiania dostępu do zatrudnienia

- Działanie IX.3 - Rozwój ekonomii społecznej
 - Poddziałanie IX.3.1 – Miejsca pracy w sektorze ekonomii społecznej
 - Poddziałanie IX.3.2 – Koordynacja ekonomii społecznej.

2.2 Opis metodologii badania

Podczas realizacji badania zastosowana została triangulacja metodologiczna, która polegała na zróżnicowaniu źródeł danych, metod, technik i perspektyw badawczych. Realizacja badania ewaluacyjnego pozwoliła odpowiedzieć na postawione przez Zamawiającego oraz zespół ewaluacyjny pytania badawcze za pomocą wybranych metod i technik badawczych.

W ramach realizacji badania zostało zastosowane następujące instrumentarium metodologiczne:

Analiza danych zastanych (desk research) – obejmująca zarówno dokumenty programowe, sprawozdawcze i monitoringowe z realizacji programu, dokumenty regionalne, opracowania tematyczne, jak również strategiczne dokumenty wskazujące na kierunki rozwoju usług społecznych w województwie i w kraju.

Telefoniczne wywiady pogłębione (TDI) z instytucjami programowymi, beneficjentami, ekspertami - wywiady zostały przeprowadzone z przedstawicielami Instytucji Pośredniczących RPO WŁ 2014-2020 (Wojewódzki Urząd Pracy w Łodzi, Stowarzyszenie Łódzki Obszar Metropolitalny). Ponadto telefoniczne wywiady pogłębione przeprowadzono z przedstawicielami beneficjentów wszystkich analizowanych działań. Dodatkowo, zrealizowano wywiady z ekspertami, tj. z przedstawicielami organizacji pozarządowych reprezentujących osoby wykluczone społecznie i ubogie oraz przedstawicielami Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie. Łącznie zrealizowano 19 wywiadów.

Badanie CAWI/CATI z beneficjentami Działania IX.1 i IX.2 – realizowane na pełnej populacji beneficjentów, z podziałem na warstwy według Działań. Założono, że minimalna liczebność próby badawczej wyniesie: Działanie IX.1 – 108 ankiet, Działanie IX.2 - 101 ankiet (błąd oszacowania nie przekroczył 5% dla poziomu ufności 95%). Mimo podjętych środków zaradczych, kilkukrotnej próby kontaktu z beneficjentami Działania IX.1, nie udało się osiągnąć zakładanego poziomu próby badawczej, ostatecznie zrealizowano 84 ankiety wśród beneficjentów Działania IX.1 (błąd oszacowania wyniósł 7% dla poziomu ufności 95%) oraz 103 ankiety wśród beneficjentów Działania IX.2. Beneficjenci z uwagi na długi czas od zakończenia projektów w niektórych przypadkach nie posiadali w zasobach kadrowych osób, które były odpowiedzialne za realizację projektu i mogłyby udzielić faktycznych odpowiedzi, bądź nie wyrazili zgody na udział w badaniu ankietowym.

Wywiady CATI realizowane z odbiorcami ostatecznymi wsparcia Działań IX.1, IX.2 oraz IX.3. - zastosowano dobór losowy warstwowy, co oznacza, że populacja została podzielona na trzy warstwy wg działań. Łącznie zrealizowano 1 105 ankiet: w ramach Działania IX.1 – 377, Działania IX.2 – 381 i Działania IX.3 - 347 (błąd oszacowania nie przekroczył 5% dla poziomu ufności 95%).

Zogniskowany wywiad grupowy (FGI) – przeprowadzony z przedstawicielami instytucji zaangażowanych w realizację działań na rzecz osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym w województwie łódzkim, tj.: beneficjentami OP IX, tj. przedstawicielami instytucji pomocy i integracji społecznej, podmiotów ekonomii społecznej, organizacji pozarządowych, jednostek samorządu terytorialnego i ich jednostek organizacyjnych oraz przedstawicielami instytucji rynku pracy działającymi w województwie łódzkim. Celem wywiadu grupowego była ocena efektów współpracy pomiędzy różnymi instytucjami zaangażowanymi w proces wspierania osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, w szczególności w zakresie deinstytucjonalizacji oraz aktywizacji społeczno-zawodowej. W ramach ewaluacji przeprowadzono jeden zogniskowany wywiad grupowy.

Studia przypadku (case study) - zrealizowano cztery studia przypadku dla wybranych projektów, które można uznać za wyróżniające się przykłady dobrych praktyk w kwestii działań ukierunkowanych na ograniczenie ubóstwa i wykluczenia społecznego – jedno studium przypadku obejmujące projekt z Działania IX.1, dwa studia przypadku obejmujące projekty z Działania IX.2 (w tym jeden dotyczący deinstytucjonalizacji usług), jedno studium przypadku obejmujące projekt z Działania IX.3 (Poddziałanie IX.3.1). W ramach każdego ze studiów przypadku przeprowadzono analizę desk research oraz indywidualny wywiad pogłębiony z beneficjentem oraz indywidualny wywiad pogłębiony z uczestnikiem projektu.

Metoda kartograficzna - za jej pomocą przedstawiono regionalne zróżnicowania wybranych wyników wpływu OP IX RPO WŁ 2014-2020 na ograniczenie zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego.

Analizy statystyczne – zostały przeprowadzone m.in. na danych zastanych oraz danych pochodzących z badań ilościowych, baz danych przekazanych przez Zamawiającego.

Szczegółowy opis metodologii badania zawarto w załączniku nr 5 do niniejszego raportu.

3 EKONOMIA SPOŁECZNA, USŁUGI SPOŁECZNE I AKTYWNA INTEGRACJA W WOJEWÓDZTWIE ŁÓDZKIM – WPROWADZENIE

Zdefiniowanie podstawowych pojęć, jakimi są: ubóstwo, wykluczenie społeczne, ekonomia społeczna oraz deinstytucjonalizacja (usług społecznych) stanowi dla niniejszego badania jedną z podstawowych ram metodologicznych. Wybór ich konkretnych charakterystyk pozwolił uniknąć w trakcie badania niejasności analitycznych i błędów interpretacyjnych. W ramach badania Zespół Badawczy postanowił przyjąć wyjaśnienia/definicje wymienionych wyżej pojęć zaproponowane w statystyce publicznej (w badaniach i analizach Głównego Urzędu Statystycznego).

Ubóstwo i wykluczenie społeczne

W analizach GUS wyróżniane są trzy granice (linie) ubóstwa ekonomicznego:

1. ubóstwo skrajne – określane na podstawie minimum egzystencji, szacowane przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych; konsumpcja poniżej tej granicy zagraża zdrowiu i życiu człowieka,
2. ubóstwo relatywne – określane na podstawie przeciętnych miesięcznych wydatków polskich gospodarstw domowych; gospodarstwa domowe, których wydatki wynoszą mniej niż 50% tych przeciętnych, uznawane są za żyjące w ubóstwie relatywnym,
3. ubóstwo „ustawowe” – określane na podstawie kryteriów (progów) dochodowych pomocy społecznej (zgodnie z ustawą z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej i stosownymi rozporządzeniami do niej); osobom, których miesięczne dochody są niższe niż ustanowione kryteria dochodowe, przysługuje wsparcie w formie świadczeń pieniężnych wypłacanych przez ośrodki pomocy społecznej.

Z punktu widzenia analizowanej tematyki istotna jest jeszcze sfera wykluczenia społecznego (tzw. niedostatku), określana na podstawie minimum socjalnego oszacowanego przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych; konsumpcja poniżej tej granicy oznacza niższy poziom życia niż uznany za minimalnie wystarczający pod względem biologicznym i społecznym. Poniżej minimum socjalnego następuje deprywacja integracyjnych potrzeb człowieka.

Według aktualnych analiz GUS za szczególnie zagrożone ubóstwem (w tym skrajnym) uznaje się:

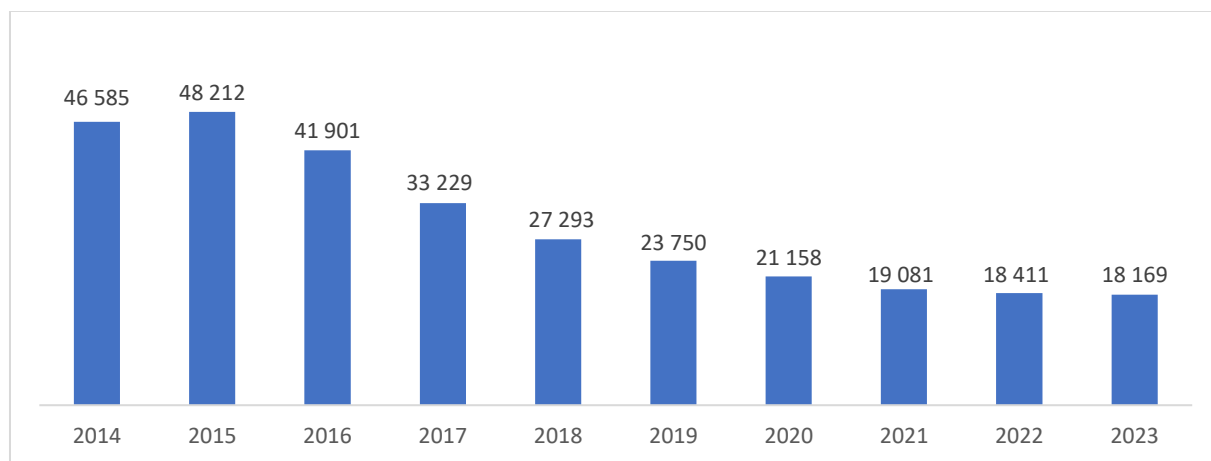
- gospodarstwa domowe utrzymujące się ze świadczeń społecznych (poza emeryturami i rentami) oraz rolnictwa,
- gospodarstwa domowe, w których głowa gospodarstwa legitymuje się wykształceniem co najwyżej gimnazjalnym,
- mieszkańców wsi (zwłaszcza pozaaglomeracyjnych terenów wiejskich),
- rodziny wielodzietne,
- osoby z niepełnosprawnością lub osoby niesamodzielne.

Natomiast za najmniej zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w Polsce uznaje się mieszkańców dużych aglomeracji miejskich z wykształceniem wyższym oraz osoby prowadzące własną działalność gospodarczą/ pracujące na własny rachunek. W przypadku gospodarstw domowych najlepiej wygląda sytuacja jednoosobowych gospodarstw domowych lub tych, w których nie ma dzieci. Można zatem uznać, że czynniki zwiększające ryzyko ubóstwa, jakie identyfikowano na etapie programowania (niski poziom wykształcenia i związany z tym niski status zawodowy głowy gospodarstwa domowego, bezrobocie oraz niepełnosprawność¹¹) zachowują aktualność.

Ze zjawiskiem ubóstwa związane jest wykluczenie społeczne. Ubóstwo materialne to kwestia życia „na górze” bądź „na dole” drabiny społecznej (konsumpcyjnej), wykluczenie społeczne dotyczy życia „w” społeczeństwie lub „poza” nim¹². Na etapie programowania RPO Wł 2014-2020 województwo łódzkie charakteryzowały niższe niż średnia krajowa wartości wskaźników zagrożenia ubóstwem. Również wg najnowszych danych GUS wskaźniki te w województwie łódzkim przyjmują wartości niższe niż średnio w Polsce¹³. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem w roku 2023 w województwie łódzkim wyniósł 13,2%, w Polsce ogółem – 14,0%.

Liczba rodzin, którym przyznano pomoc (świadczenia z pomocy społecznej) na podstawie przyczyny jaką jest ubóstwo zmniejszyła się na przestrzeni dekady niemal o połowę. W 2023 roku świadczenia z pomocy społecznej pobierało 18 169 rodzin, co stanowi istotną zmianę w porównaniu z latami 2014-2015, kiedy to liczba rodzin żyjących w ubóstwie wynosiła w regionie kolejno 46 585 i 48 212.

Wykres 1. Liczba rodzin, którym na podstawie decyzji przyznano pomoc z powodu ubóstwa w latach 2014-2023 województwie łódzkim.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS BDL (dostęp: 15.03.2025 r.).

Duży wpływ na sytuację rodzin miało wprowadzenie w 2016 roku świadczenia wychowawczego, tzw. 500 plus, które znacząco przyczyniło się do ograniczenia ubóstwa

¹¹ Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020.

¹² Czym jest ubóstwo i jak z nim walczyć, EAPN Informator, 2020, s. 2.

¹³ Ubóstwo w Polsce w latach 2021 i 2022, GUS, Warszawa 2023.

(zwłaszcza wśród dzieci) i poprawy jakości życia rodzin. Ponadto należy uwzględnić zmiany przepisów dotyczących kryteriów dochodowych uprawniających do pomocy społecznej.

Co jednak istotne, odsetek osób korzystających trwale z pomocy społecznej utrzymuje się na zbliżonym poziomie. Na etapie programowania było to ok. 49,5% (rok 2012)¹⁴ spośród ogółu korzystających ze świadczeń, w kolejnych latach wartość rosła do 58,1% w roku 2017, a następnie malała do wartości ok. 50% w roku 2023¹⁵. Najczęstszym powodem przyznawania wsparcia z pomocy społecznej jest długotrwała lub ciężka choroba, a następnie ubóstwo, niepełnosprawność i bezrobocie.

Pomimo spadku wartości wskaźnika ubóstwa w województwie łódzkim (podobnie jak w całej Polsce) obserwuje się wzrost liczby osób zagrożonych ubóstwem dochodowym. Coraz więcej rodzin przynajmniej do problemów materialnych i życia „z miesiąca na miesiąc”. Wynika to m.in. z oddziaływania czynników geopolitycznych – wojna w Ukrainie i rosnąca inflacja wpłynęły na zwiększenie kosztów życia gospodarstw domowych (ceny żywności, energii elektrycznej, rosnące raty kredytów). Dodatkowo należy mieć na uwadze, że wzrost cen towarów i usług konsumpcyjnych nie musi się od razu przekładać na wzrosty zasięgów ubóstwa ekonomicznego i niedostatku, gospodarstwa domowe mogą w trudnym czasie korzystać np. ze swoich oszczędności, co niweluje częściowo negatywne skutki inflacji. Taka sytuacja jednak powoduje podwyższenie wartości wskaźnika poczucia stresu ekonomicznego¹⁶ wśród mieszkańców, co wpływa na jakość życia. Na podstawie danych pochodzących z badania EU-SILC 2019-2022 można zauważyć, że wskaźnik stresu ekonomicznego wzrósł w 2022 roku o 2,7 pp w porównaniu do roku 2019.

Tabela 1. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem oraz wskaźnik stresu ekonomicznego w województwie łódzkim na podstawie badania EU-SILC 2019-2022 (% osób w gospodarstwach domowych).

	Wskaźnik zagrożenia ubóstwem	Wskaźnik stresu ekonomicznego
EU-SILC 2019	14,3	19,2
EU-SILC 2022	14,1	21,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Ubóstwo w Polsce w latach 2021 i 2022, GUS, Warszawa 2023, s. 86.

Problemy osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej pozostają wieloaspektowe i wymagają długotrwałego wsparcia. Jak wskazano na etapie programowania, ograniczenie

¹⁴ Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020.

¹⁵ Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2023, RCPS, Łódź 2024, s. 37.

¹⁶ Stres ekonomiczny to pojęcie używane w Europejskim Badaniu Warunków Życia Ludności (EU-SILC). Odnosi się do odsetka gospodarstw domowych lub osób w gospodarstwach domowych, które deklarują, że biorąc pod uwagę całkowity aktualny dochód netto gospodarstwa domowego „wiążą koniec z końcem z trudnością lub z wielką trudnością” (zob. Ubóstwo w Polsce w latach 2021 i 2022, GUS, Warszawa 2023).

poziomu wykluczenia społecznego i wzrostu aktywności zawodowej może nastąpić w wyniku rozwoju specjalistycznych usług społecznych.

Zjawiskiem, które generuje zapotrzebowanie na te usługi, jest starzenie się społeczeństwa. Rosnący udział ludności w wieku poprodukcyjnym w strukturze ludności regionu powoduje, że popyt na usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze w środowiskowych domach samopomocy oraz w dziennych domach pomocy ulega stałemu zwiększeniu. Warto zauważyć, że w województwie łódzkim proces starzenia się społeczeństwa jest bardziej zaawansowany niż średnio w kraju. W 2022 r. przeciętny wiek (tzw. wiek środkowy) mieszkańców Polski wyniósł ponad 42 lata, wskaźnik starości (liczba osób w wieku 65 i więcej lat przypadająca na 100 osób w wieku 0-14 lat) 19,5% proc., a odsetek dzieci do 14. roku życia – 15,4% proc. W województwie łódzkim te wskaźniki to odpowiednio: 44 lata, 22% oraz 14%. Starzenie się społeczeństwa to także wzrost odsetka osób z niepełnosprawnościami (w przypadku osób w wieku poprodukcyjnym skala niepełnosprawności rośnie znacząco wraz z wiekiem).

W roku 2023 funkcjonowało 40 dziennych domów pomocy (DDP), których liczba zmniejszyła się w ostatnich kilku latach (w roku 2021 było ich 43). Na etapie programowania z 1 491 miejsc w 30 DDP korzystało 1 828 mieszkańców, w roku 2023 DDP funkcjonujące w województwie łódzkim dysponowały 1 669 miejscami (o 120 mniej niż w roku 2022), z których w ciągu całego roku skorzystały łącznie 1 804 osoby (o blisko 180 osób mniej, niż rok wcześniej). W przekroju powiatowym najwięcej osób korzystało z usług omawianych placówek w Łodzi, a w dalszej kolejności w Piotrkowie Trybunalskim, powiecie zgierskim oraz wieruszowskim¹⁷.

Obok usług opiekuńczych istotny pozostaje rozwój usług wsparcia rodziny i pieczy zastępczej. W okresie programowania w województwie łódzkim w 2011 r. funkcjonowało 2 946 rodzin zastępczych, w których przebywało 4 112 dzieci, na początku wdrażania perspektywy 2014-2020 było to 3 046 rodzin. W roku 2023 funkcjonowało 2 699 rodzin zastępczych z 3 676 dziećmi¹⁸, zatem w okresie wdrażania możemy zaobserwować spadek liczby rodzin zastępczych. Najistotniejsze bariery utrudniające rozwój rodzinnych form pieczy zastępczej to przede wszystkim brak kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, ponadto nieefektywność prowadzonych kampanii promujących rodzicielstwo zastępcze oraz niedobór pozytywnych medialnych kampanii promujących rodzinne formy pieczy zastępczej, przewlekłość postępowań sądowych, niewystarczające środki finansowe na realizację zadań wynikających z ustawy, obawy rodzin zastępczych związane z opieką nad licznym rodzeństwem, brak dostępu bądź ograniczony dostęp do usług specjalistów (np. psychiatry dziecięcego, neurologa), brak mieszkań chronionych dla usamodzielniających się wychowanków¹⁹. Niewystarczający pozostaje zakres specjalistycznych form pomocy dziecku

¹⁷ Dane nt. zasobów pomocy społecznej wg Oceny zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2023, RCPS, Łódź 2024.

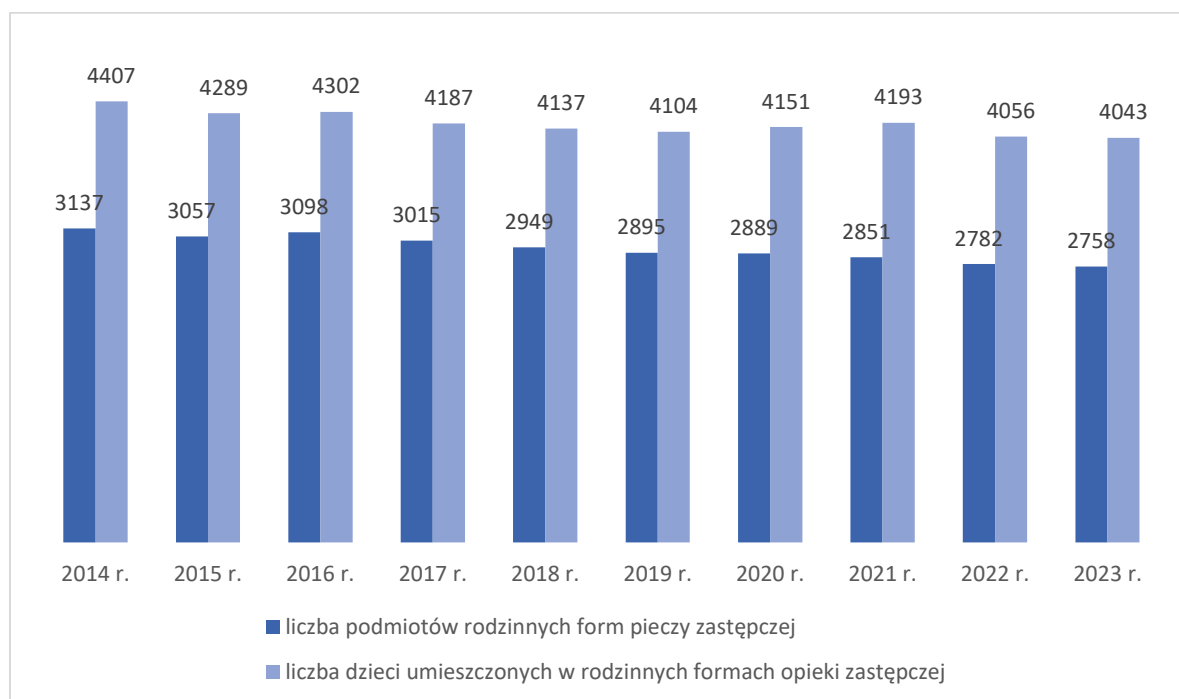
¹⁸ Informacja na temat stanu pieczy zastępczej w województwie łódzkim, RCPS, Łódź 2024, s. 15.

¹⁹ Informacja na temat stanu pieczy zastępczej w województwie łódzkim, RCPS, Łódź 2022, s. 26.

i rodzinie, choć sytuacja uległa znaczącej poprawie między początkiem wdrażania perspektywy 2014-2020 a rokiem 2023. W roku 2012 w regionie funkcjonowało 87 placówek wsparcia dziennego, natomiast w 2023 było ich 104²⁰. Wzrosła również liczba rodzinnych domów dziecka; w roku 2023 było ich 59 (z tego 34 w Łodzi), podczas gdy w 2014 r. 18²¹.

Łączna liczba podmiotów rodzinnych form pieczy zastępczej (rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka) między rokiem 2014 a 2023 w województwie łódzkim uległa zmniejszeniu. Mniej jest obecnie również dzieci w nich umieszczonych niż w roku 2014.

Wykres 2. Liczba podmiotów rodzinnych form pieczy zastępczej i umieszczonych w nich dzieci w latach 2014-2023 w województwie łódzkim.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Informacja na temat stanu pieczy zastępczej w województwie łódzkim, RCPS, Łódź 2024.

Odwrotne są trendy rozwojowe instytucjonalnych form pieczy zastępczej. Liczba placówek oferujących ten rodzaj wsparcia z roku na rok się powiększa. W roku 2017 w wojewódzkim łódzkim działało 36 takich podmiotów, a korzystało z nich 224 wychowanków. W roku 2023 ich liczba wzrosła do 85, a liczba wychowanków do 1 213, co wskazuje na rosnącą instytucjonalizację pieczy zastępczej w regionie.

Aktualne pozostaje zapotrzebowanie na usługi w zakresie wczesnego wykrywania wad rozwojowych i rehabilitacji dzieci. W 2012 r. zdiagnozowano schorzenia u 179 411 osób w wieku 0- 18, w tym u 12% zdiagnozowano zniekształcenia kręgosłupa, u blisko 15% alergię, u ponad 7% wady wzroku, zaś u ok. 2,3% wady rozwoju. W 2014 r., na początku wdrażania perspektywy, najczęstszym schorzeniem u pacjentów w tym wieku były alergię (26,0%),

²⁰ Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego ..., op. cit., s. 149.

²¹ Opieka nad dzieckiem i rodziną w województwie łódzkim w latach 2010-2014, US w Łodzi, 2016, s. 31.

zniekształcenia kręgosłupa (18,1%), zaburzenia refrakcji i akomodacji oka (13,9%). Wysoki odsetek (8,6%) wśród dzieci ze schorzeniami przewlekłymi stanowiły dzieci leczone z powodu otyłości. W 2023 roku najczęstsze przewlekłe schorzenie u młodocianych pacjentów to również alergie (28,3%), w dalszej kolejności zniekształcenia kręgosłupa (11,7%) oraz zaburzenia refrakcji i akomodacji oka (11,6%), a także otyłość (7,3%)²². Wskazuje to na potrzebę prowadzenia diagnostyki w tej kategorii wiekowej.

Już na etapie programowania dostrzeżono szansę na włączenie społeczne i zatrudnienie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w podmiotach ekonomii społecznej.

W województwie łódzkim odnotowuje się coraz większą ilość inicjatyw z zakresu ekonomii społecznej. W roku 2021 w regionie według danych Departamentu Ekonomii Społecznej²³ aktywnych było 6,1 tysięcy PES. W porównaniu z latami 2016-2020, kiedy ich liczba była stabilna i oscylowała w granicy 5,6-5,8 tys., widać duży wzrost.

Tabela 2. Liczba aktywnych PES ogółem w województwie łódzkim w latach 2016-2021 (tys.)

2016	2017	2018	2019	2020	2021
5,8	5,8	5,6	5,7	5,8	6,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z DES (dostęp: 12.03.2024 r.).

Istotną barierę rozwoju PES w regionie zdiagnozowaną na etapie programowania były trudności finansowe, ograniczające możliwości ich rozwoju, w tym ekonomizację działalności. Przeszkadzał w tym także brak wiedzy i kompetencji. Zgodnie z Regionalnym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej Województwa Łódzkiego do roku 2027²⁴, podmioty te nadal borykają się z przeszkodami rozwojowymi, którymi są: zbyt słaba kondycja i potencjał sektora ekonomii społecznej, czyli przede wszystkim istniejących PES i PS, niedostateczny popyt na dobra i usługi świadczone przez PES i PS oraz niewystarczające wsparcie otoczenia dla rozwoju ekonomii społecznej. Choć zatem zmianie uległy przyczyny, PES i PS nadal odnotowują problemy ze stabilizacją działalności.

Wśród PES szczególną rolę pełnią jednostki reintegracji społeczno-zawodowej, czyli nieposiadające odrębnej osobowości jednostki organizacyjne prowadzące działalność reintegracyjną skierowaną do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Są one prowadzone przez organizacje non-profit, jednostki samorządu terytorialnego lub inne podmioty, np. spółdzielnie socjalne, a zaliczamy do nich centra integracji społecznej (CIS), kluby integracji społecznej (KIS), zakłady aktywności zawodowej (ZAZ), warsztaty terapii zajęciowej (WTZ). Liczba jednostek reintegracyjnych w całym województwie łódzkim na 100 tys. mieszkańców wynosiła od 2019 roku do 2022 roku 2,4. W roku 2023 nieznacznie wzrosła

²² Informatory statystyczne ochrony zdrowia województwa łódzkiego, <https://www.gov.pl/web/uw-lodzki/informatory-statystyczne-wojewodztwa-lodzkiego> (dostęp: 20.02.2024 r.).

²³ Zob. strona Departamentu Ekonomii Społecznej – <https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/czym-jest-ekonomia-spoeczna/> (dostęp: 20.02.2024 r.).

²⁴ Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej Województwa Łódzkiego do roku 2027. Załącznik do Uchwały Nr 750/23 Zarządu Województwa Łódzkiego z dnia 21 sierpnia 2023 r.

do 2,5, co oznacza powrót do wartości notowanej w latach 2017-2018. Sytuacja w zakresie dynamiki tego wskaźnika w poszczególnych powiatach województwa łódzkiego jest podobna - liczba tych jednostek ulega na przestrzeni lat zmniejszeniu lub pozostaje wciąż taka sama. Jedynym powiatem, który odnotował wyraźny wzrost w porównaniu z latami 2016-2021 jest powiat łódzki wschodni.

Tabela 3. Liczba jednostek reintegracyjnych na 100 tys. mieszkańców w poszczególnych powiatach województwa łódzkiego w latach 2016-2023.

Nazwa jednostki terytorialnej	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Powiat bełchatowski	0,9	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8
Powiat kutnowski	2,0	2,0	2,1	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2
Powiat łaski	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,1
Powiat łęczycki	2,0	2,0	2,0	2,0	2,1	2,1	2,1	2,1
Powiat łowicki	2,5	3,8	3,8	3,8	4,0	4,0	4,0	4,1
Powiat łódzki wschodni	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	2,7	2,7
Powiat opoczyński	5,2	5,2	5,2	3,9	4,1	4,1	4,1	4,2
Powiat pabianicki	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Powiat piotrkowski	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
Powiat poddębicki	2,4	2,4	2,4	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5
Powiat radomszczański	1,7	2,6	2,6	2,7	1,8	1,8	1,9	1,9
Powiat rawski	4,1	4,1	4,1	4,1	4,2	4,3	4,3	4,3
Powiat sieradzki	1,7	1,7	1,7	1,7	1,8	1,8	1,8	1,8
Powiat skierniewicki	0,0	0,0	0,0	0,0	2,6	2,6	2,6	2,6
Powiat tomaszowski	3,4	3,4	3,4	3,4	3,5	3,6	3,6	3,6
Powiat wieluński	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4
Powiat wieruszowski	4,7	4,7	4,7	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8
Powiat zduńskowolski	1,5	3,0	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6
Powiat zgierski	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6
Powiat brzeziński	3,2	3,2	3,2	3,2	3,3	3,3	3,3	3,3
Powiat m. Łódź	2,6	2,6	2,6	2,4	2,4	2,4	2,3	2,3
Powiat m. Piotrków Trybunalski	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5
Powiat m. Skierniewice	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS BDL (dostęp: 15.03.2025 r.).

W najbliższych latach jednym z największych wyzwań będzie zapobieganie depopulacji i jej skutkom, tak dla całej Polski, jak i jej poszczególnych regionów. Starzejące się społeczeństwo i problemy z nim związane wymagają od organów państwowych i jednostek samorządu terytorialnego podjęcia działań, mających na celu zminimalizowanie negatywnych skutków zmian demograficznych, w tym zapewnienia opieki osobom starszym i niesamodzielnym. Spadek populacji może doprowadzić w przyszłości do wzrostu ubóstwa (poprzez załamanie systemu emerytalnego) czy obniżenia jakości życia obywateli (np. wzrostu poczucia samotności, wykluczenia społecznego), powodując tym samym poważne konsekwencje społeczno-kulturowe. Dlatego też planowanie i realizacja celów strategicznych przeciwdziałających przyczynom i niekorzystnym skutkom depopulacji wydaje się z punktu widzenia kraju i województw jednym z nadrzędnych i priorytetowych zadań zwłaszcza jednostek samorządów terytorialnych - ze względu na relatywnie bezpośredni kontakt z mieszkańcami. Ten kontakt jest też istotny w związku z deinstytucjonalizacją, która stanowi obecnie jeden z najważniejszych kierunków rozwoju państwa. Deinstytucjonalizacja ma za zadanie niesienie modelowych rozwiązań i pomocy w wyzwaniach, z którymi coraz częściej mierzą się przede wszystkim społeczności lokalne (np. wyzwaniom związanym ze starzejącym się społeczeństwem, pieczę zastępczą, bezdomnością, przeobrażeniom rynku pracy). Zgodnie z „Ogólnopolskimi ramowymi wytycznymi tworzenia lokalnych planów deinstytucjonalizacji usług społecznych”²⁵, która przyjmuje ramy definicyjne UNICEF i Komisji Europejskiej, jako deinstytucjonalizację rozumiemy „(...) całość planowania transformacji i zmniejszania rozmiaru zakładów stacjonarnych lub ich likwidacji, przy jednoczesnym zapewnieniu innego rodzaju różnorodnych usług opieki, bazujących na standardach wynikających z praw człowieka i zorientowanych na rezultaty” (za UNICEF-em) oraz jako „(...) nie tyle jako dążenie do zamknięcia zakładów opieki, ale jako proces rozwoju usług społecznych na poziomie rodziny i lokalnej społeczności, który miałby umożliwić pozostawanie przez osobę potrzebującą pomocy jak najdłużej w swoim środowisku zamieszkania (...)” . Deinstytucjonalizacja dotyczyć zatem będzie wsparcia przede wszystkim usług, których odbiorcami są takie grupy jak: osoby starsze, OzN, osoby w kryzysie bezdomności, osoby z kryzysie psychicznym, rodziny z dziećmi, w tym z dzieckiem z niepełnosprawnością.

²⁵ Ogólnopolskie ramowe wytyczne tworzenia lokalnych planów deinstytucjonalizacji usług społecznych (Wytyczne przygotowano w ramach projektu Opracowanie i pilotażowe wdrożenie mechanizmów i planów deinstytucjonalizacji usług społecznych realizowanego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020, Osi Priorytetowej II Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, Działanie 2.8 Rozwój usług społecznych świadczonych w lokalnej społeczności, współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Społecznego), s. 3-4.

4 OCENA WPŁYWU INTERWENCJI W ZAKRESIE AKTYWNEJ INTEGRACJI OSÓB ZAGROŻONYCH UBÓSTWEM LUB WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM

4.1 Logika interwencji

Działanie IX.1 (PI 9i) zostało zaprojektowane w związku z utrzymującym się w okresie programowania wysokim poziomem ubóstwa i zagrożenia ubóstwem oraz wykluczeniem społecznym w województwie łódzkim. Zdiagnozowano również korelację występowania zjawiska bierności zawodowej z wykluczeniem społecznym. Dostrzeżono problem wykluczenia wielokrotnego, tj. sytuacji, w której osoba doświadcza wykluczenia z powodu więcej niż jednej z przesłanek.

W odpowiedzi na te wyzwania zaplanowano kompleksowe i dostosowane do indywidualnych potrzeb uczestników projektów programy aktywizacji społeczno-zawodowej. Punktem wyjścia była diagnoza sytuacji danej osoby, na bazie której opracowywano indywidualny program wsparcia, mający na celu rozwój kompetencji społecznych oraz umiejętności i kwalifikacji zawodowych, co miało służyć wzrostowi zatrudnienia. Istotne były tutaj programy rozwijające kompetencje społeczne i poradnictwo psychologiczne, poradnictwo zawodowe, kursy, szkolenia, staże, pośrednictwo pracy oraz możliwość skorzystania z konsultacji prawnych. Priorytet miało wsparcie psychologiczno-społeczne, a następnie poradnictwo zawodowe. Projekty były ukierunkowane na przywrócenie jednostce zdolności do pełnienia ról społecznych, co miało umożliwić jej powrót na rynek pracy.

W Działaniu IX.1 (PI 9i) założono także wsparcie dla podmiotów pełniących funkcje reintegracyjne, tj. KIS, CIS, W TZ, ZAZ (utworzenie i funkcjonowanie). Interwencja w ramach PI 9i została powiązana z Programem Operacyjnym Pomoc Żywnościowa (PO PŻ). Założono kryteria premiujące dla projektów realizowanych na obszarach wiejskich i objętych rewitalizacją w ramach PI 9b. Przyjęto, że nabory wniosków będą organizowane w trybie konkursowym. Została wyodrębniona alokacja dla ZIT oraz dla Łodzi. W związku z eskalacją konfliktu w Ukrainie założono możliwość wsparcia osób przybyłych legalnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z Ukrainy począwszy od dnia 24 lutego 2022 r. (zgodnie ze zdiagnozowanymi potrzebami tych osób).

Tabela 4. Logika interwencji Działania IX.1 (PI 9i).

Poddziałanie	Typy przedsięwzięć	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu bezpośredniego	Główne typy beneficjentów	Główne grupy docelowe
Poddziałanie IX.1.1 Aktywizacja społeczno-zawodowa osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	1. Programy służące aktywizacji społeczno-zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym za pomocą instrumentów aktywizacji społecznej, zawodowej, zdrowotnej, edukacyjnej: a) instrumenty aktywizacji społecznej ukierunkowane na przywrócenie zdolności do prawidłowego wypełniania ról społecznych, w tym praca socjalna	- Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie – Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie – Liczba osób, którym udzielono ochrony czasowej w związku z wojną w Ukrainie, objętych wsparciem w programie (CPRO1)	– Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym poszukujących pracy po opuszczeniu programu – Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek) – Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje lub nabyły kompetencje po opuszczeniu programu	Podmioty specjalizujące się w aktywizowaniu osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym: – instytucje pomocy i integracji społecznej – podmioty ekonomii społecznej – jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne, związki i stowarzyszenia – organizacje pozarządowe – kościoły, związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych – przedsiębiorcy	– Osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym osoby bezrobotne, które w pierwszej kolejności wymagają aktywizacji społecznej. – Otoczenie osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (o ile jest ono niezbędne dla skutecznego wsparcia osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym) zdefiniowane w Wytycznych w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków EFS i EFRR na lata 2014-2020. Uczestnikami projektu mogły być osoby ze społeczności romskiej, o ile osoby te są osobami zagrożonymi ubóstwem lub wykluczeniem społecznym,
Poddziałanie IX.1.2 Aktywizacja społeczno-zawodowa osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym – ZIT	b) instrumenty aktywizacji zawodowej ukierunkowane na podniesienie kwalifikacji zawodowych, poszerzenie wiedzy i umiejętności w celu uzyskania lub utrzymania zatrudnienia c) instrumenty aktywizacji zdrowotnej ukierunkowane na wyeliminowanie lub złagodzenie barier zdrowotnych utrudniających funkcjonowanie w społeczeństwie lub powodujących oddalenie od rynku pracy,				
Poddziałanie IX.1.3					

Poddziałanie	Typy przedsięwzięć	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu bezpośredniego	Główne typy beneficjentów	Główne grupy docelowe
Aktywizacja społeczno-zawodowa osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym – miasto Łódź	d) instrumenty aktywizacji edukacyjnej ukierunkowane na poszerzenie wiedzy i umiejętności podnoszących kompetencje ogólne, wpływające na status społeczny. 2. Wsparcie na tworzenie lub funkcjonowanie podmiotów integracji społecznej służące realizacji usług reintegracji społeczno-zawodowej, w tym KIS, CIS, WTZ, ZAZ. Proces wsparcia osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz ich otoczenia odbywa się w oparciu o ścieżkę reintegracji, stworzoną indywidualnie dla każdej osoby zagrożonej ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, z uwzględnieniem diagnozy sytuacji problemowej, zasobów, potencjału, predyspozycji, potrzeb, z zastrzeżeniem, że nie może ona obejmować wyłącznie pracy socjalnej. Usługi aktywnej integracji o charakterze zawodowym dla osób			W Poddziałaniu IX.3 dodatkowo miasto Łódź, a przedsiębiorcy wyłącznie pod warunkiem realizacji projektu w partnerstwie z Miastem Łodzią.	a projekt nie ma charakteru wsparcia dedykowanego wyłącznie społeczności romskiej. Ze wsparcia wyłączone zostały osoby odbywające karę pozbawienia wolności, z wyjątkiem osób objętych dozorem elektronicznym. Wsparciem objęte były w szczególności: – osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym doświadczające wielokrotnego wykluczenia społecznego rozumianego jako wykluczenie z powodu więcej niż jednej z przesłanek, o których mowa w definicji osób lub rodzin zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym zawartej w <i>Wytycznych</i> ²⁶ ; - osoby o znacznym lub umiarkowanym stopniu

²⁶ Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020.

Poddziałanie	Typy przedsięwzięć	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu bezpośredniego	Główne typy beneficjentów	Główne grupy docelowe
	zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym nie mogą stanowić pierwszego elementu wsparcia w ramach ścieżki reintegracji. W przypadku Poddziałania IX.1.3 wsparciem obejmowano wyłącznie projekty rewitalizacyjne.				niepełnosprawności; -osoby z niepełnosprawnością sprzężoną oraz osoby z zaburzeniami psychicznymi, w tym osoby z niepełnosprawnością intelektualną i osoby z całościowymi zaburzeniami rozwojowymi (w rozumieniu zgodnym z Międzynarodową Klasyfikacją Chorób i Problemów Zdrowotnych). - osoby korzystające z PO PŻ. Możliwe było także wsparcie dla osób uciekających z terenu Ukrainy w związku z atakiem Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, które przybyły legalnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od dnia 24 lutego 2022 r. – zgodnie ze zdiagnozowanymi potrzebami.

Źródło: SZOOP RPO Wł 2014-2020.

4.2 Skuteczność wsparcia

Na działania realizowane w ramach PI 9i (Działanie IX.1) przeznaczono 93 822 364 EUR, co stanowiło nieco ponad 62% alokacji głównej na OP IX. W ramach PI 9i 80,4% (75 423 752 EUR) alokacji na całe działanie przeznaczono na Poddziałanie IX.1.1, 13,8% (12 948 612 EUR) na Poddziałanie IX.1.2 oraz 5,8% (5 450 000 EUR) na Poddziałanie IX.1.3. W trakcie wdrażania interwencji dokonano zmian alokacji, czego skutkiem było znacznie zmniejszenie środków przeznaczonych na Działanie IX.1., przede wszystkim w roku 2020. Kwota przeznaczona na Poddziałanie IX.1.1 została zmniejszona o 20 867 571 EUR, na Poddziałanie IX.2 o 4 870 147 EUR, a Poddziałanie IX.1.3 o 366 240 EUR w wyniku realokacji na inne PI. Po dalszych zmianach ostatecznie na dzień 20.12.2023 r. alokacja na PI 9i wyniosła 60 697 263 EUR, co stanowiło ok. 65% pierwotnie zaplanowanej wartości.

Zmiany wynikały głównie z faktu, że w PI 9i zidentyfikowano niski potencjał absorpcyjny, na co zwrócono uwagę na etapie ewaluacji śródkresowej²⁷. Miało to związek przede wszystkim z poprawą sytuacji na regionalnym rynku pracy, ale też wprowadzeniem świadczenia wychowawczego 500+, które w pierwszym okresie obowiązywania wpływało na niechęć osób nieaktywnych zawodowo do powrotu na rynek pracy. Dodatkowo, na co wskazano w raporcie z ewaluacji śródkresowej, pojawiły się także trudności z niewielką liczbą składanych wniosków. Wśród przyczyn niskiego zainteresowania beneficjentów konkursami zidentyfikowano przede wszystkim obciążenie administracyjne i kadrowe instytucji świadczących pomoc społeczną (konieczność zaangażowania się w inne ustawowe zadania), braku doświadczenia kadry tych instytucji w pracy metodą projektu oraz obserwowanymi zmianami na rynku pracy, co skutkowało brakiem grupy docelowej projektów (zgodnie z deklaracjami OPS i PCPR).

W ramach Działania IX.1 przeprowadzono łącznie 30 naborów konkurencyjnych, w tym 20 w Poddziałaniu IX.1.1 oraz po 5 naborów dla Poddziałania IX.1.2 oraz IX.1.3. W ramach Poddziałania IX.1.1 podpisano 269 umów o dofinansowanie²⁸ o łącznej wartości 279 891 726,71 zł (wkład UE 237 777 715,53 zł), Poddziałania IX.1.2. podpisano 36 umów o dofinansowanie o łącznej wartości 39 935 100,91 zł (wkład UE 33 944 835,82 zł), zaś w ramach Poddziałania IX.1.3 podpisano 23 umowy o dofinansowanie o łącznej wartości 29 486 121,09 zł (wkład UE 24 863 449,11 zł).

Zgodnie z RPO Wł 2014-2020 oczekiwanym rezultatem projektów realizowanych w Działaniu IX.1 miał być wzrost liczby osób, u których zostanie przywrócona zdolność do wypełniania ról społeczno-zawodowych. Ponadto założono wzrost zatrudnienia oraz rozwój kwalifikacji i umiejętności osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem. Znalazło to wyraz w przyporządkowanych do Działania IX.1 wskaźnikach. Podjęte przedsięwzięcia doprowadziły

²⁷ Ewaluacja mid-term dotycząca postępu rzeczowego RPO Wł 2014-2020 dla potrzeb przeglądu śródkresowego, w tym realizacji zapisów ram i rezerwy wykonania. Raport końcowy, konsorcjum ECORYS Polska Sp. z o.o. & EVALU Sp. z o.o., Warszawa 2019.

²⁸ Nie uwzględniono umów rozwiązanych, których w Poddziałaniu IX.1.1 było 13, a w Poddziałaniu IX.1.2 – 7.

do osiągnięcia zakładanych poziomów wskaźników produktu i rezultatu. Stopień osiągnięcia wskaźników programowych dla PI 9i w Działaniu IX.1 został zaprezentowany w tabeli poniżej.

Tabela 5. Wartości osiągniętych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego w ramach Działania IX.1.

Nazwa wskaźnika	Rodzaj wskaźnika	Wartość osiągnięta na dzień 20.12.2024 (na podstawie WoP)	Wartość docelowa dla 2023 r. założona w Programie	Stopień osiągnięcia wartości docelowej na rok 2023 wg stanu na 20.12.2024
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie [os.]	Produkt	22 121	18 441	120%
Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie [os.]	Produkt	7 678	4 610	167%
Liczba osób, którym udzielono ochrony czasowej w związku z wojną w Ukrainie, objętych wsparciem w programie [os.]	Produkt	259	n/d	n/d
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym poszukujących pracy po opuszczeniu programu [os.]	Rezultat	6 045	21%	129%
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek) [os.]	Rezultat	5 448	20%	123%
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje lub nabyły kompetencje po opuszczeniu programu [os.]	Rezultat	14 623	15%	441%

Źródło: Dane SL2014 przekazane przez Zmawiającego, stan na 20.12.2024 r.

Zrealizowane wartości wskaźników pozwalają na stwierdzenie, że beneficjenci osiągają efekty znacznie lepsze niż zakładane na etapie programowania. Może to wskazywać na ostrożne, nawet zachowawcze podejście do szacowania wartości wskaźników. Na wartość wskaźnika „Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie” wpłynęło wyższe niż zakładano zainteresowanie OzN udziałem w projektach.

Wśród ogółu beneficjentów w Poddziałaniu IX.1 blisko połowę beneficjentów (ok. 45%) stanowiły NGO. Projekty zrealizowane przez NGO wypracowały ok. 45% wskaźnika „Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie”. Projekty prowadzone przez beneficjentów tego typu różniły się nieco skutecznością od projektów pozostałych typów beneficjentów. W osiągnięciu wskaźnika „Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)” udział NGO wyniósł niespełna 48%, natomiast w przypadku wskaźnika „Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje lub nabyły kompetencje po opuszczeniu programu” kształtował się na poziomie ok. 31%. W przypadku oddziaływania na kwalifikacje i kompetencje NGO cechowały się niższą skutecznością niż pozostałe typy podmiotów. W odniesieniu do liczby uczestników projektów realizowanych przez NGO wskaźnik „Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)” kształtował się na poziomie 25,96% i tym samym wyniósł ok. 130% zakładanej wartości docelowej. Poziom osiągnięcia wskaźnika „Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje lub nabyły kompetencje po opuszczeniu programu” w przypadku projektów realizowanych przez NGO wyniósł 28,43%, czyli osiągnął poziom ok. 190% zakładanej wartości docelowej. Organizacje pozarządowe cechuje zatem wyższa niż średnia w projekcie skuteczność w zakresie wskaźnika efektywności zatrudnieniowej. Może to wynikać z dobrych kontaktów NGO w środowisku lokalnym, w tym z podmiotami gospodarczymi, które mogą zatrudniać uczestników projektów czy nawet – prowadzenia przez NGO takiej działalności, która pozwala na zatrudnienie uczestników (zwłaszcza jeśli NGO ma status PS). Można jednak również przypuszczać, że NGO w większym stopniu niż instytucje pomocy społecznej czy JST skupiają się na uczestnikach, których łatwiej zaktywizować. Ustalenie przyczyny wyższej efektywności zatrudnieniowej w projektach realizowanych przez NGO wykracza poza ramy niniejszego badania ewaluacyjnego.

Trudności w realizacji projektów odnotowało 41,7% beneficjentów uczestniczących w badaniu ilościowym. Wśród najczęściej wskazywanych znalazły się: wpływ pandemii COVID-19, przerywanie przez uczestników udziału w projekcie oraz problemy z rekrutacją uczestników. Istotną przeszkodą w sprawnej realizacji projektów były także trudności w uzyskaniu założonego wskaźnika efektywności zatrudnieniowej.

Wykres 3. Trudności w realizacji projektów w Działaniu IX.1 (PI 9i) – liczba wskazań.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CATI z beneficjentami, n=84 (można było udzielić więcej niż 1 odpowiedzi).

Trudności w uzyskaniu założonej wartości wskaźnika efektywności zatrudnieniowej dotyczyły głównie osób długotrwale bezrobotnych (8 wskazań), osób doświadczających problemów z uzależnieniem (6 wskazań), biernych zawodowo, bezrobotnych i osób 50+ (po 5 wskazań), następnie – o niskich kwalifikacjach lub niewielkim doświadczeniu zawodowym oraz OzN (po 4 wskazania), a także osób znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej (3 wskazania). Podobne przyczyny i rodzaje występujących trudności były raportowane w składanych wnioskach o płatność, w których podkreślano też rezygnację uczestników projektów z udziału w całym projekcie bądź w określonej formie wsparcia. Dodatkowo w WoP odnotowano problemy związane z realizacją konkretnych form wsparcia (np. konieczność zmiany kolejności realizacji kursów zawodowych, wyższe niż zakładano na etapie wnioskowania o wsparcie koszty szkoleń, zmiana organizatora stażu). Wskazane problemy wynikały ze wspomnianej już poprawy sytuacji na regionalnym rynku pracy oraz sytuacji

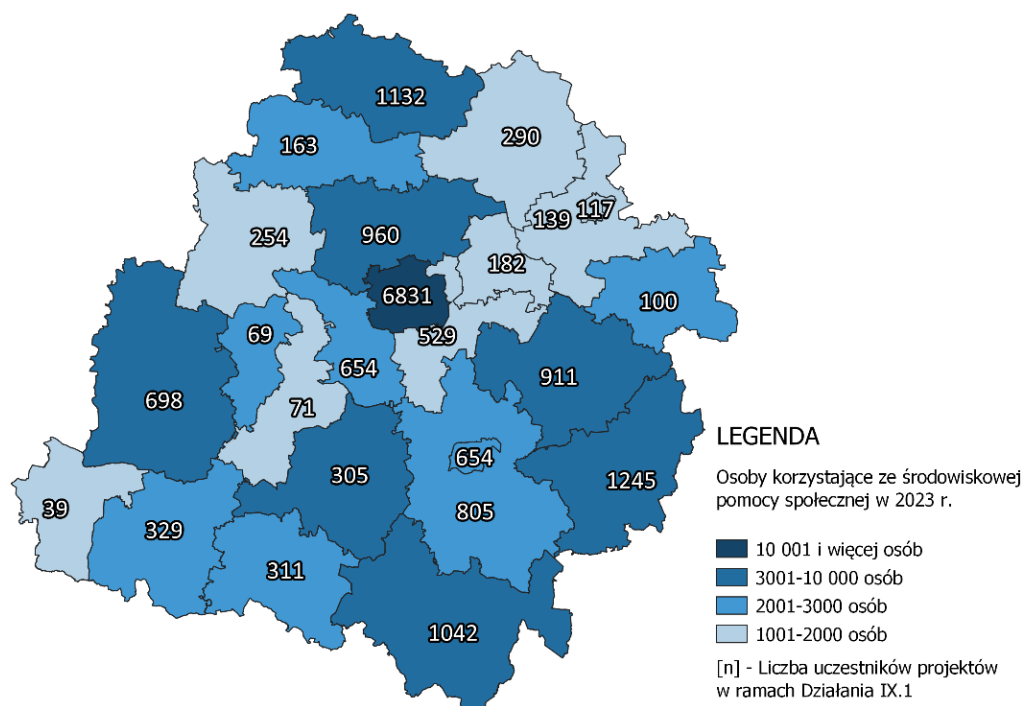
gospodarczej (wzrostu cen, zwłaszcza od roku 2020). Wskazywane wyzwania i trudności były podobne wśród wszystkich typów beneficjentów.

Jako przyczyny trudności rekrutacyjnych beneficjenci wskazywali głównie na niską motywację grupy docelowej (13 wskazań), wpływ pandemii COVID-19 (11 wskazań), a także na konkurencję ze strony innych projektów (8 wskazań). Ponadto wynikały one z konkurencyjności instrumentów polityki rodzinnej (6 wskazań) oraz niedostatecznej liczby osób spełniających kryteria grupy docelowej (5 wskazań). Zdaniem 4 badanych warunki wsparcia nie były wystarczająco atrakcyjne dla potencjalnych uczestników, a 1 badany uznał, że problem nie był związany z uczestnikami, a wynikał ze zbyt niskich środków, jakie mogły zostać przeznaczone na działania rekrutacyjne.

Podobnie jak trudności w rekrutacji, tak i problemy z uzyskaniem efektywności zatrudnieniowej badani przypisywali głównie niskiej motywacji uczestników do zmiany własnej sytuacji zawodowej (13 wskazań). Zdaniem 9 badanych beneficjentów były one pochodną nierealistycznych oczekiwań uczestników odnośnie do warunków zatrudnienia, a według 7 kolejnych trudności wynikały ze skutków pandemii COVID-19.

Wśród ogółu uczestników projektów w Działaniu IX.1 większość pochodziła z Łodzi (powiat m. Łódź), a w dalszej kolejności z powiatów: kutnowskiego, opoczyńskiego i radomszczańskiego. Poniżej, za pomocą metody kartograficznej, zaprezentowano przestrzenne zróżnicowanie liczby uczestników projektów realizowanych w Działaniu IX.1.

Mapa 1. Uczestnicy projektów realizowanych w Działaniu IX.1 RPO Wł 2014-2020 według powiatów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014 przekazanych przez Zmawiającego, stan na 20.12.2024 r.

Biorąc pod uwagę wskaźnik liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej (GUS BDL) można zauważyć, że interwencja oddziaływała w dużej części tam, gdzie wskaźnik ten przyjmował najwyższe wartości. Można zauważyć, że generalnie im więcej w danym powiecie osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej, tym większa liczba uczestników projektów w Działaniu IX.1 (przy czym zależność ta nie ma charakteru liniowego, wskazuje na widoczny trend). W przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej była w powiecie poddębickim, a na kolejnych miejscach znalazły się powiaty opoczyński, łęczycki, radomszczański, tomaszowski i kutnowski.

Tabela 6. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej w województwie łódzkim w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w latach 2014 i 2023 wg powiatów (liczba osób)

	rok 2014	rok 2023
Powiat poddębicki	1 189	473
Powiat opoczyński	1 095	539
Powiat łęczycki	1 028	446
Powiat radomszczański	1 027	457
Powiat tomaszowski	985	455
Powiat kutnowski	954	463
Powiat m. Piotrków Trybunalski	937	383
Powiat bełchatowski	902	381
Powiat brzeziński	897	402
Powiat pajęczański	872	437
Powiat piotrkowski	865	325
Powiat sieradzki	845	348
Powiat rawski	842	474
Powiat skierniewicki	801	302
Powiat zduńskowski	783	348
Powiat wieruszowski	759	364
Powiat zgierski	707	280
Powiat łaski	689	304
Powiat łódzki wschodni	668	258
Powiat wieluński	652	302
Powiat m. Łódź	590	265
Powiat łowicki	579	229
Powiat pabianicki	560	248
Powiat m. Skierniewice	494	313

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL (dostęp: 31.03.2025 r.)

W wartościach bezwzględnych najwięcej osób korzystających z tych świadczeń było w roku 2014 w powiecie m. Łódź, a następnie powiatach radomszczańskim, tomaszowskim, zgierskim, bełchatowskim, sieradzkim i kutnowskim.

Tabela 7. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej w województwie łódzkim w latach 2014 i 2023 wg powiatów

	2014 rok	2023 rok
Powiat m. Łódź	41 831	17 335
Powiat radomszczański	11 913	4 888
Powiat tomaszowski	11 773	5 047
Powiat zgierski	11 665	4 663
Powiat bełchatowski	10 202	4 151
Powiat sieradzki	10 126	3 893
Powiat kutnowski	9 554	4 221
Powiat opoczyński	8 530	3 881
Powiat piotrkowski	7 921	2 931
Powiat m. Piotrków Trybunalski	7 099	2 560
Powiat pabianicki	6 696	2 957
Powiat zduńskowolski	5 311	2 213
Powiat łęczycki	5 291	2 090
Powiat wieluński	5 058	2 200
Powiat poddębicki	4 974	1 869
Powiat łódzki wschodni	4 677	1 927
Powiat łowicki	4 640	1 697
Powiat pajęczański	4 569	2 134
Powiat rawski	4 166	2 194
Powiat łaski	3 491	1 485
Powiat wieruszowski	3 205	1 512
Powiat skierniewicki	3 063	1 143
Powiat brzeziński	2 772	1 215
Powiat m. Skierniewice	2 407	1 422

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL (dostęp: 31.03.2025 r.)

Biorąc pod uwagę liczbę beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej i liczbę uczestników projektów w Działaniu IX.1 w poszczególnych powiatach można wskazać, że w największym stopniu wsparciem zostali objęci beneficjenci pomocy społecznej z powiatu m. Łódź, a w dalszej kolejności powiatów: opoczyńskiego, łódzkiego wschodniego, kutnowskiego, piotrkowskiego i m. Piotrków Trybunalski.

Do skutecznej realizacji wsparcia przyczyniło się, zdaniem beneficjentów, wyodrębnienie alokacji dla ZIT. Ich zdaniem pozwalało to na lepsze skoordynowanie działań i ich dopasowanie do problemów występujących na danym obszarze. Rzadko zdarza się bowiem, że problem ma charakter lokalny, ogranicza się do jednej gminy – zwykle obejmuje kilka gmin. Formuła ZIT pozwala na realizację działań nie jako odrębnych, punktowych interwencji, ale jako pewnej wiązki projektów, która rozwiązuje dany problem na całym obszarze i integrując je, pozwala na osiągnięcie większego, lepszego efektu (synergia). Zarazem podkreślono, że o ile generalnie dla wdrażania interwencji bardziej korzystna jest formuła konkursowa (tryb pozakonkursowy rozleniwia beneficjentów), o tyle w przypadku wsparcia realizowanego w ramach ZIT lepiej sprawdzi się tryb pozakonkursowy (niekonkurencyjny).

Wynika to z samej idei ZIT, które bazują na strategii wspólnej dla gmin na swoim obszarze. Nie wymaga wielu odrębnych, lokalnych diagnoz sytuacji w pojedynczych gminach i wielu drobnych projektów, a właśnie spójnego działania, realizowanego w ramach jednego dużego projektu. Takie podejście pozwala na skuteczniejszą realizację strategii ZIT, szybsze dostrzeżenie konieczności jej modyfikacji i kształtowania lokalnej polityki w obszarze oddziaływania, czyli w tym wypadku włączenia społecznego.

Beneficjenci Działania IX.1 uczestniczący w badaniu ilościowym jako najczęściej realizowany typ przedsięwzięcia wskazywali instrumenty aktywizacji zawodowej (znalazły się w projektach 90% badanych beneficjentów), a następnie – aktywizacji społecznej (63,0%). W dalszej kolejności sięgano po instrumenty aktywizacji edukacyjnej (51,9%), a najrzadziej – aktywizacji zdrowotnej (16%).

Katalog form wsparcia był zróżnicowany. Indywidualizacja wsparcia, zapewniona przez obowiązek prowadzenia diagnozy potrzeb uczestników projektów oraz przygotowania ścieżki reintegracji (pozostającej w zgodzie ze zdiagnozowanymi potrzebami, zasobami, potencjałem i predyspozycjami każdego uczestnika projektu) pozwalała na dobór form nie tylko preferowanych, ale i potencjalnie najbardziej skutecznych w odniesieniu do każdej osoby objętej wsparciem. Formy wsparcia, których zabrakło w projektach, zostały wskazane przez dwóch beneficjentów. Jedna z osób wskazała, że przydatne byłoby zatrudnienie coacha i uwzględnienie terapii indywidualnej, druga – uwzględnienie wsparcia prawnego. Dodatkowo beneficjentów zapytano o działania, które warto byłoby sfinansować w projektach, a nie było takiej możliwości. Również w tym wypadku odnotowano dwa wskazania. Jeden z beneficjentów podniósł kwestię braku możliwości dofinansowania działalności gospodarczej osób zaktywizowanych w projekcie. Drugi natomiast odniósł się nie tyle do konkretnych działań, ile do jeszcze większej indywidualizacji wsparcia (elastyczne dopasowanie liczb zajęć dla pojedynczych uczestników).

Zdaniem beneficjentów, udział w projekcie oddziaływał przede wszystkim w aspekcie reintegracji społecznej – według 72,6% badanych beneficjentów pozwolił w dużym stopniu na podniesienie kompetencji/umiejętności społecznych uczestników projektu. Niemal tyle samo badanych uznało, że przyczynił się do podniesienia kwalifikacji/kompetencji zawodowych uczestników projektu (71,4%), a według 67,9% pozwolił na podniesienie poczucia własnej wartości uczestników projektu. Warto odnotować, że ponad połowa badanych (56%) uznała, że uczestnictwo w projekcie w dużym stopniu przyczyniło się do przywrócenia zdolności do zatrudnienia uczestników projektu, a blisko połowa badanych wskazała, że realizowane projekty pozwoliły na aktywizację zawodową OzN. W najmniejszym stopniu projekty wpłynęły na poprawę zdrowia (w tym również psychicznego) uczestników projektu, choć co czwarty badany nie umiał ocenić wpływu w tym zakresie. Wynikało to z faktu, że była to forma wsparcia relatywnie rzadko stosowana w projektach. Zdaniem prawie 80% beneficjentów miało wpływ na poprawę sytuacji materialnej uczestników projektów (duży lub średni), co jest istotne w kontekście ocenianej interwencji. Poprawa

sytuacji materialnej jest istotnym czynnikiem skutecznej integracji społecznej, umożliwiając osobom zagrożonym wykluczeniem godne życie i aktywne uczestnictwo w społeczeństwie.

Tabela 8. Oddziaływanie wsparcia oferowanego w ramach projektu/projektów w poszczególnych obszarach w opinii beneficjentów Działania IX.1.

	W dużym stopniu	W średnim stopniu	W niewielkim stopniu	Brak znaczenia	Nie wiem/trudno powiedzieć
Podniesienie kompetencji/umiejętności społecznych uczestników projektu	72,6%	21,4%	4,8%	0,0%	1,2%
Podniesienie kwalifikacji/kompetencji zawodowych uczestników projektu	71,4%	21,4%	4,8%	1,2%	1,2%
Podniesienie poczucia własnej wartości uczestników projektu	67,9%	19,0%	3,6%	0,0%	9,5%
Przywrócenie zdolności do zatrudnienia uczestników projektu	56,0%	33,3%	4,8%	2,4%	3,6%
Aktywizacja zawodowej osób z niepełnosprawnościami	47,6%	25,0%	11,9%	3,6%	11,9%
Ograniczenie ubóstwa osób uczestniczących w projekcie/projektach	38,1%	38,1%	9,5%	3,6%	10,7%
Poprawa sytuacji rodzinnej uczestników projektu	29,8%	34,5%	10,7%	6,0%	19,0%
Poprawa zdrowia (w tym również psychicznego) uczestników projektu	29,8%	23,8%	8,3%	13,1%	25,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników CAWI z beneficjentami, n=84.

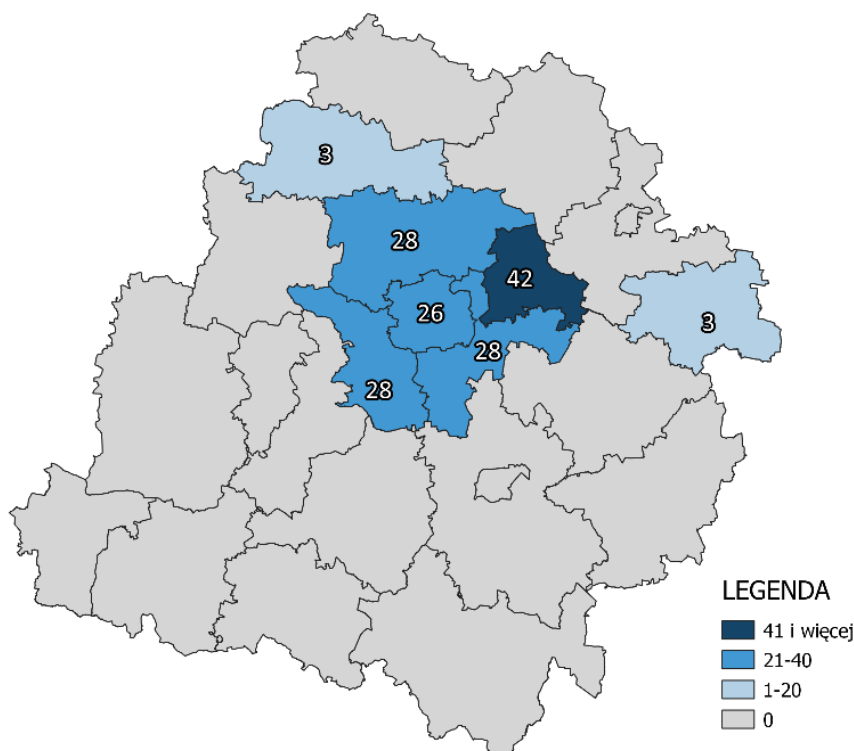
Niespełna co 10 badany beneficjent wskazał na formy wsparcia, które w jego opinii są skuteczne w aktywizacji społeczno-zawodowej, ale nie cieszyły się zainteresowaniem uczestników projektu/projektów. Wśród takich form znalazły się: szkolenia (np. prawne, specjalistyczne), warsztaty umiejętności społecznych, wsparcie psychologiczne czy ogólnie – działania edukacyjne. Co ważne, blisko 40% badanych beneficjentów nie potrafiło zająć stanowiska w tej kwestii. Może to wskazywać na brak analizy danych monitoringowych ze zrealizowanych projektów (np. informacji na temat zainteresowania poszczególnymi formami wsparcia czy dotyczącymi oceny ich skuteczności w rozwiązywaniu potrzeb grup docelowych).

Interwencja w niewielkim stopniu wpłynęła na podmioty reintegracyjne. Choć skala wsparcia tych podmiotów była istotna, jego skuteczność jest dyskusyjna. Realizowane w tym obszarze projekty koncentrowały się raczej na tworzeniu nowych miejsc reintegracji społecznej i zawodowej w istniejących jednostkach reintegracyjnych niż na tworzeniu takich jednostek.

Były to przeważnie miejsca w CIS (co 10. powstałe miejsce reintegracji dotyczyło KIS, pozostałe – CIS). Jeden z realizowanych projektów był związany z uzyskaniem przez beneficjenta statusu ZAZ, w jednym wypadku utworzono filię ZAZ.

Utworzone w wyniku realizacji projektów w Działaniu IX.1 nowe miejsca reintegracyjne są silnie skoncentrowane w centralnej części regionu. Najwięcej nowych miejsc reintegracji powstało w powiecie brzezińskim, następnie w powiatach: łódzkim wschodnim, pabianickim i zgierskim oraz m. Łódź. Ponadto miejsca reintegracyjne powstały w powiecie łęczyckim i rawskim. W większości powiatów w województwie łódzkim nie nastąpiło zwiększenie liczby miejsc reintegracyjnych w wyniku realizacji projektów w Działaniu IX.1. Biorąc pod uwagę stan z początku wdrażania interwencji (rok 2016²⁹), najmniej jednostek reintegracyjnych w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców było w powiecie skierniewickim, bełchatowskim i piotrkowskim, w dalszej kolejności – w powiecie m. Piotrków Trybunalski i wieluńskim. W skali regionu sytuacja w omawianym obszarze była (i pozostaje) relatywnie najlepsza w powiatach opoczyńskim, wieruszowskim, rawskim, zgierskim, tomaszowskim i brzezińskim. Liczba aktywnych jednostek była i pozostaje niewielka, w okresie 2016-2023 liczba CIS i KIS zmniejszyła się.

Mapa 2. Liczba nowoutworzonych miejsc reintegracyjnych w wyniku wdrażania interwencji w Działaniu IX.1 (PI 9i) wg powiatów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SL2014 przekazanych przez Zamawiającego, stan na 20.12.2024 r.

²⁹ GUS prezentuje statystyki dot. podmiotów reintegracji społeczno-zawodowej począwszy od roku 2016, brak danych z lat wcześniejszych.

Taki rozkład nowych miejsc reintegracji jest pochodną aktywności lokalnych podmiotów; interwencja w Działaniu IX.1 nie przewidywała kierowania wsparcia na obszary, na których dostępność tych podmiotów jest mniejsza dla osób zainteresowanych. Miejsca te powstały zatem na obszarach, na których już funkcjonowały jednostki reintegracyjne i miały potrzebę zwiększenia liczby miejsc dla podopiecznych.

Zdaniem beneficjentów, którzy wzięli udział w badaniu jakościowym, w wyniku wdrażania interwencji w Działaniu IX.1 zwiększyła się skala i jakość współpracy między instytucjami pomocy społecznej i instytucjami rynku pracy oraz trzecim sektorem. Wpływ na to miały dwa czynniki. Po pierwsze, kryteria wyboru projektów, które zachęcały do współpracy lub jej wymagały; interwencja w PI 9i zakładała szeroki zakres współpracy międzysektorowej na każdym poziomie aktywności lokalnej. Po drugie, większa skuteczność i efektywność działań realizowanych we współpracy między różnymi podmiotami, na co zwracano uwagę w wywiadach. W niektórych przypadkach NGO korzystały z pomocy OPS w dotarciu z informacją o projekcie do jego uczestników. Inne dotyczyły sytuacji, w której NGO prowadziła na danym terenie np. CIS, przez co OPS nawiązywał współpracę. O współpracę międzyinstytucjonalną zapytani zostali beneficjenci w Działaniu IX.1. Niemal wszyscy wskazali, że podejmowali taką współpracę przy realizacji swojego projektu (71 badanych podmiotów, tj. 91,7%). Nierzadko współpraca była realizowana z więcej niż jednym podmiotem. Była to współpraca z:

- PUP (32 wskazania),
- OPS (29 wskazań),
- JST (27 wskazań),
- przedsiębiorstwem prywatnym (22 wskazania),
- organizacją pozarządową (15 wskazań),
- podmiotem reintegracyjnym (13 wskazań),
- PCPR (13 wskazań),
- przedsiębiorstwem społecznym (10 wskazań),
- kościołem/związkiem wyznaniowym (4 wskazania).

Powodem niepodjęcia współpracy był brak takiej potrzeby (13 wskazań). Inicjacja współpracy wyglądała różnie w przypadku różnych beneficjentów. Badani przedstawiciele organizacji pozarządowych wskazali, że to oni byli inicjatorami współpracy, podobnie jak PCPR i PUP. W przypadku OPS wyglądało to różnie – były zarówno inicjatorami, jak i podmiotami zapraszany do współpracy. Wpływ na to miało m.in. kryterium premiujące, które pozwalało uzyskać wnioskodawcy dodatkowe punkty za realizację projektu z udziałem OPS/MOPR/PCPR. Można uznać, że w zależności od charakteru projektu oraz bieżących potrzeb konstruowane były partnerstwa na potrzeby realizacji działań.

Współpraca polegała przede wszystkim na wsparciu w rekrutacji uczestników projektu (40 wskazań na 71 podmiotów współpracujących) i promocji projektu (38 wskazań). W dalszej kolejności obejmowała:

- konsultacje merytoryczne zakresu projektu (przed rozpoczęciem realizacji) np. dotyczące doboru grup docelowych, form wsparcia (28 wskazań),
- konsultacje merytoryczne w trakcie realizacji projektu np. dotyczące doboru form wsparcia do poszczególnych grup docelowych (18 wskazań),
- zatrudnienie ekspertów podmiotu/instytucji współpracującej do realizacji zadań w projekcie (14 wskazań),
- użyczenie sprzętu/materiałów edukacyjnych do realizacji zadań w projekcie (7 wskazań).

Odnosząc się do rezultatów tej współpracy, badani beneficjenci najczęściej wskazywali, że udział podmiotu współpracującego był niezbędny do prawidłowej realizacji projektu (27 odpowiedzi). Zdaniem 15 badanych udział podmiotu współpracującego nie był niezbędny do prawidłowej realizacji projektu, ale gdyby nie współpracowali, objęliby wsparciem mniejszą liczbę uczestników. Zdaniem 11 badanych – brak współpracy skutkowałby niższą efektywnością społeczno-zatrudnieniową, a według 4 badanych - przy braku współpracy zasięg terytorialny projektu byłby mniejszy.

W 7 przypadkach współpraca z partnerem nie przyniosła żadnych rezultatów, a dla 5 badanych współpraca z partnerem stanowiła jedną z istotnych trudności w realizacji projektu. Trudności te dotyczyły komunikacji między partnerami, związane były także z nieco innym sposobem funkcjonowania i odmiennością przepisów regulujących funkcjonowanie różnych podmiotów, np. NGO i OPS. Podnoszono kwestię odpowiedzialności lidera partnerstwa, który ma w związku z tym również więcej obowiązków niż partnerzy, zwłaszcza w zakresie sprawozdawczości, rozliczania i kontroli wydatków. Beneficjenci w wywiadzie focusowym wskazywali, że projekty powinny umożliwiać takie budowanie partnerstwa, by możliwa była wymiana ról, tj. zamienne pełnienie roli lidera między partnerami w kolejnych projektach, co może być skutecznym sposobem na równomierne rozłożenie obowiązków i odpowiedzialności. Są to pewne czynniki utrudniające współpracę, które jednak da się pokonać. Beneficjenci w trakcie badania focusowego podkreślali, że w sytuacji, w której współpraca nie była narzucona wymogami projektowymi, a wynikała z naturalnego partnerstwa podmiotów współdziałających w danym obszarze wsparcia na określonym terenie, była bardziej efektywna. Zarazem wskazywali, że należy doceniać także współpracę nieformalną, która – jako bardziej elastyczna – jest czasami również bardziej użyteczna w realizacji projektów.

Działania na rzecz osób z obszaru wykluczenia społecznego w PI 9i były zatem realizowane przez różne podmioty, reprezentujące zarówno sektor publiczny (OPS, PCPR) jak i pozarządowy, ekonomii społecznej oraz prywatny (firmy). Można zatem uznać, że interwencję w ramach PI 9i cechowała wielosektorowość i wysoki poziom współpracy międzyinstytucjonalnej. Zarazem wśród podmiotów współpracujących dominowały, poza jednostkami publicznymi, NGO i firmy prywatne, znacznie mniej jest np. podmiotów świadczących usługi reintegracyjne czy przedsiębiorstw społecznych. Należy przy tym zaznaczyć, że zarówno w badaniach ilościowych, jak i jakościowych (wywiady indywidualne

i wywiad grupowy) beneficjenci wskazywali, że współpraca przy realizacji projektów, przy działaniu w obszarze objętym interwencją w ramach PI 9i ma ogromne znaczenie dla powodzenia projektów, ich skuteczności. Aby ją wzmocnić, istotne jest poznanie się wzajemne podmiotów działających na danym terenie; w czasie wywiadu focusowego wskazano, że kluczową rolę odgrywają w tym zakresie bezpośrednie spotkania i budowanie sieci kontaktów.

Projekty realizowane w Działaniu IX.1 rzadko obejmowały rozwiązania innowacyjne – nie osiągnięto w ramach interwencji efektu innowacyjnego. Wśród ogółu respondentów w badaniu ilościowym na zastosowanie rozwiązań o innowacyjnym charakterze wskazało 6 osób. Innowacje miały niewielką skalę (zwykle podmiotu je wprowadzającego). Dotyczyły, zgodnie ze wskazaniami beneficjentów, etapu rekrutowania ostatecznych odbiorców wsparcia oraz indywidualizacji tego wsparcia (podejście maksymalnie skoncentrowane na uczestniku projektu, innowacje w badaniu predyspozycji). W kontekście innowacji wskazano również na etap kursów kompetencyjnych w zakresie obsługi urządzeń i programów komputerowych dla OzN. W wywiadzie zrealizowanym na potrzeby CS beneficjent wskazał na wyjazdy edukacyjno-integracyjne jako pewne niestandardowe rozwiązanie w projektach z zakresu reintegracji społeczno-zawodowej. Kwestią dyskusyjną pozostaje uznanie go za innowację, jednak, jak wskazał beneficjent, z pewnością nie jest powszechnie stosowane w tego typu projektach, a oddziałuje motywująco do udziału w projekcie, przekładając się tym samym na większą użyteczność wsparcia dla jego odbiorców. Jak pokazują przywołane przykłady, rozwiązania innowacyjne są związane z działaniami ukierunkowanymi na większe dopasowanie wsparcia do potrzeb osób będących jego odbiorcami (personalizacja wsparcia) oraz na zwiększenie motywacji uczestników do udziału w projekcie. Zarazem beneficjenci w wywiadach indywidualnych podkreślali, że nie ma potrzeby wprowadzania innowacyjnych rozwiązań w projektach z zakresu aktywizacji społeczno-zawodowej, ważniejsze jest zapewnienie kompleksowego wsparcia. Z tego też względu słabe było oddziaływanie kryterium premiującego w konkursach adresowanych do OPS i PCPR, zakładającego premię za wykorzystanie w projekcie rozwiązań innowacyjnych wypracowanych w ramach PO KL dotyczących aktywizacji społeczno-zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym lub wykorzystanie modelu aktywizującego osoby zagrożone wykluczeniem społecznym wypracowanego na podstawie zwalidowanych rezultatów PIW EQUAL.

Ogólnie beneficjenci uznają, że ich projekty przyniosły zamierzone efekty, były skuteczne. Zapytani o stopień osiągnięcia zakładanych efektów wskazywali przeważnie, że osiągnęli je w stopniu zadowalającym (53,6%) oraz raczej zadowalającym (41,7%). Dla 2,4% efekty te zostały w niektórych projektach zrealizowane w stopniu zadowalającym/raczej zadowalającym, w innych - w niezadowalającym/raczej niezadowalającym, a kolejne 2,4% nie miało w tej kwestii zdania.

Projekty realizowane w Działaniu IX.1 RPO Wł 2014-2020 odpowiadały na potrzeby mieszkańców regionu oraz charakteryzowały się stosunkowo dużą skutecznością w poprawie

sytuacji społecznej i zawodowej odbiorców wsparcia, choć niewielką innowacyjnością. Na tę skuteczność wpływ miała niewątpliwie także wysoka jakość usług świadczonych jego uczestnikom, co zapewniały m.in. kryteria dostępu odnoszące się do zastosowania mechanizmów gwarantujących wysoką jakość szkoleń. Znacznie mniejsze było oddziaływanie w obszarze zwiększenia dostępności jednostek/miejsc reintegracyjnych, co nie było jednak uwarunkowane czynnikami związanymi z interwencją, ale charakterystykami tych podmiotów, dotyczącymi m.in. trudności z utrzymaniem ich finansowania po zakończeniu realizacji projektu.

4.3 Użyteczność wsparcia

Ostatecznymi odbiorcami wsparcia w ramach PI 9i, tj. uczestnikami projektów w Działaniu IX.1 były osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które w pierwszej kolejności wymagają aktywizacji społecznej, w tym osoby bezrobotne, dla których zgodnie z ustawą z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy został określony trzeci profil pomocy (w odniesieniu do osób sprofilowanych w powiatowych urzędach pracy), a także otoczenie tych osób (o ile było ono niezbędne dla skutecznego wsparcia osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym). Wsparcie kierowano szczególnie do osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym doświadczających wykluczenia wielokrotnego (z powodu więcej niż jednej przesłanki). Istotną grupę ostatecznych odbiorców wsparcia były OzN (stopień znaczny lub umiarkowany; z niepełnosprawnościami sprzężonymi, niepełnosprawnością intelektualną) oraz osoby z zaburzeniami psychicznymi.

Część beneficjentów odnotowała problemy z rekrutacją uczestników – wśród ogółu badanych miało to miejsce w 20 przypadkach, czyli dotyczyło niemal co czwartego beneficjenta. Dotyczyło to szczególnie osób długotrwale bezrobotnych (8 wskazań) i bezrobotnych (6 wskazań), a w dalszej kolejności OzN oraz osoby doświadczające problemów z uzależnieniem (po 5 wskazań). Jednak beneficjenci podkreślali też, że trudności z rekrutacją nie były związane z określoną grupą docelową, a wynikały z jednoczesnego rozpoczynania się kilku projektów, przez co osoby spełniające kryteria grupy docelowej otrzymywały kilka ofert udziału w projekcie, z których musiały dokonać wyboru. Wskazuje to na brak dostatecznej liczby osób spełniających kryteria grupy docelowej – możliwości uzyskania wsparcia było więcej niż osób, które mogły i chciały z nich skorzystać.

Biorąc pod uwagę zakres wsparcia, z którego skorzystali uczestnicy projektów, należy podkreślić, że miało ono charakter kompleksowy, obejmowało w różnych projektach różne zestawy aktywności dla odbiorców. Zarazem poszczególne formy wsparcia występowały z różnym natężeniem (nie w każdym projekcie wystąpiły wszystkie formy wsparcia). Wśród uczestników projektów, którzy wzięli udział w badaniu ilościowym, zdecydowanie najwięcej skorzystało z kursów/szkoleń zawodowych (77,2%), a następnie ze staży i doradztwa zawodowego (po ok. 69%). Formy, z których badani uczestnicy korzystali w najmniejszym stopniu, to przede wszystkim usługi zdrowotne (uczestniczył w nich niespełna co 10. badany

uczestnik projektu), a następnie aktywności pozwalające na nabycie lub rozwój umiejętności niezwiązanych bezpośrednio z pracą zawodową (16,4%).

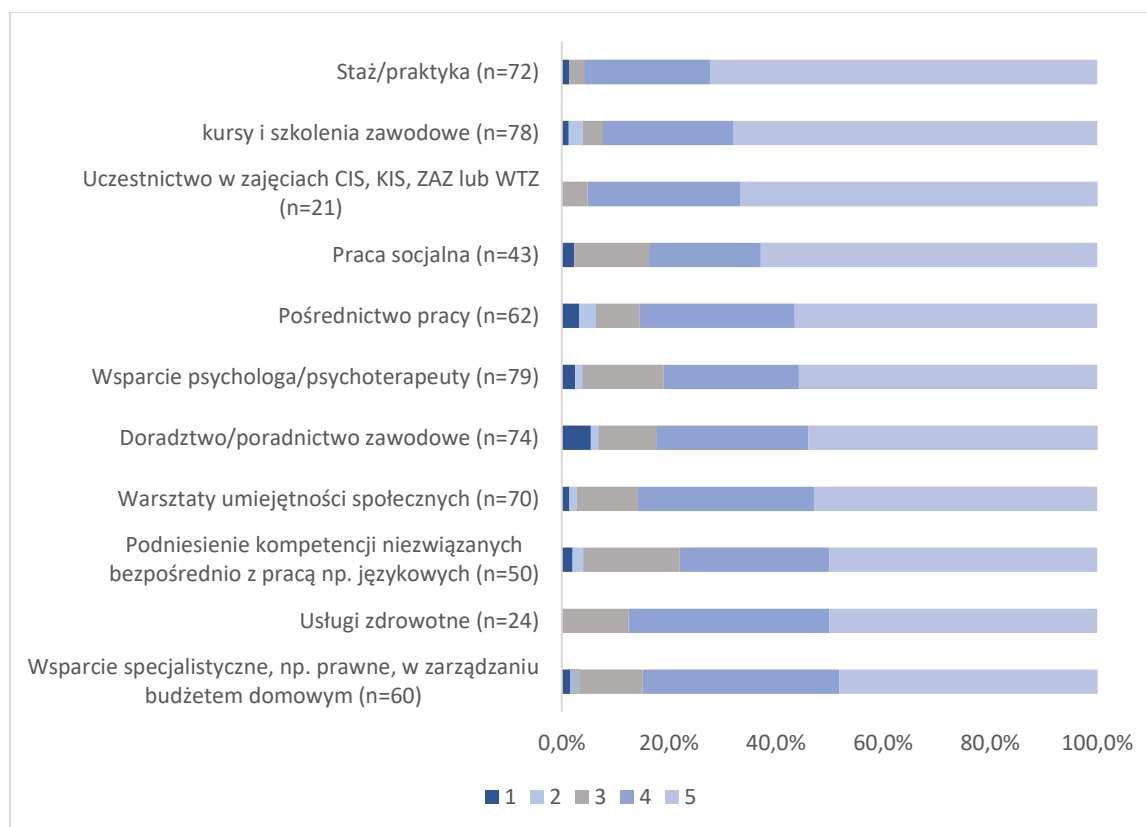
Wykres 4. Formy wsparcia, z których skorzystali uczestnicy projektów w Działaniu IX.1.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CATI z odbiorcami wsparcia, n=377 (możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi).

Zdaniem beneficjentów największą użytecznością dla uczestników projektów cechowały się staże i praktyki zawodowe. Za bardzo użyteczne uznało je 72,2% spośród 72 stosujących je w realizowanych projektach beneficjentów. Szkolenia i kursy zawodowe zostały zrealizowane w projektach 78 badanych beneficjentów, za bardzo użyteczne uznało je 67,9% respondentów. Znacznie rzadziej stosowana forma wsparcia, którą było uczestnictwo w zajęciach CIS, KIS, ZAZ lub WTZ zrealizowane w projektach 21 beneficjentów, również została uznana za bardzo użyteczną – tak oceniło ją 2/3 beneficjentów (66,7%). Jak można zauważyć, wszystkie te formy wsparcia miały podobny cel, którym było pobudzenie aktywności zawodowej osób znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy (poprzedzone określeniem ich potencjału). Najmniejszą użytecznością, zdaniem badanych beneficjentów, cechowało się natomiast wsparcie specjalistyczne, np. prawne lub w zarządzaniu budżetem domowym – było użyteczne zdaniem 48,3% spośród 60 beneficjentów, którzy przewidzieli je w swoich projektach. Relatywnie mało użyteczne były także działania pozwalające na podniesienie kompetencji niezwiązanych bezpośrednio z pracą, np. językowych (zrealizowane w 50 projektach) oraz usługi zdrowotne (oferowane w 24 projektach) – za użyteczne uznała je w każdym przypadku połowa badanych.

Wykres 5. Ocena użyteczności wsparcia w projektach przez beneficjentów (1 – wsparcie nieużyteczne, 5 – wsparcie wysoce użyteczne).

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników CAWI z beneficjentami, n=84.

Zdaniem beneficjentów wsparcie, które oferowali w swoich projektach, w różnym stopniu odpowiadało na potrzeby poszczególnych kategorii badanych. Największą trafnością charakteryzowało się w odniesieniu do potrzeb osób o niskich kwalifikacjach/z niewielkim doświadczeniem zawodowym oraz osób biernych zawodowo (ponad 50% wskazań na każdą z tych kategorii). Stosunkowo rzadko w projektach brały udział osoby doświadczające problemów z uzależnieniem (34,5%), a jeśli już były uczestnikami, co piąty beneficjent miał trudność z określeniem stopnia, w jakim wsparcie odpowiadało na ich potrzeby.

Uczestnikami niewielu projektów były osoby pracujące oraz imigranci bądź uchodźcy.

Tabela 9. Stopień, w jakim oferowane w projektach przyczyniło się do zaspokojenia potrzeb poszczególnych grup docelowych w opinii beneficjentów.

	W dużym stopniu	W średnim stopniu	W niewielkim stopniu	W ogóle się nie przyczyniło	Nie dotyczy – osoby z tej grupy nie uczestniczyły w projekcie	Nie wiem/trudno powiedzieć
Osób o niskich kwalifikacjach/z niewielkim doświadczeniem zawodowym	53,6%	31,0%	6,0%	0,0%	6,0%	3,6%

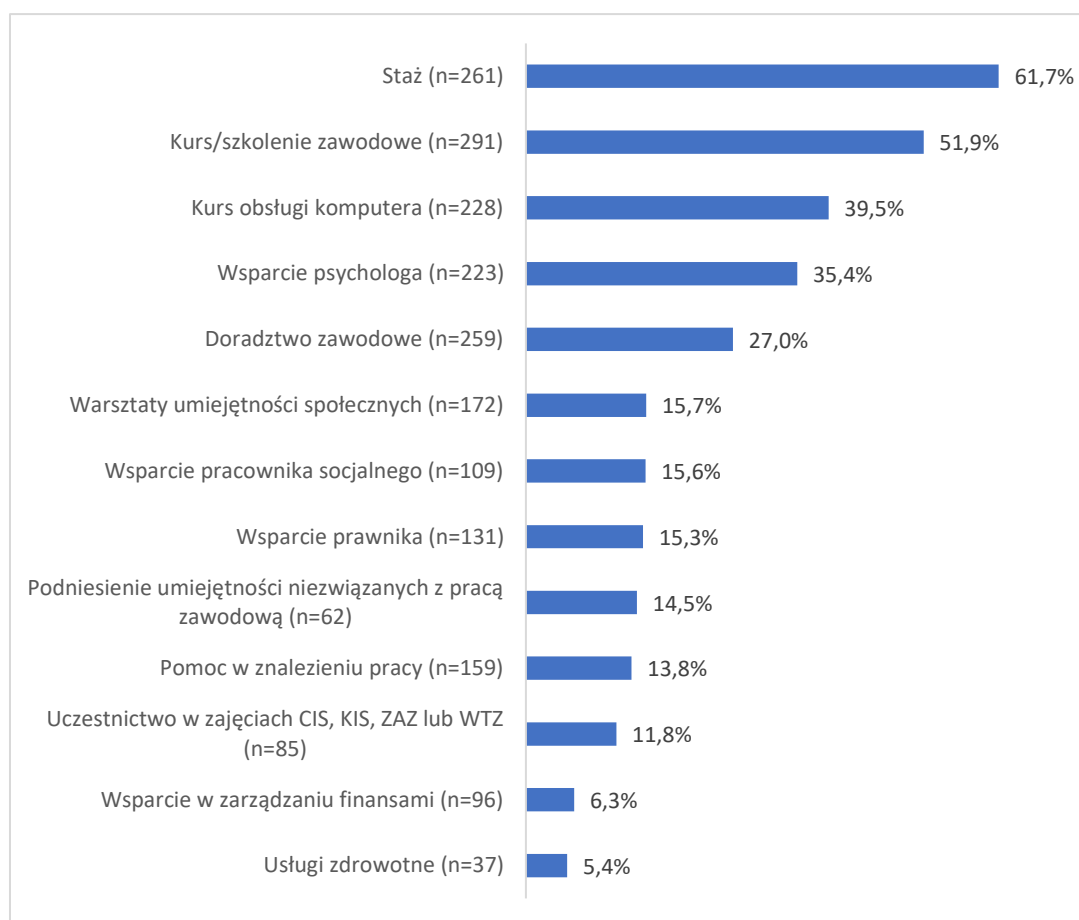
	W dużym stopniu	W średnim stopniu	W niewielkim stopniu	W ogóle się nie przyczynił o	Nie dotyczy – osoby z tej grupy nie uczestniczyły w projekcie	Nie wiem/ trudno powiedzieć
Osób biernych zawodowo	51,2%	28,6%	8,3%	1,2%	7,1%	3,6%
Osób poszukujących pracy	47,6%	27,4%	3,6%	0,0%	15,5%	6,0%
Osób w wieku 50 lat i więcej	45,2%	22,6%	10,7%	1,2%	15,5%	4,8%
Osób z niepełnosprawnościami	45,2%	31,0%	13,1%	0,0%	4,8%	6,0%
Osób znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej	44,0%	34,5%	8,3%	0,0%	6,0%	7,1%
Osób bezrobotnych	42,9%	33,3%	9,5%	0,0%	11,9%	2,4%
Osób bezrobotnych (innych niż długotrwale bezrobotne)	41,7%	29,8%	6,0%	0,0%	17,9%	4,8%
Osób długotrwale bezrobotnych	40,5%	31,0%	7,1%	0,0%	14,3%	7,1%
Osób z otoczenia osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	32,1%	33,3%	7,1%	1,2%	14,3%	11,9%
Osób doświadczających problemów z uzależnieniem	14,3%	17,9%	9,5%	3,6%	34,5%	20,2%
Osób pracujących	7,1%	13,1%	4,8%	2,4%	56,0%	16,7%
Imigrantów/uchodźców	11,9%	9,5%	2,4%	2,4%	60,7%	13,1%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI z beneficjentami, n=84.

Biorąc pod uwagę punkt widzenia ostatecznych odbiorców należy wskazać, że użyteczność otrzymanego wsparcia została oceniona różnie w przypadku poszczególnych form.

Dla uczestników projektów największą użytecznością cechowały się podobnie jak dla beneficjentów staże (61,7%) oraz kursy i szkolenia zawodowe (51,9%). Niespełna 40% badanych za użyteczne uznało kursy obsługi komputera, a 35,4% badanych – wsparcie psychologa. Można zatem uznać, że te usługi w największym stopniu przyczyniły się do zaspokojenia potrzeb osób, które z nich skorzystały. Z kolei najmniejszą użytecznością cechowały się usługi zdrowotne i wsparcie w zarządzaniu finansami.

Wykres 6. Ocena użyteczności poszczególnych form wsparcia przez uczestników projektów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CATI z odbiorcami wsparcia (poszczególne formy wsparcia były oceniane przez osoby, które z nich korzystały. Każdy z badanych mógł wskazać trzy najbardziej użyteczne formy wsparcia), n=377.

Czynnikiem różnicującym odpowiedzi ostatecznych odbiorców wsparcia był status OzN. Choć podobnie jak wśród pozostałych badanych, tak i w przypadku OzN najbardziej użyteczne formy wsparcia to staż i kursy/szkolenia zawodowe, jednak wśród OzN wyraźnie bardziej użyteczne niż wśród ogółu uczestników były kursy obsługi komputera – wskazało na nie 35,8% badanych z tej kategorii i 19,7% badanych niebędących OzN, co wskazuje, że ten rodzaj wsparcia stanowi nadal skuteczny instrument w procesie aktywizacji zawodowej i reintegracji społecznej niektórych kategorii ostatecznych odbiorców wsparcia. Ponadto OzN za użyteczne częściej niż pozostali uczestnicy uznali również wsparcie psychologa (odpowiednio 30,7% wskazań oraz 17,8% wskazań).

Zgodnie z założeniami Programu, wsparcie oferowane w ramach projektów miało być dopasowane do indywidualnych potrzeb uczestników. Służyły temu przede wszystkim indywidualne plany reintegracji, które pozwalały na zaplanowanie ścieżki udziału w projekcie dla poszczególnych uczestników, optymalnej z punktu widzenia celu interwencji w Działaniu IX.1. Jak podkreślano w IDI, był to jeden z ważniejszych elementów projektu, pozwolił bowiem na dopasowanie form wsparcia odpowiadających na potrzeby osoby zainteresowanej, a także na ustalenie sposobu ich realizacji. Indywidualizacja wsparcia była

jednak ograniczona, na co również zwracali uwagę beneficjenci w IDI. Ich zdaniem idealnym modelem byłoby zaproponowanie maksymalnie zindywidualizowanej ścieżki udziału w projekcie każdemu ostatecznemu odbiorcy wsparcia, jednak nie było to możliwe. Nie w każdym przypadku udawało się zapewnić udział danego uczestnika w np. szkoleniu zawodowym dopasowanym do indywidualnych preferencji, z uwagi na niedostępność takiego szkolenia na rynku w okresie realizacji projektu lub ze względu na jego zbyt wysoki koszt w stosunku do przewidzianej w budżecie kwoty na realizację tego wydatku.

Oceniając dopasowanie wsparcia do potrzeb, uczestnicy mieli do dyspozycji 10-stopniową skalę, na której 1 oznaczało brak dopasowania, a 10 - bardzo dobre dopasowanie. Oceny uczestników wskazywały w większości przypadków na dobre i bardzo dobre dopasowanie. Wskazania badanych w 70% przypadków dotyczyły ocen między 8 a 10, jednocześnie najniższe oceny (od 1 do 3) wystawiło 4,6% badanych.

Tabela 10. Ocena dopasowania wsparcia do indywidualnych potrzeb uczestników projektów (1 – niedopasowane, 10 – bardzo dobrze dopasowane).

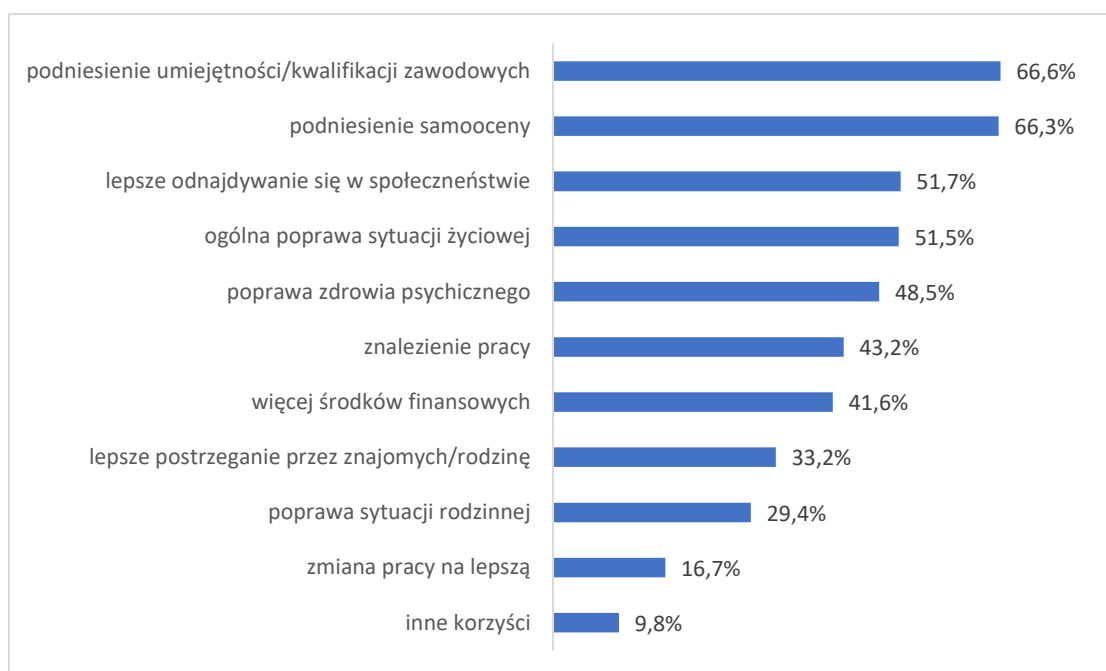
Ocena	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	trudno powiedzieć
Odsetek wskazań	1,9%	0,8%	1,9%	1,9%	7,4%	6,1%	9,3%	21,7%	10,6%	37,6%	0,8%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CATI z odbiorcami wsparcia, n=377.

W przypadku poszczególnych form wsparcia oceny dotyczące jego dopasowania nieznacznie różniły się między sobą. Najbardziej dopasowane do potrzeb (najwyższa średnia ważona) okazało się wsparcie w zakresie usług zdrowotnych (8,9), następnie podniesienie umiejętności niezwiązanych bezpośrednio z pracą (8,8), pomoc w znalezieniu pracy i pomoc w zarządzaniu finansami (po 8,7) oraz pomoc pracownika socjalnego (8,6). Były to zatem przeważnie formy, które wiązały się z pracą bezpośrednią (1 na 1 lub w małej grupie) realizatora danej formy z uczestnikiem projektu, co pozwalało na większą indywidualizację realizowanych działań. Warto zwrócić uwagę, że najbardziej dopasowane do indywidualnych potrzeb formy wsparcia nie są tymi, które uczestnicy postrzegali jako najbardziej użyteczne. Indywidualizacja wsparcia nie ma zatem przełożenia na jego użyteczność.

Uczestnicy projektów realizowanych w ramach Działania IX.1 wskazywali różne korzyści, które odnieśli poprzez udział w projekcie. Najczęstsze były: podniesienie kwalifikacji/umiejętności zawodowych (66,6%) oraz podniesienie samooceny (66,3%). Dla 41,6% badanych korzyścią z udziału w projekcie było dysponowanie większymi środkami finansowymi, co wskazuje, że udział w projekcie przyczynił się do poprawy ich sytuacji materialnej, choć trudno wnioskować, czy miała ona trwały charakter, czy raczej związana była z uczestnictwem w działaniach projektowych i związaną z tym gratyfikacją finansową.

Wykres 7. Korzyści z udziału w projektach w Działaniu IX.1 zdaniem uczestników.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CATI z odbiorcami wsparcia, n=377 (można było udzielić więcej niż 1 odpowiedzi).

Podstawowe korzyści z udziału w projekcie różnicował status OzN. W mniejszym stopniu widoczny jest w przypadku OzN wpływ na zmianę sytuacji zawodowej: na znalezienie pracy dzięki udziałowi w projekcie wskazało 48,2% badanych niebędących OzN i 35,5% badanych OzN, na zmianę pracy na lepszą odpowiednio 21,9% oraz 8,6%. Podobnie kształtują się wskazania na poprawę sytuacji materialnej – poprawa w tym obszarze nastąpiła u niemal 45% badanych niebędących OzN oraz u blisko 37% OzN. Warto zaznaczyć, że uczestnicy o statusie OzN nieco częściej wskazywali na poprawę zdrowia psychicznego (52% wobec 46,4% uczestników niebędących OzN). Mimo mniejszego wpływu interwencji na aktywizację zawodową OzN niż pozostałych uczestników projektu, należy jednak odnotować istotne znaczenie zrealizowanych projektów także w tym obszarze. Dla ponad 1/3 badanych OzN udział w projekcie wiązał się z aktywizacją zawodową.

W opinii beneficjentów wsparcie w ramach PI 9i było uznawane za niezwykle istotne i niezbędne. W badaniu ilościowym beneficjenci wskazywali, że do udziału w projektach najczęściej zgłaszały się osoby, które nie zaktywizowałyby się bez tego uczestnictwa (51,2% wskazań). Wskazania te świadczą o wysokiej ocenie wpływu wsparcia pod względem jego przydatności i celowości. Najbardziej zróżnicowanych odpowiedzi udzielali przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz ośrodków pomocy społecznej co może świadczyć o tym, że są to podmioty mające kontakt z najszerszą grupą odbiorców i potencjalnych odbiorców takiego wsparcia.

Wykres 8. Osoby, które zgłaszały się najczęściej do udziału w projektach w Działaniu IX.1 ze względu na ich potencjał do aktywizacji społeczno-zawodowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CAWI z beneficjentami, n=84.

W wywiadach zrealizowanych w ramach badania IDI z beneficjentami Działania IX.1 potwierdzono występowanie efektu creamingu, jednak jego skala nie była duża, wyraźnie mniejsza była przy tym w końcowym okresie wdrażania interwencji, na co wpływ miała w pewnym stopniu poprawa ogólnej sytuacji gospodarczej, w tym na rynku pracy. Skutkiem tego było niezgłaszanie się do projektu tych uczestników, którzy mogli relatywnie łatwo poradzić sobie bez wsparcia projektowego. Istotne było również zaangażowanie beneficjentów w działania rekrutacyjne oraz na dalszym etapie – motywujące do uczestnictwa w projekcie. Osoby biorące udział w IDI podkreślały, że udział osób z najtrudniejszych kategorii ostatecznych odbiorców był traktowany przez beneficjentów priorytetowo. Jak jednak przyznali beneficjenci w IDI, w projektach wystąpił swoisty „wewnętrzny” creaming, który wiązał się z większą koncentracją na osobach „rokujących”, co jednak nie wynikało z intencjonalnego działania beneficjentów, a z cech odbiorców wsparcia (np. osoby doświadczające problemów z uzależnieniem były w trudniejszej sytuacji, nie zawsze brały udział we wszystkich przewidzianych formach wsparcia, przez co beneficjenci spodziewali się, że nie dotrą one do końca projektu lub ich aktywizacja nie powiedzie się). Występowaniu efektu creamingu w dużej mierze przeciwdziałały także określone w RPO WŁ 2014-2020 kryteria definiujące cechy grupy docelowej (beneficjentów ostatecznych) Działania IX.1. Były to po pierwsze określone w kryteriach dostępu preferencje grupy docelowej, po drugie – w kryteriach premiujących dodatkowe punkty za projekty skierowane do osób biernych zawodowo (osoby te miały stanowić co najmniej połowę grupy docelowej; kryterium nie dotyczyło konkursów skierowanych do OPS, PCPR). O niewielkiej skali efektu creamingu świadczy wysoka, wyższa niż zakładana na etapie programowania, wartość wskaźnika efektywności zatrudnieniowej.

Wsparcie zostało zaadresowane trafnie w odniesieniu do potrzeb zidentyfikowanych na etapie projektowania interwencji. Niezaspokojone w toku wdrażania interwencji w PI 9i potrzeby były wskazywane przez nielicznych badanych i nieco różniły się w przypadku poszczególnych grup docelowych. W odniesieniu do osób w wieku 50 plus związane były z brakiem ofert pracy dla tej kategorii odbiorców, podobnie jak dla osób o niskich kwalifikacjach; w odniesieniu do osób bezrobotnych – brakiem stałej pracy. W projektach, w których brały udział osoby doświadczające problemów z uzależnieniem, beneficjenci podkreślali brak motywacji do zmiany sytuacji ze strony tych uczestników lub niemożność wyjścia z uzależnienia. Jednocześnie zaznaczali, że nie są to problemy, na które odpowiedź miała stanowić omawiana interwencja. Podobnie w przypadku osób znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej – ich potrzeby dotyczyły możliwości otrzymania mieszkania lub uzyskania znacznie wyższego wynagrodzenia np. za staż, jednak nie są to potrzeby, na które odpowiedzią mogłaby być oferta w projektach w ramach Działania IX.1.

Zarazem potrzeby zdiagnozowane na etapie programowania interwencji pozostają w dużej części aktualne. Obecna sytuacja społeczno-gospodarcza, która cechuje się rekordowo niskim poziomem bezrobocia, poprawą sytuacji materialnej mieszkańców regionu i tym samym ograniczeniem sfery ubóstwa. Pomimo poprawiającej się ogólnej sytuacji na rynku pracy problem bezrobocia długotrwałego występuje nadal, a utrzymująca się wysoka inflacja może mieć duży wpływ na zwiększenie skali zagrożenia wykluczeniem społecznym.

4.4 Trwałość wsparcia

Z punktu widzenia logiki interwencji oczekiwaną zmianą sytuacji uczestników projektów realizowanych w ramach Działania IX.1 (PI 9i) miała być przede wszystkim poprawa ich sytuacji zawodowej i społecznej. Jej wyraz stanowi zdobycie i utrzymanie przez uczestników projektów trwałego zatrudnienia, a także poprawa ich sytuacji materialnej.

Według wyników badania ilościowego odsetek osób pracujących po zakończeniu udziału w projekcie jest wyższy niż wartość wskaźnika rezultatu osiągnięta na koniec realizacji interwencji dla PI 9i, który wyniósł ok. 26%. Po zakończeniu udziału w projekcie, w czasie realizacji badania ilościowego, aktywność zawodową deklarowało natomiast ponad 43% badanych (34,7% to stali pracownicy, 5,0% prowadzi własną firmę, 1,6% pracuje dorywczo i 1,3% jest na płatnym stażu lub praktyce, a 0,8% jest związane z gospodarstwem rolnym), co należy uznać za dobry wynik.

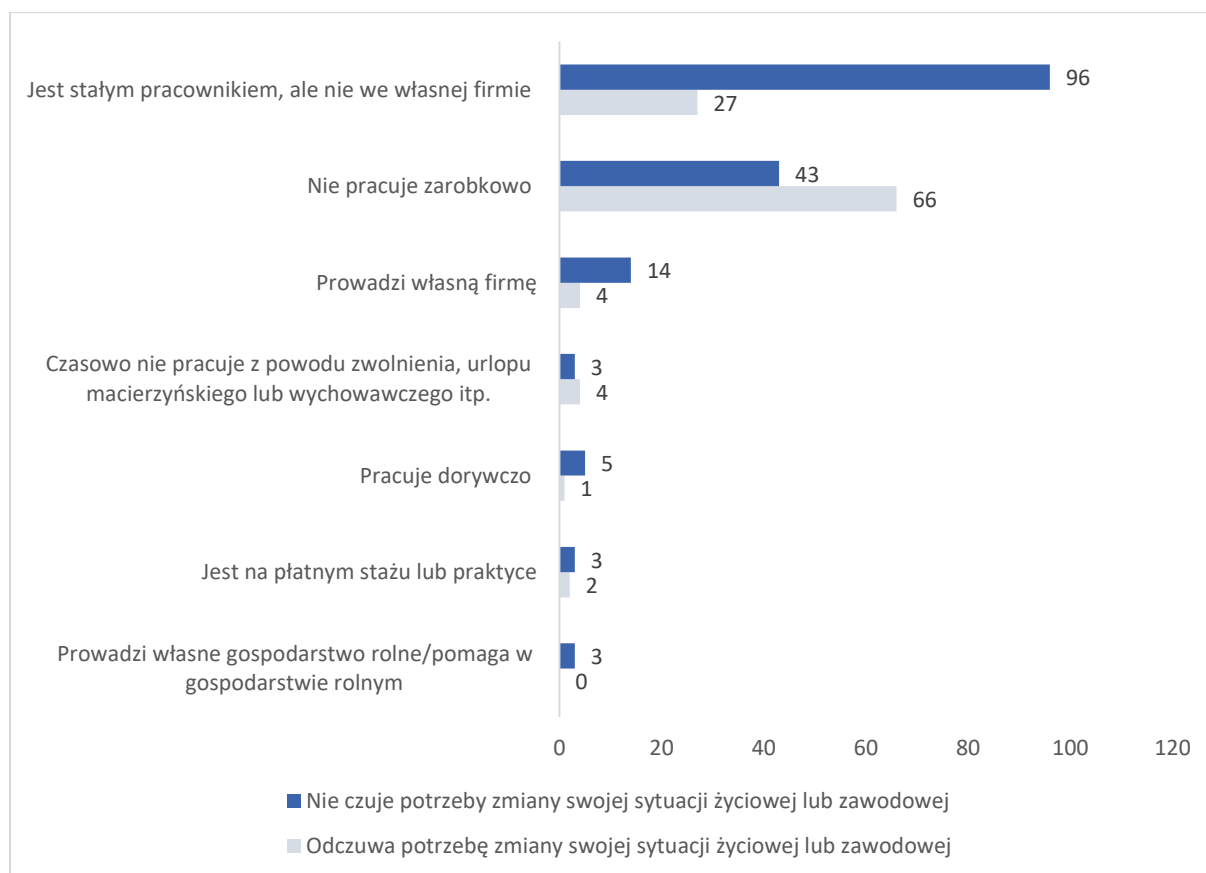
Wykres 9. Sytuacja zawodowa uczestników projektów w Działaniu IX.1 w momencie realizacji badania (po zakończeniu udziału projektu).

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CATI z odbiorcami wsparcia, n=377.

Co istotne, wśród osób, które określiły swoją sytuację zawodową jako inną, zdecydowana większość podawała emeryturę. Jednocześnie w przypadku tych uczestników projektów, którzy wskazali, że nie pracują zarobkowo, raczej nie należy spodziewać się zmiany sytuacji. Jak podkreślali beneficjenci w IDI, osoby, które nie podjęły pracy bezpośrednio po zakończeniu udziału w projekcie, mają relatywnie małe szanse na podjęcie pracy w późniejszym okresie. W zrealizowanym badaniu dotyczyło to 1/3 osób, które wypełniły ankiety. Warto odnotować, że większość tych osób deklaruje potrzebę zmiany swojej sytuacji zawodowej i stanowią oni grupę, która odczuwa taką potrzebę w relatywnie największym stopniu spośród wszystkich badanych. W wywiadach jakościowych beneficjenci zaznaczali jednak, że samoaktywizacja tych osób jest trudna i wymagają one dalszego wsparcia.

Wykres 10. Deklarowana przez uczestników projektów potrzeba zmiany własnej sytuacji życiowej lub zawodowej (liczba wskazań).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania CATI z odbiorcami wsparcia, n=377.

Zarazem beneficjenci projektów w Działaniu IX.1 podkreślali, że choć odsetek osób podejmujących pracę w wyniku udziału w projekcie jest dość wysoki, to sytuacja tych osób na rynku pracy nie jest pewna. Stosunkowo często zmieniają lub tracą pracę, co wynika zarówno z czynników leżących po stronie tych osób (np. trudność w poradzeniu sobie z uzależnieniem lub niska motywacja do trwałej zmiany swojej sytuacji życiowej), jak i czynników niezależnych od beneficjentów czy uczestników projektu (np. charakter dostępnej na lokalnym rynku pracy - czasowa umowa zlecenie, praca sezonowa, brak pracy zgodnej z kwalifikacjami itp.). Część uczestników z pewnością dzięki projektowi weszła zatem na rynek pracy, jednak nadal szuka na nim swojego miejsca, często zmieniając pracę. Co istotne, niektóre osoby wymagające aktywizacji społeczno-zawodowej biorące udział w projektach to osoby pochodzące z obszarów ze słabo dostępną komunikacją publiczną, co w dużym stopniu ogranicza możliwość znalezienia stałej pracy (nie mają możliwości dojeżdżać do pracy, są zmuszone do skorzystania z ofert z lokalnego rynku), zatem i w ich przypadku ograniczenia mają charakter strukturalny. Zarazem zwrócono uwagę, że przeszkodą nierzadko są niedostateczne kwalifikacje uczestników projektów – niektóre z tych osób posiadają wykształcenie podstawowe lub gimnazjalne, zatem tak naprawdę ich aktywizacja powinna uwzględniać również aktywność edukacyjną, ponieważ w ich przypadku

same szkolenia nie są czynnikiem, który w sposób znaczący może wpłynąć na zmianę ich sytuacji zawodowej.

Wyniki badania różnicowała płeć odbiorców wsparcia. Częściej osobami niepracującymi były kobiety niż mężczyźni (nie pracowało zarobkowo 34,3% kobiet i 30,2% mężczyzn), tylko kobiety wskazywały na urlop macierzyński, wychowawczy lub podobny powód jako przyczynę braku pracy. Lepiej na rynku pracy radzą sobie osoby w wieku mobilności zawodowej, a gorzej osoby starsze – wyraźnie widoczna jest trudniejsza sytuacja osób w wieku 55 lat i więcej (znacznie rzadziej pracują zarobkowo, częściej nie pracują – ponad 47% badanych z tej kategorii). Osobami niepracującymi zarobkowo w momencie realizacji badania częściej były ponadto OzN niż pozostali uczestnicy (ich udział wyniósł odpowiednio 36,2% oraz 30,8%). Zarazem wśród OzN osób pracujących był o połowę niższy niż w przypadku uczestników niebędących OzN. Pokazuje to, że oddziaływanie projektów na sytuację osób w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy, a takimi są bez wątpienia OzN czy osoby w wieku produkcyjnym niemobilnym, jest niewystarczające.

Dodatkowych danych do analizy trwałości wsparcia w tym obszarze dostarczają wyniki badania w zakresie oszacowania wskaźników rezultatu długoterminowego dla projektów EFS, zaprezentowane w raporcie pt.: Badanie ewaluacyjne dotyczące wyliczenia wartości wskaźników rezultatu długoterminowego w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Inicjatywy na rzecz zatrudnienia osób młodych; Raport cząstkowy (2022). Badaniem objęto okres od 1 lipca 2018 r. do końca grudnia 2020 r., co oznacza, że zostały w nim uwzględnione osoby, które zakończyły udział w projekcie w tym okresie. Mają one zatem charakter danych kontekstowych, ale uzupełniają obraz oddziaływania interwencji w obszarze efektywności zatrudnieniowej RPO WŁ 2014-2020. Zgodnie z wynikami badania sześć miesięcy po zakończeniu udziału w projekcie pracowało 44% uczestników projektów RPO WŁ 2014-2020 objętych tym wskaźnikiem. Warto przy tym odnotować, że region znalazł się na piątym miejscu wśród wszystkich województw.

Umiejętności i kwalifikacje nabyte przez uczestników w ramach projektu są przez większość z nich nadal wykorzystywane. Spośród wszystkich badanych uczestników projektów, którzy nabyli kwalifikacje i umiejętności w wyniku uczestnictwa w projektach w Działaniu IX.1 (PI 9i), co czwarty wykorzystuje je nadal w bardzo dużym stopniu.

Wykorzystywanie nabytych w projekcie kwalifikacji i umiejętności jest różnicowane przez czynnik związany z niepełnosprawnością - u OzN ma to miejsce w mniejszym stopniu niż u pozostałych uczestników projektów.

Tabela 11. Stopień wykorzystywania przez badanych umiejętności i kwalifikacji nabytych poprzez udział w projekcie (1- w ogóle nie wykorzystuje, 10 – wykorzystuje w bardzo dużym stopniu).

	Ocena = 1	Ocena = 2	Ocena = 3	Ocena = 4	Ocena = 5	Ocena = 6	Ocena = 7	Ocena = 8	Ocena = 9	Ocena = 10
Ogółem (n= 251)	12,1%	1,6%	1,2%	4,5%	12,6%	7,3%	11,7%	16,2%	8,1%	24,7%
OzN (n=97)	10,3%	3,1%	1,0%	6,2%	12,4%	5,2%	14,4%	17,5%	10,3%	19,6%
uczestnicy niebędący OzN (n=154)	13,4%	0,7%	1,3%	3,4%	12,7%	8,7%	10,1%	14,8%	6,7%	28,2%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CATI z odbiorcami wsparcia.

Ocena stopnia korzystania z nabytych kwalifikacji i umiejętności była nieco różna w zależności od płci (mężczyźni nieco częściej niż kobiety wskazywali, że wykorzystują je w dużym i bardzo dużym stopniu – odpowiedzi 8-10: 54,3% wobec 46,4%) oraz wieku badanych (osoby młodsze znacznie częściej wskazywały na korzystanie z umiejętności w dużym i bardzo dużym stopniu), co może mieć związek z sytuacją zawodową uczestników (osoby pracujące wykorzystują kwalifikacje częściej niż te, które nie pracują).

Trwałość osiągniętych efektów zależy w dużym stopniu od kontynuacji działań aktywizujących, w których dana osoba brała udział. Jeśli zaprzestanie wykorzystywać nabyte umiejętności, nie skorzysta z uzyskanych kwalifikacji, wróci do swojego środowiska, wówczas efekty projektu nie będą cechowały się trwałością. Stąd, jak wskazano w wywiadach jakościowych, ważne są wszelkie inicjatywy pozwalające na dalsze wsparcie tych osób, w tym w formule projektowej mimo punktowego i ograniczonego w czasie takiego wsparcia. Beneficjenci wskazywali także, że nawet jeśli efekty zatrudnieniowe nie wiążą się ze stałą pracą uczestników projektów, samo wejście na rynek pracy, podjęcie zatrudnienia lub chociaż próby w tym zakresie są istotną zmianą, ponieważ dotyczą nierzadko osób, które wcześniej pozostawały bierne zawodowo.

Zarówno beneficjenci, jak i ostateczni odbiorcy wsparcia identyfikują przy tym wysoką wartość dodaną projektów wymykającą się kryteriom trwałości, o czym świadczą wyniki wywiadów zrealizowanych w ramach CS w Działaniu IX.1. Zrealizowane projekty pozwoliły na zaoferowanie takich aktywności, wsparcia, które nie byłyby w żaden sposób dla tych kategorii odbiorców dostępne. Możliwość udziału w szkoleniach, spotkania się z innymi uczestnikami i prowadzącymi, nawiązanie nowych znajomości (aktywizacja społeczna) to równie ważne efekty co zwiększenie kwalifikacji i umiejętności czy znalezienie zatrudnienia.

Niewielka jest trwałość interwencji w obszarze zwiększania potencjału podmiotów integracji społecznej w obszarze usług reintegracji społeczno-zawodowej.

W badaniu ilościowym 8 beneficjentów wskazało na realizację projektów dotyczących utworzenia nowych podmiotów reintegracyjnych lub miejsc w podmiotach, które już działały. Spośród nich 2 badanych uznało, że wpływ interwencji na powstanie nowych podmiotów tego typu był duży, 3 osoby uznały, że tego wpływu nie było bądź nie miał on znaczenia, a 3 kolejne nie potrafiły sformułować jednoznacznej opinii na ten temat. Z kolei wpływ interwencji na utworzenie nowych miejsc w podmiotach funkcjonujących za duży uznały 4 osoby, 1 za nieznaczący, a 3 nie potrafiły zająć stanowiska w tej kwestii. Można zatem uznać, że interwencja miała pewne znaczenie dla zwiększenia miejsc w jednostkach reintegracyjnych, przy czym dotyczyło to przeważnie CIS.

Zdaniem 5 respondentów w badaniu ilościowym zaznaczyło się oddziaływanie projektów realizowanych w Działaniu IX.1 na poprawę jakości usług w podmiotach reintegracyjnych. Sprzyjało temu dofinansowanie realizowanych działań, jak również możliwość doposażenia np. pracowni ZAZ w niezbędny sprzęt i materiały. Ponadto, jak zostało podkreślone w IDI z beneficjentami Działania IX.1, sam fakt możliwości utrzymania miejsc lub zwiększenia ich liczby przez okres realizacji interwencji, miał ogromne znaczenie dla podopiecznych i kadry, dla dalszego trwania tych jednostek.

Najważniejszym czynnikiem ograniczającym rozwój podmiotów reintegracyjnych jest brak dostatecznych środków na finansowanie ich działalności, a w przypadku dostępności tych środków – trudności w utrzymaniu płynności finansowej (np. trudności w pozyskaniu środków zewnętrznych, opóźnienia w przekazywaniu dotacji). Z tego powodu miejsca powstałe w tych jednostkach w ramach projektów w Działaniu IX.1 są likwidowane. W opinii badanych (IDI) podmioty reintegracyjne bez dodatkowych środków nie mają i nie będą miały możliwości oferowania takiego zakresu wsparcia, jaki został rozwinięty trakcie realizacji projektów w ramach IX OP (Działania IX.1). Brak stabilnego finansowania powoduje, że jednostki te tworzone i utrzymywane są tam, gdzie pojawia się możliwość ekonomiczna na organizację CIS czy KIS (projekt), co wpływa na trwałość i jakość ich oferty, zakorzenienie w środowisku lokalnym. Nie sprzyja także nawiązywaniu współpracy z innymi podmiotami (jednostki reintegracyjne były w badaniu najrzadziej wskazywane jako partnerzy – formalni lub nieformalni – w realizacji projektów). Podmioty reintegracyjne nierzadko borykają się także z deficytami sprzętowymi i lokalowymi, a także kadrowymi, co jest pochodną niedostatecznego finansowania (np. nie mają możliwości zatrudnienia psychologa/terapeuty, ponieważ brakuje im środków na sfinansowanie takiego miejsca pracy). Warto przy tym zaznaczyć, że w stosunkowo lepszej sytuacji finansowej znajdują się WTZ i ZAZ z uwagi na dostępność wsparcia z PFRON. Trudniejsza jest sytuacja KIS i CIS, które nie mają zapewnionego finansowania systemowego; tym samym jego dostępność mogłaby przełożyć się na zwiększenie trwałości nowoutworzonych miejsc reintegracyjnych. Należy także odnotować, że w przypadku jednego z badanych podmiotów przyczyną niskiej trwałości nowoutworzonych miejsc reintegracji był brak zainteresowania ze strony osób, do których kierowana jest oferta CIS (osoby zagrożone wykluczeniem społecznym), zatem analizując tę kwestię należy wziąć pod uwagę również czynnik popytowy (zapotrzebowanie na usługi świadczone przez CIS).

4.5 Efektywność wsparcia

Dzięki realizacji projektów w Działaniu IX.1 RPO WŁ 2014-2020:

- objęto wsparciem 22 121 osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym 7 678 OzN,
- 5 448 osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracowało po opuszczeniu programu,
- 14 623 osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym uzyskały kwalifikacje lub nabyły kompetencje.

Koszt jednostkowy projektów w Działaniu IX.1 (PI 9i) został wyliczony dla projektów zakończonych według wartości osiągniętych wskaźników, co umożliwia analizę faktycznie poniesionych kosztów na jednego uczestnika projektu. Podstawą do obliczenia kosztu jednostkowego są dane przekazane przez IZ RPO WŁ 2014-2020, aktualne na dzień 20.12.2024 r. Dla obliczenia kosztów jednostkowych wykorzystano dane o wartości umów i wartości dofinansowania UE bez umów rozwiązanych oraz wartości wskaźników.

Średni koszt wsparcia jednego uczestnika (osoby zagrożonej ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętej wsparciem w programie) w projektach realizowanych w ramach Działania IX.1 OP IX RPO WŁ 2014-2020³⁰ wyniósł 15 791 zł, zaś wartość wkładu EU przypadająca na jednego uczestnika 13 407 zł.

W przypadku poszczególnych poddziałań koszty te kształtowały się nieco odmiennie. Koszt wsparcia jednego uczestnika w Poddziałaniu IX.1.1 wyniósł 15 295 zł (wkład UE 12 993 zł), w IX.1.2 15 860 zł (wkład 13 481 zł), a w IX.1.3 22 629 zł (wkład UE 19 082 zł). Stosunkowo najdroższe w realizacji okazały się zatem projekty realizowane w mieście Łodzi. Wpływ na to może mieć kilka czynników, w tym koszty ponoszone na realizację zaplanowanych działań (np. wyższe koszty zatrudnienia specjalistów w mieście wojewódzkim niż w gminie położonej z dala od centrum regionu), ale też zakres przewidzianego w projekcie wsparcia przewidzianego na uczestnika (liczba form wsparcia). Analizując efektywność kosztową, należy zwrócić uwagę, że koszty jednostkowe wsparcia są wyższe w projektach realizowanych pod koniec wdrażania interwencji niż na jej początku, na co wpływ miały kryzysy związane z pandemią COVID-19 i wojną w Ukrainie oraz sytuacja gospodarcza (inflacja). Biorąc pod uwagę oddziaływanie tych czynników można założyć, że realizacja przynajmniej części projektów w okresie poprzedzającym ich wystąpienie cechowałaby się ich większą efektywnością kosztową (te same rezultaty można by osiągnąć mniejszym nakładem finansowym).

Wśród ogółu beneficjentów nieco wyższe koszty jednostkowe wystąpiły w projektach realizowanych przez NGO. Wyniósł on 17 541,62 zł (14 877,66 zł dofinansowania UE). Również w poszczególnych poddziałaniach koszty wsparcia jednego uczestnika były nieco

³⁰ W wyliczeniach nie ujęto wartości umów rozwiązanych, skutkiem czego wartość wsparcia na 1 uczestnika jest przybliżona.

wyższe niż średnio. Efektywność kosztowa działań jest zatem w przypadku NGO nieco niższa, jednak należy wziąć pod uwagę specyfikę tych podmiotów – nie zawsze dysponują lokalem i zapleczem technicznym np. do realizacji spotkań, przez co ponoszą dodatkowe środki na wynajem sal (które np. OPS mają do dyspozycji z własnych zasobów).

Oceniając efektywność kosztową, należy podkreślić, że poniesione nakłady finansowe pozwoliły na osiągnięcie założonych celów interwencji w Działaniu IX.1 (PI 9i). Średni poziom realizacji wskaźników dla Działania IX.1 znacznie przekracza przyjęte założenia.

Efektywności kosztowej interwencji sprzyjały przyjęte w Programie założenia (wytyczne) oraz kryteria oceny. Wymagały one, by realizowane projekty były efektywne ekonomicznie. Istotne były w tym kontekście także Wytyczne dotyczące kwalifikowalności wydatków zobowiązujące do realizacji wyboru np. wykonawcy prac zgodnie z procedurą rozeznania rynku lub konkurencyjności. Jak podkreślali beneficjenci w wywiadach indywidualnych, zapisy programowe i konkursowe mają duży wpływ na efektywność i nie pozwalają na to, by środki wydatkowano w projektach w sposób niegospodarny, nieracjonalny.

4.6 Komplementarność wsparcia

Jednym z zagadnień poddanych analizie podczas ewaluacji była komplementarność realizowanego w ramach Działania IX.1 wsparcia z innymi interwencjami realizowanymi w ramach pozostałych Osi Priorytetowych RPO WŁ 2014-2020 i z innymi programami zakładającymi oddziaływanie na obszary objęte wsparciem w Działaniu IX.1, w tym - innymi Programami Operacyjnymi. O komplementarność wsparcia w ramach Działania IX.1 zostali zapytani beneficjenci zarówno w ramach badań jakościowych, jak i ilościowych.

W badaniu ankietowym zadano beneficjentom pytanie, czy realizują/realizowali inne niż interwencja prowadzona w ramach Działania IX.1 projekty skierowane do osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Najwięcej, bo 48,6% respondentów wskazało, że obecnie realizuje projekt skierowany do takiej grupy odbiorców. Ponad 1/3 respondentów (36,1%) wskazała również, że realizowali w przeszłości inny niż interwencja w ramach Działania IX.1, projekt skierowany do osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Najmniejszy odsetek respondentów (23,6%) wskazał, że nie prowadził w przeszłości, ani aktualnie nie prowadzi innych niż projekt realizowany w ramach Działania IX.1 RPO WŁ 2014-2020 interwencji skierowanych do tej grupy odbiorców.

W ramach badania jakościowego beneficjenci podkreślali, że w aktualnej perspektywie finansowej 2021-2027 w ramach programu FEŁ 2021-2027 realizują projekty, które są bezpośrednią kontynuacją wsparcia realizowanego w poprzedniej perspektywie.

Kontynuację działań realizowanych w ramach Działania IX.1 założył m.in. beneficjent, którego projekt został dobrany do opisu w ramach Studium Przypadku. Projekt przewidziany do realizacji w perspektywie finansowej 2021-2027 obejmuje działania najbardziej istotne z punktu widzenia aktualnych potrzeb, jednak bazuje na narzędziach oraz schematach wypracowanych i stosowanych w strukturach beneficjenta od dawna (od perspektywy 2007-2013). Na realizację projektów, które były kontynuacjami wcześniejszych przedsięwzięć,

wskazywali także beneficjenci w ramach prowadzonego badania ilościowego. Choć największy odsetek badanych (47,5%) wskazał, że komplementarne do interwencji w ramach Działania IX.1 projekty nie były bezpośrednio ze sobą powiązane, to jednak 20% beneficjentów stwierdziło, że realizowali projekty będące kontynuacją poprzednich przedsięwzięć.

Część respondentów realizowała projekty w ramach różnych działań OP IX RPO Wł 2014-2020, nie tylko w ramach Działania IX.1. Jeden z respondentów, który w ramach Działania IX.1 otrzymał dofinansowanie na utworzenie ZAZ, realizował również projekt w ramach Działania IX.3 prowadzący do powstania OWES. Synergia tych projektów polegała na realizacji działań skierowanych do tej samej grupy odbiorców, obydwa projekty ukierunkowane były na tworzenie miejsc pracy dla osób wykluczonych społecznie lub zagrożonych ubóstwem, w tym OzN. Interwencje te pracowały zatem na tożsamy efekt.

Dodatkowo Poddziałanie IX.1.2 objęło interwencją projekty wdrażane poprzez Zintegrowane Inwestycje Terytorialne na obszarze wskazanym w Strategii ZIT. Interwencja ukierunkowana na wspieranie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub ubóstwem wpisywała się zatem w szerszą interwencję realizowaną w różnych obszarach tematycznych, w tym szczególnie wspierającą na terenie województwa zrównoważony rozwój, czy rozwój gospodarczy. Realizacja zintegrowanych projektów odpowiadała zatem w sposób kompleksowy na potrzeby i problemy łódzkich miast i ich obszarów funkcjonalnych. Interwencja realizowana w ramach poddziałania IX.1.2 była zatem uzupełniania poprzez tę realizowaną w ramach innych Osi Priorytetowych RPO Wł 2014-2020 zakładających prowadzenie projektów w ramach instrumentu ZIT.

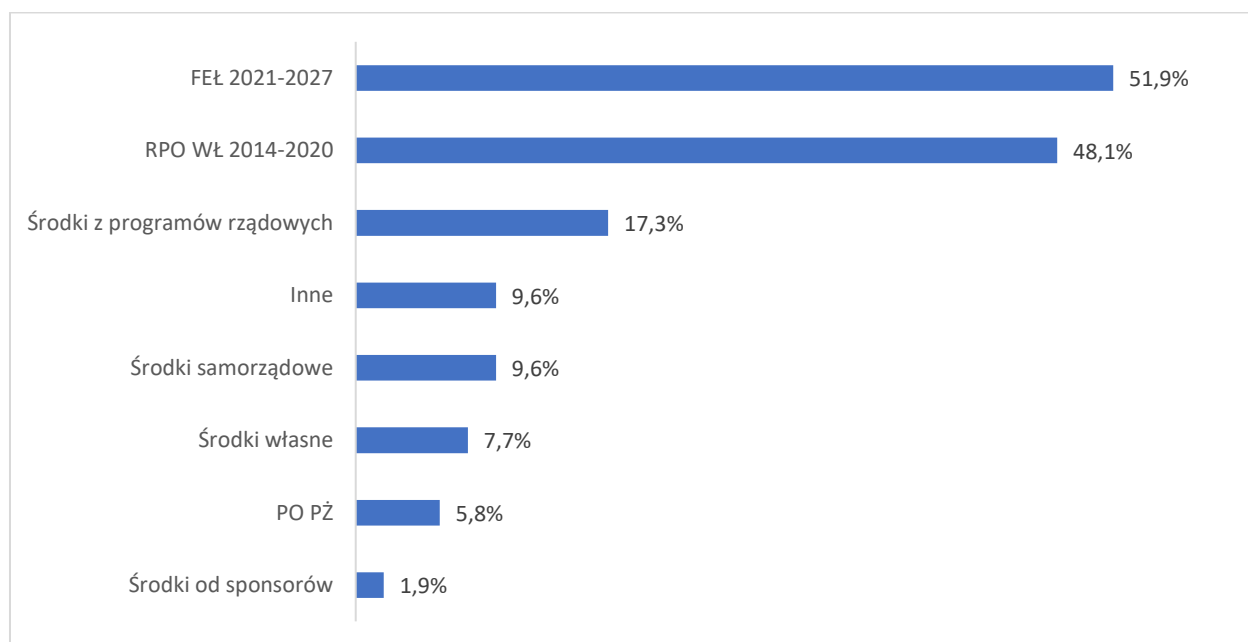
Dodatkowo Działanie IX.1 i realizowane w jego ramach Poddziałania prowadzą interwencje w ramach PI 9i, który ściśle powiązany był z działaniami rewitalizacyjnymi (PI 9b).

Na komplementarność tych interwencji wskazywała także Umowa Partnerstwa 2014-2020. PI 9b finansowany był ze środków EFRR, kompleksowo prowadzone działania rewitalizacyjne zakładały jednak komplementarność interwencji EFRR z interwencją realizowaną w ramach EFS (m.in. PI 9i, 9iv, 9v). Działania infrastrukturalne w ramach OP VI RPO Wł 2014-2020 zakładającej w ramach Działania VI.3 realizację działań rewitalizacyjnych, uzupełniane były o działania miękkie realizowane w ramach OP IX, w tym m.in. w ramach Działania IX.1 RPO Wł 2014-2020. Komplementarność Działania VI.3 z działaniami finansowanymi z EFS zakładały również kryteria wyboru projektów w ramach Działania VI.3. Synergia działań infrastrukturalnych z działaniami miękkimi umożliwiła przeprowadzenie kompleksowej rewitalizacji zarówno w wymiarze społecznym, jak i infrastrukturalnym. Dzięki temu efekty projektów infrastrukturalnych i miękkich nawzajem się uzupełniały. O to, czy komplementarne z Działaniem IX.1 projekty miały charakter uzupełniający, zostali zapytani beneficjenci w ramach badania ilościowego. Choć najczęściej respondenci wskazywali, że komplementarne projekty bezpośrednio się nie uzupełniają, to jednak znacząca część (17,5%) respondentów uznała, że komplementarne do Działania IX.1 interwencje stanowią ich uzupełnienia.

Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych wskazywał również na powiązanie realizowanej w ramach Działania IX.1 interwencji z PO PŻ. SZOOP wskazywał, że grupy docelowe PO PŻ miały możliwość skorzystania z usług aktywnej integracji. Beneficjenci EFS mieli także możliwość współpracy z organizacjami partnerskimi i ich regionalnymi oraz lokalnymi jednostkami zajmującymi się dystrybucją żywności. Komplementarną interwencję z PO PŻ prowadzili niektórzy beneficjenci dobrani do rozmów w ramach indywidualnych wywiadów pogłębionych. Komplementarność ta polegała najczęściej na obejmowaniu interwencją w ramach Działania IX.1 grupy docelowej PO PŻ.

O to, z jakich środków realizowane były inne niż realizowane w ramach Działania IX.1, projekty ukierunkowane na wsparcie osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, zapytani zostali także beneficjenci w ramach prowadzonego badania ilościowego. Rozkład poszczególnych odpowiedzi przedstawia poniższy wykres.

Wykres 11. Środki, z których beneficjenci Działania IX.1 realizowali/realizują inne projekty skierowane do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub ubóstwem.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ilościowego z beneficjentami, n=52.

Większość respondentów (51,9%) wskazała, że aktualnie prowadzi interwencję ukierunkowaną na osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w ramach realizowanego w perspektywie 2021-2027 Programu FEŁ. W dalszej kolejności badani odpowiedzieli, że interwencję skierowaną do tej grupy docelowej realizowali w poprzedniej perspektywie w ramach innych osi RPO WŁ 2014-2020 (48,1%). Na trzeci najczęściej wskazywany środek finansowania – środki z programów krajowych, wskazało już znacznie mniej respondentów (9 beneficjentów, co stanowi 17,3% wskazań), zaś 9,6% respondentów wskazało, że finansowało komplementarne do Działania IX.1 interwencje ze środków samorządowych oraz z innych niewskazanych w kafeeterii środków (np. środków PFRON). 7,7% beneficjentów finansowało interwencje ze środków własnych, a 5,8% beneficjentów

wskazało, że realizowali przedsięwzięcia finansowane ze środków PO PŻ. Tak mały odsetek beneficjentów, którzy wykazali na realizację interwencji ze środków PO PŻ może wynikać z tego, że beneficjenci w największym stopniu wykazywali, iż prowadzona w ramach Działania IX.1 interwencja była komplementarna z PO PŻ poprzez kierowanie działań do tej samej grupy odbiorców ostatecznych, a nie realizowanie wsparcia zarówno w ramach Działania IX.1 RPO WŁ 2014-2020, jak i PO PŻ. Jeden z respondentów (1,9%) wskazał, że finansował interwencję ukierunkowaną na osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym ze środków pozyskanych od sponsorów.

4.7 Wpływ wojny w Ukrainie oraz pandemii COVID-19 wywołanej przez koronawirus SARS-CoV-2 na efekty wdrażanej interwencji Działania IX.1

Na efekty wdrażanej w ramach Działania IX.1 interwencji wpływ miały różne czynniki zewnętrzne. Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego 2014-2020 realizowany był w trudnym, kryzysowym czasie. W 2019 r. pojawiła się globalna pandemia COVID-19, która powodowała konieczność stosowania się do wprowadzonych obostrzeń w trosce o bezpieczeństwo, co wpłynęło na zmianę funkcjonowania całego społeczeństwa w życiu codziennym. W dniu 24 lutego 2022 r. Federacja Rosyjska rozpoczęła inwazję na Ukrainę, w związku z którą wielu Ukraińców musiało opuścić teren swojego kraju. Polska w tym czasie przyjęła dużą liczbę migrantów z Ukrainy, którzy potrzebowali nagłego, dostosowanego do ich potrzeb wsparcia. Istotne zatem w ramach prowadzonej ewaluacji było zweryfikowanie tego, jak wojna w Ukrainie oraz pandemia COVID-19 wpłynęły na efekty wdrażanej w ramach Działania IX.1 interwencji.

O czynniki wpływające na realizowane w ramach Działania IX.1 interwencje zapytani zostali beneficjenci projektów podczas realizowanych wywiadów indywidualnych. W znacznej większości wspominali oni o tym, że pandemia COVID-19 utrudniała im realizację zaplanowanego wsparcia. Na to, że pandemia COVID-19 miała szczególny wpływ na realizowane w ramach Działania IX.1 interwencje wskazują także wyniki prowadzonego w ramach ewaluacji badania ilościowego. Najwięcej, czyli aż 65,7% beneficjentów, którzy wzięli udział w badaniu ankietowym wskazało na fakt, iż pandemia COVID-19 generowała trudności w realizowanych przez nich projektach.

Szczególnie trudną sytuację mieli beneficjenci projektów, które zostały zaplanowane jeszcze przed wybuchem pandemii COVID-19, a w fazę realizacji weszły w październiku/listopadzie 2019 r., czyli na samym początku pandemii. Przed wyzwaniem stanęli także beneficjenci, których projekty trwały przed wybuchem pandemii, a ich zakończenie było zaplanowane po 2019 r. Zgodnie z nowo obowiązującymi obostrzeniami pandemicznymi musieli oni wprowadzać szereg zmian w zaplanowanych działaniach projektowych. Zmiany te mogły wpływać na wydłużenie czasu realizacji projektów czy przesunięcie planowanych terminów w ramach poszczególnych działań. W niektórych przypadkach działania projektowe musiały zostać na jakiś czas zatrzymane. Dużym ułatwieniem dla beneficjentów była elastyczność Instytucji Pośredniczącej, która wyrażała zgodę na wydłużanie projektów, dzięki czemu

pomimo trudności mogli oni zrealizować zaplanowane, na etapie przygotowania interwencji, działania.

Działania mające na celu aktywizację społeczno-zawodową osób zagrożonych ubóstwem czy wykluczeniem społecznym przed wybuchem pandemii w dużej mierze były realizowane w formule stacjonarnej. Po 2019 r. beneficjenci musieli dostosować formę realizacji działań do nowych zaleceń i ze względu na bezpieczeństwo ograniczać kontakty międzyludzkie. Wiele działań zaczęto zatem realizować w formie online, a działania, które nie były możliwe do realizacji w takiej formule musiały zostać odłożone w czasie. Realizacja działań, szczególnie działań szkoleniowych, w formule online zamiast stacjonarnej mogła wpływać na ich efektywność. Część beneficjentów w ramach prowadzonych wywiadów indywidualnych wskazywała na to, że w ich opinii realizowane szkolenia online były mniej efektywne, niż szkolenia prowadzone w formie stacjonarnej. Argumentowali to faktem, że wydarzenia stacjonarne oferowały szkolonym oraz szkolącym większe możliwości - szkolenia mogły przybrać w większej mierze formę działań warsztatowych, a nie wykładowych. Szkolący byli także w stanie kontrolować sytuację osób szkolonych - widzieli kto faktycznie uczestniczy w wydarzeniu. Dodatkowo niektóre z projektów, w tym także projekt dobrany do opisu w ramach Studium przypadku, zakładały działania mające na celu podnoszenia kompetencji cyfrowych. Z oczywistych względów realizacja kursów z tego zakresu w formule online, była szczególnie utrudniona.

Pandemiczne obostrzenia wpływały także na funkcjonowanie podmiotów oferujących wsparcie w ramach Działania IX.1. Ze względu na dużą liczbę zakażeń wirusem COVID-19 beneficjenci mierzyli się z problemem deficytu kadrowego – pracownicy, którzy byli chorzy lub mieli styczność z osobą chorą, przebywali na kwarantannach. W tym czasie utrudniona była także praca podmiotów reintegracji społecznej. Praca KIS, CIS, ZAZ i WTZ musiała ulec drastycznym zmianom - niemożliwe było funkcjonowanie tych podmiotów w standardowej przed pandemicznej formule. Podmioty te musiały jednak działać, gdyż realizowane przez nie wsparcie było potrzebne, nie było możliwości, aby je w całości zawiesić. Podmioty integracji społecznej prowadziły zatem swoją działalność stosując się do panujących zaleceń, w tym uwzględniając stosowanie wszelkich potrzebnych środków ochrony indywidualnej.

Dodatkowo niektóre ZAZ działały w branży gastronomicznej, która w czasie pandemii szczególnie ucierpiała. Jadłodajnie musiały zostać zamknięte i nie mogły wydawać posiłków w lokalach, możliwa była jednak realizacja działań cateringowych oraz wydawanie posiłków na wynos. Niektóre z ZAZ, prowadzących działalność w branży gastronomicznej, w czasach pandemii zaczęły świadczyć usługi cateringowe i ta dziedzina prężnie rozwijała się także po pandemii, stając się ważną gałęzią ich działalności.

Podczas pandemii beneficjenci identyfikowali także problemy z rekrutacją uczestników do prowadzonych projektów. W gronie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym znajdowały się osoby szczególnie narażone na zakażenie wirusem COVID-19 tj. osoby starsze, czy osoby z chorobami przewlekłymi. Niektórzy z uczestników w obawie o swoje zdrowie decydowali się, zatem pozostać w domach i nie brać udziału w oferowanym wsparciu.

Działania rekrutacyjne musiały również zostać dostosowane do pandemicznych obostrzeń. Bezpośredni kontakt z potencjalnymi uczestnikami musiał zostać ograniczony, co mogło wpływać na efektywność i jakość prowadzonych działań rekrutacyjnych. Skalę tego problemu obrazują wyniki badania ilościowego z beneficjentami Działania IX.1. 55% respondentów, którzy mierzyli się z problemami z rekrutacją wskazało na to, że problemy te wynikały z faktu, iż pandemia COVID-19 utrudniła im bezpośredni kontakt z potencjalnymi uczestnikami. Był to drugi najczęściej wskazywany czynnik utrudniający prowadzone przez beneficjentów działania rekrutacyjne.

Zespół badawczy na etapie projektowania ewaluacji przypuszczał, że pandemia COVID-19 mogła mieć również wpływ na osiąganie efektywności społecznej bądź zatrudnieniowej. Badanie ilościowe weryfikowało to, czy w ramach prowadzonych interwencji beneficjenci Działania IX.1 identyfikowali takie trudności. 35 spośród 84 beneficjentów, którzy wzięli udział w badaniu ankietowym wskazało, że w trakcie realizowanych projektów napotykali na różnorodne problemy. Na problem z uzyskaniem efektywności społecznej wskazało jedynie 3 z 35 respondentów, natomiast więcej bo aż 15 z 35 respondentów identyfikowało trudności z uzyskaniem efektywności zatrudnieniowej. Według 25% beneficjentów, mających problem z uzyskaniem efektywności społecznej/zawodowej pandemia COVID-19 utrudniła uczestnikom ukończenie zaplanowanych działań w projekcie. Większa część respondentów (43,8%) wskazywała jednak na to, iż pandemia COVID-19 utrudniła uczestnikom projektów podjęcie pracy, przy czym nie był to najważniejszy czynnik utrudniający osiąganie efektywności zatrudnieniowej/ społecznej.

Podsumowując, pandemia COVID-19 wpływała na efekty wdrażanej w ramach Działania IX.1 interwencji utrudniając realizację zaplanowanych działań stacjonarnych, w tym działań szkoleniowych oraz pracę podmiotów reintegracji społecznej. W niektórych przypadkach wpływała także na efektywność rekrutacji, czy na osiąganie efektywności społecznej/zatrudnieniowej. Jednak wpływ pandemii na efekty wdrażanej interwencji można ocenić jako dwojaki. Pandemia COVID-19 wymusiła zmianę sposobu funkcjonowania podmiotów reintegracji społecznej, w tym ZAZ, które musiały dostosować się do panujących obostrzeń, a zatem zatrzymać swoją standardową działalność stacjonarną. W efekcie poszukiwały nowych sposobów na świadczenie swoich usług, które finalnie stały się znaczącą gałęzią ich funkcjonowania do dnia dzisiejszego. Przykładem mogą być ZAZ działające w branży gastronomicznej, które w czasach pandemii zaczęły świadczyć usługi cateringowe.

Kolejnym z czynników, który mógł wpłynąć na realizowane w ramach Działania IX.1 interwencje był wybuch wojny w Ukrainie. SZOOP RPO WŁ 2014-2020 wskazywał na fakt, iż wsparciem w ramach Działania IX.1 objęte mogły zostać osoby uciekające z terenu Ukrainy w związku z atakiem Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, które przybyły legalnie na terytorium Polski po dniu 24 lutego 2022 r. Napływający migranci stali się zatem nową grupą odbiorców ostatecznych wsparcia realizowanego w ramach Działania IX.1, która wymagała nagłego, zgodnego z jej potrzebami wsparcia. Na beneficjentów spadła zatem duża odpowiedzialność, a działania musiały być prowadzone na naprawdę ogromną skalę. Dysponowali oni jednak

ograniczonymi zasobami kadrowymi, które ze względu na nagłą i rozległą potrzebę delegowano w znacznym stopniu na pomoc obywatelom Ukrainy. Pracujący w Miejskich Ośrodkach Pomocy Społecznej, szczególnie w stolicy województwa, pracownicy socjalni w związku ze wzmożonym napływem migrantów z Ukrainy na tereny Polski, w pierwszej kolejności, byli delegowani do obsługi nowo przybyłych migrantów. Przez nowe obowiązki pracownicy socjalni, szczególnie ze stolicy województwa, nie byli w stanie zajmować się rekrutacją innych uczestników w takim stopniu, jak przed napływem migrantów z Ukrainy do Polski. Z tego powodu po 24 lutego 2022 r. rekrutacja do innych projektów m.in. interwencji realizowanych w ramach Działania IX.1, w niektórych podmiotach, nie była tak intensywnie prowadzona przez kilka pierwszych miesięcy po wybuchu wojny.

Prowadzone badania terenowe nie wskazują jednak na to, żeby wojna w Ukrainie i spowodowany nią napływ migrantów znacząco utrudniały osiągnięcie efektów w ramach Działania IX.1. Wyszczególnione powyżej problemy z rekrutacją identyfikowano jedynie w trakcie wzmożonego napływu migrantów, szczególnie na terenie stolicy województwa. W tym czasie wsparcie dla osób z Ukrainy było jednak priorytetem, a przyznawanie mu pierwszeństwa było zasadne i nie wygenerowało długofalowych negatywnych skutków dla pozostałej wdrażanej w ramach Działania IX.1 interwencji.

5 OCENA WPŁYWU INTERWENCJI W ZAKRESIE POPRAWY DOSTĘPU DO REALIZOWANYCH W REGIONIE USŁUG SPOŁECZNYCH I ZDROWOTNYCH OGRANICZAJĄCYCH UBÓSTWO I WYKLUCZENIE SPOŁECZNE

5.1 Logika interwencji

Działanie IX.2 (PI 9iv) zostało zaprojektowane w związku ze wzrastającym popytem na podstawowe usługi społeczne świadczone w interesie ogólnym połączonym z malejącymi możliwościami ich finansowania. Dodatkowo dostrzeżono trudną sytuację rodzin, które są podstawowym środowiskiem funkcjonowania i rozwoju człowieka. W okresie programowania w województwie łódzkim bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego była 4. (po bezrobociu, ubóstwie i niepełnosprawności), pod względem liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej, powodem jej przyznania.

Ponadto województwo łódzkie cechują postępujące negatywne procesy demograficzne. W okresie programowania w województwie łódzkim prognozowano znaczny spadek liczby osób w grupie wiekowej 15-64 przy jednoczesnym wzroście odsetka osób najstarszych. Przewidywano nasilanie się zjawiska podwójnego starzenia się ludności – szybkiego zwiększania się udziału osób najstarszych w populacji ludności w wieku poprodukcyjnym. Zwrócono uwagę również na sytuację zdrowotną dzieci, która wpływa na ich rozwój fizyczno-psychologiczny, a także stanowi podstawę, na której opiera się jakość życia przyszłych dorosłych.

W odpowiedzi na te wyzwania zaplanowano rozwój usług umożliwiający zwiększenie liczby osób korzystających z usług społecznych i zdrowotnych świadczonych na obszarze województwa łódzkiego oraz podniesienie jakości tych usług, a także wsparcie procesu deinstytucjonalizacji oraz rozwoju usług dostosowanych do specyficznych potrzeb mieszkańców, w tym usług środowiskowych.

Dodatkowo w związku z wybuchem pandemii COVID-19 podjęto doraźne działania związane z ratowaniem życia i zdrowia mieszkańców regionu, które zgodnie z założeniami nie przyczyniły się do wzrostu liczby osób objętych opieką instytucjonalną ani do trwałego wzrostu zdolności instytucjonalnych podmiotów świadczących usługi opieki całodobowej.

Wsparcie w Programie ograniczone zostało do form zdeinstytucjonalizowanych i uwzględniało potrzeby poszczególnych grup docelowych oraz trendy demograficzne. W doborze usług społecznych duży nacisk położono na indywidualizację wsparcia w celu dostosowania ich do zdiagnozowanych potrzeb konkretnych grup docelowych. W zakresie kompleksowego wsparcia rodziny istotne były usługi asystenta rodzinnego, specjalisty pracy z rodziną, poradnictwo specjalistyczne, terapia i mediacja, organizacja grup samopomocowych i grup wsparcia, a w zakresie zapewnienia czasowej opieki i wychowania dzieciom w przypadkach niemożności sprawowania tej opieki przez rodziców – podjęcie współpracy z rodzinami zastępczymi i udzielanie im wszechstronnego wsparcia w wykonywanych przez nie zadaniach związanych z pieczęcią zastępczą oraz działania skierowane do kandydatów na rodziców zastępczych w celu przygotowania do przyjęcia dzieci do rodziny.

W Działaniu IX.2 (PI 9iv) założono także wsparcie dla dzieci powyżej 3. roku życia i młodzieży, wywodzących się z rodzin patologicznych lub mających trudną sytuację materialną w celu objęcia ich działaniami wychowawczymi, opiekuńczymi, edukacyjnymi i profilaktycznymi poprzez rozwój placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży przede wszystkim w wieku szkolnym, w tym świetlic środowiskowych, klubów, ognisk wychowawczych, placówek specjalistycznych, placówek socjoterapeutycznych.

Uwzględniono także usługi medyczno-opiekuńcze przyczyniające się do zwiększenia samodzielności osób wymagających wsparcia w codziennym funkcjonowaniu i w następstwie umożliwiające ich opiekunom powrót na rynek pracy. Zaplanowano wzrost jakości i dostępności usług, w tym w środowiskowych domach samopomocy, placówkach wsparcia dziennego i spersonalizowanych usług asystenckich, a także rozwój wszelkiego rodzaju inicjatyw oddolnych aktywizujących społecznie osoby starsze i z niepełnosprawnościami.

Wsparcie dla usług mieszkań wspomaganych dotyczyło usług w mieszkaniach treningowych o określonym czasie pobytu (treningi nauki samodzielności, poradnictwo, praca socjalna). Dodatkowo, obejmowało usługi w mieszkaniach wspieranych o stałym pobycie dla osób starszych i z niepełnosprawnościami, wymagających wsparcia w codziennym funkcjonowaniu w formie usług opiekuńczych. Zgodnie z założeniami realizowano również rozwój usług w mieszkaniach chronionych oraz w ramach opieki długoterminowej.

Zaplanowano działania prowadzące do zwiększenia dostępności usług zdrowotnych w zakresie wczesnego wykrywania wad rozwojowych i rehabilitacji. Stworzono kompleksowy system oddziaływań diagnostycznych, leczniczo-rehabilitacyjnych i terapeutyczno-edukacyjnych, skierowanych zarówno do dzieci, jak i ich rodzin.

Wsparcie realizowano zgodnie z Policy paper dla ochrony zdrowia na lata 2014-2020 – Krajowe ramy strategiczne. Interwencja w ramach PI 9iv została powiązana z Programem Operacyjnym Pomoc Żywnościowa (PO PŻ). Założono kryteria premiujące dla projektów realizowanych na obszarach wiejskich i objętych rewitalizacją. Przyjęto, że nabory wniosków będą organizowane w trybie konkursowym. Została wyodrębniona alokacja dla ZIT oraz dla Łodzi. W związku z eskalacją konfliktu w Ukrainie założono możliwość wsparcia osób przybyłych legalnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z Ukrainy, począwszy od 24 lutego 2022 r. (zgodnie ze zdiagnozowanymi potrzebami tych osób).

Tabela 12. Logika interwencji Działania IX.2. (PI 9iv).

Poddziałanie	Typy przedsięwzięć	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu bezpośredniego	Główne typy beneficjentów	Główne grupy docelowe
Poddziałanie IX.2.1 Usługi społeczne i zdrowotne	- Rozwój usług wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej służących pomocy w pokonywaniu trudnych sytuacji życiowych - Rozwój usług placówek wsparcia dziennego oraz innych alternatywnych form opieki dla dzieci (powyżej 3. roku życia) i młodzieży służących integracji społecznej oraz zapobieganiu patologiom - Rozwój usług medyczno-opiekuńczych dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, w tym osób starszych lub z niepełnosprawnościami służących zaspokojeniu rosnących potrzeb wynikających z niesamodzielności - Rozwój usług świadczonych w ramach wczesnego wykrywania wad rozwojowych i rehabilitacji dzieci zagrożonych niepełnosprawnością i z niepełnosprawnościami – wdrożenie programów zdrowotnych	- Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie - Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami zdrowotnymi w programie - Liczba dzieci objętych programami zdrowotnymi w programie - Liczba osób objętych wsparciem w zakresie zwalczania lub przeciwdziałania skutkom pandemii COVID-19 (CV31) - Liczba podmiotów objętych wsparciem w zakresie zwalczania lub przeciwdziałania	- Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu - Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług zdrowotnych istniejących po zakończeniu projektu	W przypadku typu projektu 1: – powiatowe samorządowe jednostki organizacyjne – powiatowe centra pomocy rodzinie – gminne samorządowe jednostki organizacyjne – ośrodki pomocy społecznej. W przypadku typu projektu 2, 3, 4: – instytucje pomocy i integracji społecznej – jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne, związki i stowarzyszenia jest – organizacje pozarządowe i podmioty ekonomii	– osoby lub rodziny zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz ich otoczenie, o ile jest ono niezbędne dla skutecznego wsparcia osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym – w przypadku typów projektów 1-4. Osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz ich otoczenie zostały zdefiniowane w Wytycznych w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków EFS i EFRR na lata 2014-2020 – osoby będące kandydatami do sprawowania rodzinnej pieczy zastępczej oraz osoby będące kandydatami do przysposobienia dziecka – w przypadku typu projektu 1 – podmioty świadczące usługi na rzecz osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu –

Poddziałanie	Typy przedsięwzięć	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu bezpośredniego	Główne typy beneficjentów	Główne grupy docelowe
	- Wsparcie bezpieczeństwa zdrowotnego na terenie województwa łódzkiego w związku z zagrożeniem epidemicznym/stanem epidemii z powodu COVID-19	skutkom pandemii COVID-19 (CV33) - Wartość wydatków kwalifikowalnych przeznaczonych na działania związane z pandemią COVID-19 (CV30) - Liczba osób, którym udzielono ochrony czasowej w związku z wojną w Ukrainie, objętych wsparciem w programie (CPRO1)		społecznej, statutowo świadczące usługi na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym – podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie, statutowo świadczące usługi na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym – podmioty lecznicze rozumiane, jako podmioty wskazane w art. 4 bądź podmioty wykonujące działalność leczniczą zgodnie z art.5 ustawy z dnia	w przypadku typu projektu 3 – dzieci w zakresie wczesnego wykrywania wad rozwojowych i rehabilitacji oraz ich otoczenie zgodnie z założeniami Polisy paper dla ochrony zdrowia na lata 2014-2020 Krajowe ramy strategiczne. W szczególności dzieci z rodzin zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym – w przypadku typu projektu 4 – podmioty lecznicze – w przypadku typu projektu 5 – jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne oraz organy administracji rządowej i ich jednostki organizacyjne – w przypadku typu projektu 5 – mieszkańcy województwa łódzkiego otrzymujący maseczki ochronne w celu ochrony przed COVID-19 – w przypadku typu projektu 5 – pracownicy podmiotów leczniczych oraz osoby fizyczne, prowadzące działalność gospodarczą i nie prowadzące działalności gospodarczej, wykonujące

Poddziałanie	Typy przedsięwzięć	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu bezpośredniego	Główne typy beneficjentów	Główne grupy docelowe
				15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej. W przypadku typu projektu 5: – jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne, związki i stowarzyszenia jst – podmioty lecznicze rozumiane, jako podmioty wskazane w art. 4 bądź podmioty wykonujące działalność leczniczą zgodnie z art.5 ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej – związki pracodawców.	osobiście usługi na rzecz podmiotów leczniczych realizujących świadczenia zdrowotne dla osób zakażonych lub podejrzanych o zakażenie SARS-CoV-2 – w przypadku typu projektu 5. Uczestnikami projektu mogą być osoby ze społeczności romskiej, o ile osoby te są osobami zagrożonymi ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, a projekt nie ma charakteru wsparcia dedykowanego wyłącznie społeczności romskiej. Ze wsparcia wyłączone zostały osoby odbywające karę pozbawienia wolności, z wyjątkiem osób objętych dozorem elektronicznym. Możliwe jest także wsparcie dla osób uciekających z terenu Ukrainy w związku z atakiem Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, które przybyły legalnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od dnia 24 lutego 2022 r. –

Poddziałanie	Typy przedsięwzięć	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu bezpośredniego	Główne typy beneficjentów	Główne grupy docelowe
					zgodnie ze zdiagnozowanymi potrzebami.
Poddziałanie IX.2.2 Usługi społeczne i zdrowotne - ZIT	- Rozwój usług placówek wsparcia dziennego oraz innych alternatywnych form opieki dla dzieci powyżej 3. roku życia) i młodzieży służących integracji społecznej oraz zapobieganiu patologiom - Rozwój usług medyczno-opiekuńczych dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, w tym osób starszych lub z niepełnosprawnościami służących zaspokojeniu rosnących potrzeb wynikających z niesamodzielności	j.w.	j.w.	– instytucje pomocy i integracji społecznej – jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne, związki i stowarzyszenia – organizacje pozarządowe i podmioty ekonomii społecznej, statutowo świadczące usługi na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym – podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku	– osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz ich otoczenie, o ile jest ono niezbędne dla skutecznego wsparcia osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym – w przypadku typu projektu 1 i 2 Osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz ich otoczenie zostały zdefiniowane w Wytycznych w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków EFS i EFRR na lata 2014-2020 – podmioty świadczące usługi na rzecz osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu – w przypadku typu projektu 2 Uczestnikami projektu mogą być osoby ze społeczności romskiej, o ile osoby te są osobami zagrożonymi

Poddziałanie	Typy przedsięwzięć	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu bezpośredniego	Główne typy beneficjentów	Główne grupy docelowe
				publicznego i wolontariacie, statutowo świadczące usługi na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym – podmioty lecznicze rozumiane, jako podmioty wskazane w art. 4 bądź podmioty wykonujące działalność leczniczą zgodnie z art. 5 ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej	ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, a projekt nie ma charakteru wsparcia dedykowanego wyłącznie społeczności romskiej. Ze wsparcia wyłączone zostały osoby odbywające karę pozbawienia wolności, z wyjątkiem osób objętych dozorem elektronicznym. Możliwe jest także wsparcie dla osób uciekających z terenu Ukrainy w związku z atakiem Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, które przybyły legalnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od dnia 24 lutego 2022 r. – zgodnie ze zdiagnozowanymi potrzebami.

Źródło: SZOOP RPO Wł 2014-2020.

5.2 Skuteczność wsparcia

W ramach Działania IX.2 przeprowadzono 29 naborów w trybie konkursowym (22 nabory dla Poddziałania IX.2.1 i 7 naborów dla Poddziałania IX.2.2). W przypadku Poddziałania IX.2.1 podpisano 173 UoD o łącznym dofinansowaniu UE w wysokości 341 mln zł, natomiast w ramach Poddziałania IX.2.2 podpisano 50 UoD o dofinansowaniu UE 73,5 mln zł.

Beneficjentami najczęściej były jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe oraz podmioty świadczące usługi z zakresu opieki zdrowotnej. Z uwagi na identyfikowane wysokie zapotrzebowanie na wsparcie, w roku 2020 na cele Poddziałania IX.2.1 realokowano dodatkowe 17,3 mln EUR oraz 6,1 mln EUR, a także 4,8 mln EUR na Poddziałanie IX.2.2. Dodatkowo, w roku 2021 na Poddziałanie IX.2.1 trafiło dodatkowe 4,8 mln EUR oraz 460 tys. EUR na Poddziałanie IX.2.2.

Zainteresowanie naborami należy ocenić jako dość wysokie – w większości z nich przewidziany budżet został w przeważającej części zakontraktowany, w części naborów był zwiększany. Zdarzały się jednak nabory, w ramach których przewidziane środki finansowe zostały wykorzystane w niewielkim stopniu. Sytuacja dotyczyła pierwszego naboru w ramach Działania IX.2 dotyczącego działań z zakresu usług wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej służących pomocy w pokonywaniu trudnych sytuacji życiowych. Wczesne ogłoszenie naboru sprawiło, że nie wszyscy zainteresowani beneficjenci złożyli wnioski. Innym typem działań, w którym obserwowane było dość niskie zainteresowanie, były projekty z zakresu rozwoju usług świadczonych w ramach wczesnego wykrywania wad rozwojowych i rehabilitacji dzieci zagrożonych niepełnosprawnością i z niepełnosprawnościami. Jest to specyficzny typ projektu, dotyczący specjalistycznych usług, które nie są świadczone powszechnie. W pierwszym naborze podpisano tylko 1 UoD, wykorzystując tym samym jedynie 19% przewidzianego budżetu naboru. W drugim naborze podpisano dwie umowy, wykorzystując 26% budżetu.

Informacji na temat skuteczności interwencji dostarcza analiza wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego. Można stwierdzić, że Działanie IX.2 cechowało się wysokim poziomem skuteczności. Zakładane wartości docelowe wskaźników programowych zostały osiągnięte lub przekroczone, za wyjątkiem wskaźnika „Liczba podmiotów objętych wsparciem w zakresie zwalczania lub przeciwdziałania skutkom pandemii COVID-19”. Wynikało to z nieprawidłowego wyliczenia wartości docelowej przez beneficjenta (wartość została zdublowana).

Tabela 13. Wartości osiągniętych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego w ramach Działania IX.2.

Nazwa wskaźnika	Rodzaj wskaźnika	Wartość osiągnięta na dzień 20.12.2024 (na podstawie WoP)	Wartość docelowa dla 2023 r. założona w Programie	Stopień osiągnięcia wartości docelowej na rok 2023 wg stanu na 20.12.2024
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie [os.]	Produkt	29 643	16 335	181%
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami zdrowotnymi w programie [os.]	Produkt	8 414	6 037	139%
Liczba dzieci objętych programami zdrowotnymi w programie [os.]	Produkt	8 830	9 000	98%
Liczba osób, którym udzielono ochrony czasowej w związku z wojną w Ukrainie, objętych wsparciem w programie [os.]	Produkt	80	nd	nd
Liczba osób objętych wsparciem w zakresie zwalczania lub przeciwdziałania skutkom pandemii COVID-19 [os.]	Produkt	1 126 926	1 127 018	100%
Liczba podmiotów objętych wsparciem w zakresie zwalczania lub przeciwdziałania skutkom pandemii COVID-19 [os.]	Produkt	344	527	65%
Wartość wydatków kwalifikowalnych przeznaczonych na działania związane z pandemią COVID-19 [zł]	Produkt	31 678 606,00	31 727 074,91	99%
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami asystenckimi i opiekuńczymi świadczonymi w społeczności lokalnej w programie [os.]	Produkt	9 266	nd	nd

Nazwa wskaźnika	Rodzaj wskaźnika	Wartość osiągnięta na dzień 20.12.2024 (na podstawie WoP)	Wartość docelowa dla 2023 r. założona w Programie	Stopień osiągnięcia wartości docelowej na rok 2023 wg stanu na 20.12.2024
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami w postaci mieszkań chronionych i wspomaganych w programie [os.]	Produkt	253	nd	nd
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami wspierania rodziny i pieczy zastępczej w programie [os.]	Produkt	15 531	nd	nd
Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu [szt.]	Rezultat	9 033	5 814	155%
Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług zdrowotnych, istniejących po zakończeniu projektu [szt.]	Rezultat	1 165	808	144%
Liczba utworzonych w programie miejsc świadczenia usług asystenckich i opiekuńczych istniejących po zakończeniu projektu [szt.]	Rezultat	2150	nd	nd
Liczba utworzonych w programie miejsc świadczenia usług w mieszkaniach wspomaganych i chronionych istniejących po zakończeniu projektu [szt.]	Rezultat	72	nd	nd
Liczba utworzonych w programie miejsc świadczenia usług wspierania rodziny i pieczy zastępczej istniejących po zakończeniu projektu [szt.]	Rezultat	1400	nd	nd
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które opuściły opiekę instytucjonalną na rzecz usług społecznych	Rezultat	101	nd	nd

Nazwa wskaźnika	Rodzaj wskaźnika	Wartość osiągnięta na dzień 20.12.2024 (na podstawie WoP)	Wartość docelowa dla 2023 r. założona w Programie	Stopień osiągnięcia wartości docelowej na rok 2023 wg stanu na 20.12.2024
świadczonych w społeczności lokalnej w programie [os.]				

Źródło: opracowanie własne na podstawie Informacji Kwartalnej za IV kwartał 2023 (wartości docelowe wskaźników) oraz danych SL2014, stan na 20.12.2024 r (wartości osiągnięte wskaźników).

Do ubiegania się o środki finansowe w ramach Działania IX.2 uprawniona była duża liczba podmiotów. Zastosowanie trybu konkursowego pozwoliło zwiększyć motywację wnioskodawców w zakresie jakości przygotowywanych WoD. Ocenia się więc, że tryb konkursowy miał wpływ na skuteczność interwencji. Dotyczy to również instrumentu ZIT, gdzie o wsparcie ubiegały się także pojedyncze podmioty. W przypadku działań realizowanych w ramach złożonych i kompleksowych instytucjonalnych projektów partnerskich, zasadne byłoby zastosowanie formuły pozakonkursowej. Należy również dodać, że w przypadku usług społecznych nie należy ograniczać dostępu do środków unijnych poprzez ograniczanie katalogu beneficjentów i wykluczanie znacznej ich liczby z możliwości otrzymania wsparcia.

Instrument ZIT w perspektywie unijnej 2014-2020 miał na celu wsparcie miast wojewódzkich i otaczających je obszarów funkcjonalnych w realizacji zadań, mających rozwiązywać w sposób kompleksowy wspólne problemy. Jednym z działań zaplanowanych w ramach Strategii ZIT ŁOM było podjęcie Kompleksowego Programu Rozwoju Kapitału Ludzkiego i Społeczeństwa Informacyjnego. W jego ramach samorządy podejmowały zintegrowane projekty m. in. z zakresu PI 9iv, co wynikało z potrzeb zidentyfikowanych na obszarze ZIT. Przedsięwzięcia w ramach Poddziałania IX.2.2 miały najczęściej charakter punktowy – JST realizowały projekty samodzielnie, bez podejmowania partnerstw. Wspólny projekt partnerski został zrealizowany przez OPS w Aleksandrowie Łódzkim oraz MOPS w Zgierzu, przy współpracy z fundacją Ad Rem. Samorządy uczestniczyły jednak w uzgodnieniach Strategii ZIT, co zapewniło im wpływ na zakres działań podejmowanych w ramach RPO WŁ 2014-2020.

W ramach badania nie zidentyfikowano trudności związanych z katalogiem kosztów kwalifikowalnych. Był on na tyle szeroki, że pozwalał na realizację wszystkich zamierzeń. Projekty „szyte na miarę potrzeb” – dzięki odpowiednio skonstruowanym kryteriom wyboru projektów, zakres projektów był dopasowany do indywidualnych potrzeb odbiorców wsparcia, a także stanowił kompleksową odpowiedź na zidentyfikowane problemy. Warto również dodać, że na podstawie badania potrzeb mieszkańców gmin przygotowywano odpowiednie diagnozy, dzięki czemu minimalizowano ryzyko nietrafionego wsparcia.

Z badania wynika, że zabrakło pewnych form wsparcia. W ramach projektów dotyczących wsparcia wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej nie było możliwe dofinansowanie usług paramedycznych (np. psychiatry dziecięcego, diagnoz lekarskich, kosztów wizyt lekarskich), na co było bardzo duże zapotrzebowanie. Dzieci znajdujące się w pieczy zastępczej często wymagały diagnostyki i leczenia specjalistycznego. W perspektywie unijnej 2021-2027 koszty tego typu zostały ujęte w FEŁ. W latach 2014-2020 nie istniała możliwość wsparcia usługami asystenckimi osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, lecz nie posiadających orzeczenia o niepełnosprawności, na co zwracali uwagę beneficjenci. Ten zakres wsparcia również został wprowadzony w FEŁ. W przypadku projektów, w których uczestniczyły rodziny zastępcze, zabrakło możliwości włączenia w projekty ich rodzin biologicznych. Następowo było wykluczenie części rodziny – z działań mógł skorzystać wyłącznie opiekun i dziecko znajdujące się w rodzinie zastępczej (np. wyjazdy integracyjne), natomiast dzieci biologiczne nie mogły uczestniczyć w integracji. Ponadto, w przypadku projektów dotyczących wsparcia osób niesamodzielnych, zabrakło możliwości wsparcia psychologicznego opiekunów w przypadku zgonu uczestnika projektu. W takiej sytuacji uczestnictwo w projekcie było przerywane. Nie było również możliwe dofinansowanie wsparcia logopedycznego wobec osób, które przeszły udar mózgu. Nierzadko beneficjenci pokrywali koszty opieki psychologicznej ze środków własnych. Inne typy działań, które stanowiłyby w projektach wartość dodaną, a ich dofinansowanie nie było możliwe, to psychiatryczna pomoc środowiskowa dla dzieci, rehabilitacja w domu pacjenta, terapeutyczne zajęcia grupowe skierowane do osób chorujących psychicznie czy też wsparcie w procesie usamodzielniania się wychowanków pieczy zastępczej.

Ponadto, przeprowadzone badanie wskazuje, że niektóre typy działań możliwe do realizacji w perspektywie unijnej 2014-2020 zostały wykluczone w ramach FEŁ 2021-2027. Zrezygnowano z możliwości organizacji spotkań integracyjno-warsztatowych w ramach usług kierowanych do osób potrzebujących pomocy w codziennym funkcjonowaniu, które pozwalały pokonywać uczestnikom wewnętrzne bariery i wzajemnie się zapoznawać, co wpływało na budowanie więzi społecznych.

Pozytywnie ocenia się realizację naborów celowych dla projektów dotyczących CUS, w których kryterium dostępu było zapewnienie realizacji projektu w partnerstwie. Dzięki temu, działania były realizowane w sposób kompleksowy. Tego typu nabory nie sprawdziły się jednak w zakładanym stopniu w przypadku mniejszych projektów, adresowanych do ściśle określonych grup, np. do osób z niepełnosprawnościami. Niekiedy zdarzało się, że partnerstwa tworzone, by zwiększyć szanse otrzymania dofinansowania, mimo że nie było pewności, czy projekt zakończy się powodzeniem. Diagnozy na rzecz przygotowania projektów wykonywano niedokładnie, co prowadziło do sytuacji braku faktycznego zapotrzebowania na dane działanie. Zdarzały się także, że podmioty były zakładane wyłącznie na cele realizacji projektu, a po jego zakończeniu były zamykane.

Z wyników zrealizowanego badania wynika, że czasami występowały trudności związane ze spełnieniem kryteriów dotyczących równości szans i niedyskryminacji, np. z uwagi na

zatrudnienie w danym podmiocie wyłącznie kobiet. W takich sytuacjach niemożliwe było zastosowanie parytetu w projektach. Podobnie, w przypadku zapewnienia dostępu do projektu osobom z niepełnosprawnościami – we wniosku o dofinansowanie należało zawrzeć odpowiednie klauzule w tym zakresie, nawet w przypadku pewności wnioskodawcy co do braku ich uczestnictwa w projekcie. Należy dodać, że powyższe wymogi wynikają z horyzontalnych polityk wspólnotowych i mają zastosowanie do wszystkich projektów bez rozróżnienia ich zakresów.

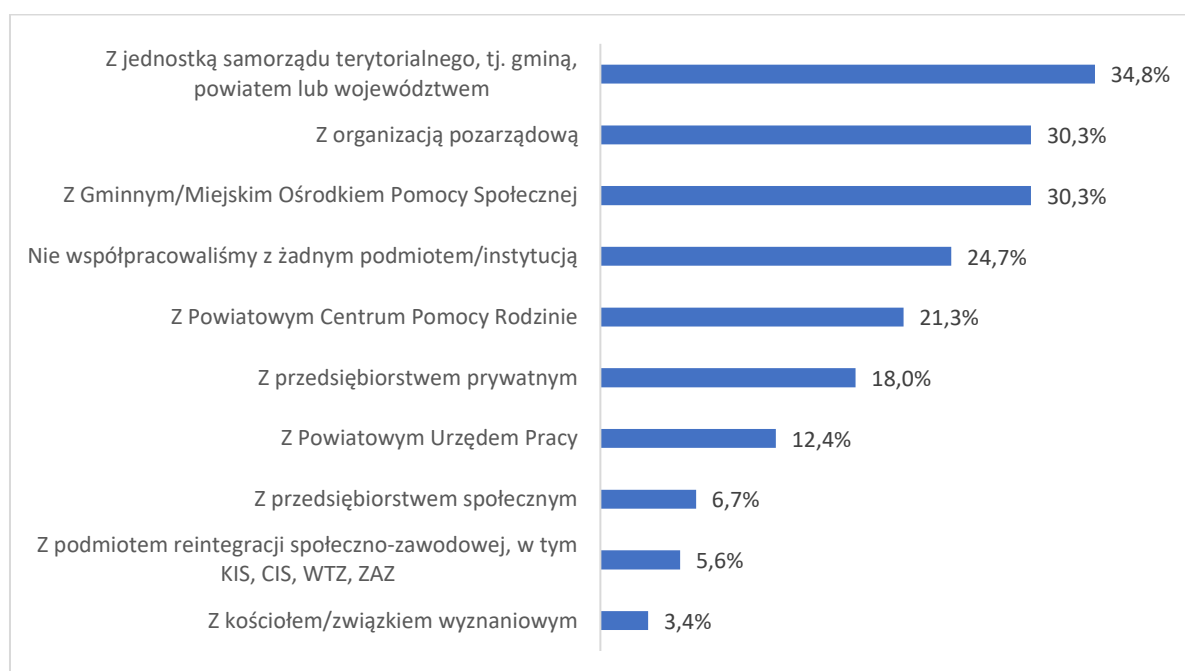
Ponadto, warto zwrócić uwagę na kryteria premiujące, związane z wynikaniem projektu realizowanego w ramach Poddziałania IX.2.1 i IX.2.2 z programu rewitalizacji obowiązującego w danej gminie. Premiowano wykorzystanie infrastruktury dofinansowanej w ramach Działania VII.3 Infrastruktura opieki społecznej. Kryteria te należy powiązać z ogólnie przyjętymi zasadami wdrażania procesów rewitalizacji i dofinansowywania projektów rewitalizacyjnych ze środków unijnych, dotyczącymi komplementarności działań. Jak wynika z badania spełnienie tych kryteriów w praktyce przysparzało trudności. Trudne było przede wszystkim powiązanie w czasie projektu infrastrukturalnego oraz społecznego. Projekty współfinansowane z EFRR trwają dłużej niż te w ramach EFS, a dodatkowo często okres ich realizacji wydłuża się względem zaplanowanego harmonogramu. W wielu przypadkach nie była więc możliwa aktywizacja społeczności na obszarach rewitalizowanych w ramach Poddziałania IX.2.1/IX.2.2 we wcześniej wyremontowanym budynku w ramach Działania VII.3. Ponadto, w ramach RPO Wł 2014-2020 nie zastosowano mechanizmów usprawniających wdrażanie tego typu działań (np. nabory komplementarne). Synchronizacja działań w ramach EFRR i EFS przy jednoczesnym zwiększeniu elastyczności, jeśli chodzi o okres realizacji projektu społecznego, pozwoliłaby zwiększyć szanse na osiągnięcie faktycznego efektu takich przedsięwzięć. W zakresie rewitalizacji problemem w perspektywie unijnej 2014-2020 był brak możliwości realizacji wiązek projektów łączących działania EFRR i EFS w ramach jednego projektu. Wówczas w pełnym zakresie możliwe byłoby spełnienie zasady komplementarności.

W przypadku projektów rewitalizacyjnych występowały również problemy w kontraktacji. Projekty rewitalizacyjne rozpoczęły się z opóźnieniem z uwagi na konieczność wpisu programów rewitalizacji miast/gmin do odpowiedniego wojewódzkiego wykazu. Dokumenty te musiały zostać wcześniej zatwierdzone, a często wymagały korekt, które opóźniały moment rozpoczęcia ich obowiązywania i tym samym możliwości ubiegania się o wsparcie w ramach RPO Wł 2014-2020. Z badania wynika także, że działania rewitalizacyjne dotyczyły grup społecznych, które znajdują się w trudnej sytuacji i napotykają przeszkody w angażowaniu się w procesy rekrutacyjne. Dodatkowym utrudnieniem była konieczność realizacji przedsięwzięć na ściśle określonym obszarze miasta/gminy. Z tego też powodu zdarzały się sytuacje uczestnictwa w projektach osób, które zameldowane są na obszarze rewitalizacji, jednak tam faktycznie nie zamieszkują.

W projektach realizowanych w ramach Działania IX.2 istotny wpływ na skuteczność miała współpraca beneficjentów z innymi podmiotami. Z przeprowadzonego badania ankietowego

wynika, że kooperacja najczęściej występowała z jednostkami samorządu terytorialnego (35% wskazań), z organizacjami pozarządowymi (30% wskazań) oraz z gminnymi/miejskimi ośrodkami pomocy społecznej (30% wskazań). Współpraca najczęściej dotyczyła promocji projektu (60% wskazań), konsultacji merytorycznych zakresu projektu (52%), wsparcia rekrutacji uczestników (47%), a także konsultacji merytorycznych w trakcie realizacji projektu (45%). Podejmowanie współpracy było kluczowe dla prawidłowej realizacji projektów – właściwe merytoryczne przygotowanie projektu decyduje o jego powodzeniu, dlatego wspomniane konsultacje należy uznać za swego rodzaju dobrą praktykę stosowaną w przedsięwzięciach. Ponadto brak współpracy w przypadku części beneficjentów wpłynąłby na mniejszą liczbę uczestników oraz na niższą jakość usług oferowanych w projektach. Poprzez kooperację pomiędzy instytucjami beneficjenci zdobywali osoby chętne do udziału w proponowanych działaniach.

Wykres 12. Rozkład odpowiedzi na pytanie ankietowe „Z jakimi podmiotami współpracowaliście Państwo w ramach realizacji projektu/projektów?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z beneficjentami, n=89, pytanie wielokrotnego wyboru.

Należy również nadmienić, że przy realizacji projektów w ramach Działania IX.2 pracowały duże grupy osób. W zależności od potrzeb, niezbędna była np. kadra medyczna, usługi świadczone przez przedsiębiorstwa, a także niezbędna była współpraca z różnymi instytucjami. Można z przekonaniem stwierdzić, że bez podejmowania współpracy skuteczna realizacja tego typu przedsięwzięć jest niemożliwa.

Istotną rolę w projektach w Działaniu IX.2 pełniły organizacje pozarządowe. W ramach Działania IX.2 zrealizowano 49 projektów, których beneficjentami wiodącymi były organizacje pozarządowe. Stanowi to niemal 1/5 ogółu projektów zrealizowanych w ramach tego Działania. Podmioty z 3 sektora najczęściej realizowały zadania z zakresu usług

medyczno-opiekuńczych skierowanych do osób niesamodzielnych. Miały też udział, choć mniejszy, w tworzeniu świetlic dla dzieci i młodzieży. O skuteczności działań podejmowanych przez 3 sektor decydował przede wszystkim „staż” danej organizacji i wynikające z niego doświadczenie, a także oparcie funkcjonowania na bezpośredniej pracy z ludźmi, co pozwala diagnozować bieżące potrzeby i problemy określonych grup społecznych oraz w trafny sposób projektować działania niezbędne do ich minimalizacji.

Dodatkowo, duże znaczenie miała wzajemna współpraca JST z trzecim sektorem, która zapewniała elastyczność w dostosowywaniu interwencji do aktualnych potrzeb na danym obszarze. Z przeprowadzonego badania ankietowego wynika, że JST oraz PCPR były podmiotami najczęściej kooperującymi z organizacjami pozarządowymi. Współpraca samorządów z NGO zapewniła szerzej zakrojone i bardziej zindywidualizowane wsparcie. Przeprowadzone badanie wskazuje, że nie byłoby możliwe osiągnięcie takich samych efektów w przypadku samodzielnej realizacji projektów przez podmioty publiczne. Za przykład mogą posłużyć działania z zakresu usług opiekuńczych bądź placówek wsparcia dziennego, które nie mogą być wykonywane przez samorządy.

Największe trudności, z jakimi borykały się organizacje pozarządowe w ramach Działania IX.2 to (poza pandemią COVID-19, która powodowała najwięcej problemów) przerywanie udziału w projektach przez uczestników (wśród 43% ankietowanych NGO). Nie sposób nie wspomnieć, że problemem, z jakim borykają się NGO, jest brak płynności finansowej. Działają głównie dzięki pozyskiwaniu zewnętrznych funduszy na realizację określonych projektów. Problemem związanym z organizacjami pozarządowymi było zakładanie ich wyłącznie w celu realizacji projektu współfinansowanego ze środków UE, a następnie zakończenie ich działalności. Na etapie składania wniosków o dofinansowanie doświadczenie NGO było weryfikowane, co należy uznać za właściwe.

Na skuteczność interwencji oddziaływały także różne czynniki. Trudności w realizacji projektów wystąpiły w przypadku 30% beneficjentów biorących udział w badaniu ankietowym. Do czynników zewnętrznych, niezależnych od sposobu wdrażania RPO WŁ 2014-2020 należy zaliczyć przede wszystkim wystąpienie pandemii COVID-19. Zagadnienie to zostało szerzej omówione w dalszej części raportu. Ponadto, na interwencję wpływały różne trudności realizacyjne w projektach wynikające z postaw (potencjalnych) uczestników projektów. Dotyczy to m. in. deklaracji udziału w projekcie, a następnie rezygnacji uczestnictwa tuż przed jego rozpoczęciem. Z tego powodu rekrutacje przedłużały się, a beneficjenci podejmowali dodatkowe działania promujące. Pojawiały się także trudności w rekrutacji uczestników, a dotyczyło to najczęściej osób dorosłych potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. Najczęstszym powodem trudności rekrutacyjnych była pandemia COVID-19, utrudniająca bezpośredni kontakt z uczestnikami. Jednocześnie dużym problemem była rotacja uczestników w przedsięwzięciach. Do najczęstszych powodów należy zaliczyć śmierć lub konieczność zapewnienia całodobowej opieki nad uczestnikiem. Zdarzały się również trudności wynikające z braku zgłoszeń do projektu podmiotów, które miały realizować zadania projektowe lub poszczególne elementy tych zadań (np. szkolenia).

Częstym utrudnieniem były jednocześnie rosnące z roku na rok koszty poszczególnych usług oferowanych w ramach projektów (np. wynagrodzenia personelu, usługi specjalistyczne, koszty mediów). W obu wymienionych wyżej sytuacjach beneficjenci kilkakrotnie dokonywali zapytań ofertowych w celu wyłonienia wykonawcy. Inne bariery, będące poniekąd wynikią omówionych wyżej, dotyczyły opóźnień w podpisaniu umowy o dofinansowanie czy też opóźnień w zakończeniu projektu.

Do czynników wewnętrznych, utrudniających beneficjentom realizację projektów, należy zaliczyć wprowadzenie stawek ryczałtowych i kosztów pośrednich. Przed wprowadzeniem tych zmian, w projektach jedną z pozycji budżetowych były odrębne środki na promocję. Ponadto możliwe było opłacenie kosztów personelu (np. koordynator, specjalista ds. promocji i rekrutacji) z kosztów bezpośrednich. Po przyjęciu zmian, w części projektów wprowadzono kwoty ryczałtowe, powodujące, że na każde zadanie w projekcie zostają przypisane określone wskaźniki oraz kwota i odpowiedni udział kosztów pośrednich. Problematiczne stało się włączenie takich pozycji budżetowych jak promocja, rekrutacja, koordynacja, rozliczanie, bieżąca obsługa, koszty prowadzenia biura (wynajem, media) do kosztów pośrednich. Okazuje się, że udział kosztów pośrednich w projektach jest zbyt mały, by możliwe było opłacenie wszystkich powyższych pozycji. W związku z tym, beneficjenci często rezygnowali bądź znacząco ograniczali promocję projektu.

W ramach badania ankietowego beneficjenci odpowiadali na pytanie o sposoby zapewnienia wysokiej jakości wsparcia w ramach swoich projektów. Największy wpływ w tym zakresie miało zatrudnienie specjalistów do realizacji poszczególnych zadań (88% odpowiedzi), a także kompleksowe wsparcie, tj. składające się z więcej niż jednej formy wsparcia w odniesieniu do uczestników (78% odpowiedzi). Ważną rolę odgrywał także bieżący monitoring zadowolenia odbiorców projektów i związane z tym odpowiednie modyfikacje wsparcia (63%). Nierzadko beneficjenci korzystali także z doświadczeń zebranych przy realizacji innych projektów (63%).

Na realizację projektów oddziaływały także pozytywne czynniki. Jednym z ważniejszych było podejmowanie międzyinstytucjonalnej współpracy. Każdy z partnerów zaangażowanych we wspólne przedsięwzięcie był odpowiedzialny za konkretne zadania projektowe zgodne z doświadczeniem swojego personelu, dzięki czemu realizowane działania były jak najbardziej efektywne. Dzięki nawiązywaniu szerokiej międzyinstytucjonalnej współpracy możliwe było także dostosowanie wsparcia do wielkości terenu, na którym realizowana była interwencja. Podmioty funkcjonujące na gruncie lokalnym znały specyfikę terenu, na którym działają, a zatem mogły jak najlepiej dostosować wsparcie do identyfikowanych na swoim obszarze potrzeb.

Jak wskazano w dokumentacji programowej, aby zagwarantować skuteczność i efektywność wsparcia infrastruktury zdrowotnej, interwencja w obszarze ochrony zdrowia podlegać miała systemowi koordynacji opisanemu w Policy paper dla ochrony zdrowia na lata 2014-2020 –

Krajowe ramy strategiczne³¹, który tworzył ramy strategiczne dla działań podejmowanych w obszarze zdrowia w perspektywie unijnej 2014-2020. Założono, że inwestycje w sektorze zdrowia realizowane w ramach Działania IX.2 będą odzwierciedlać kierunek i priorytety strategiczne w zakresie świadczenia opieki zdrowotnej oraz zdrowia publicznego określone w Policy paper. Można stwierdzić, że projekty w ramach Działania IX.2 wpisały się w cele omawianego dokumentu. Realizowane projekty skierowane do osób wymagających wsparcia w codziennym funkcjonowaniu były nakierowane na usługi w ramach opieki długoterminowej. Pomoc świadczona była w miejscach zamieszkania takich osób, z włączeniem działań na rzecz najbliższych – będących opiekunami osób zależnych. Zgodnie z założeniami Policy paper, projekty w ramach Działania IX.2 realizowano także na rzecz wczesnego wykrywania wad rozwojowych i rehabilitacji dzieci zagrożonych niepełnosprawnością i z niepełnosprawnością. Zrealizowano 3 takie projekty, a badaniami objęto 10 870 dzieci.

O skuteczności działań w zakresie ograniczania ubóstwa i wykluczenia społecznego decydowało przede wszystkim wysokie zapotrzebowanie na usługi społeczne objęte dofinansowaniem w ramach Poddziałania IX.1 i IX.2. Należy zauważyć, że wraz z nasilającymi się procesami starzenia społeczeństwa w województwie łódzkim rośnie znaczenie specjalistycznych usług medyczno-opiekuńczych skierowanych do osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. Istnieją duże deficyty w zakresie usług domowych – główną barierą są finanse i wiele osób potrzebujących nie jest w stanie z nich skorzystać. Usługi bezpłatne zaś często są niższej jakości. Z badania wynika, że beneficjenci nie napotykali na trudności z rekrutacją do tego typu działań. Zazwyczaj umieszczenie informacji o projektach na portalach społecznościowych pozwalało na zebranie odpowiedniej liczby uczestników. Podobnie, w przypadku usług wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, identyfikowano wysokie zapotrzebowanie na kompleksową pracę z rodzinami zastępczymi i zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom, w przypadku braku takich możliwości wśród rodziców biologicznych. Niedobór tego typu usług sprawił, że cieszyły się dużym zainteresowaniem wśród beneficjentów i odbiorców ostatecznych.

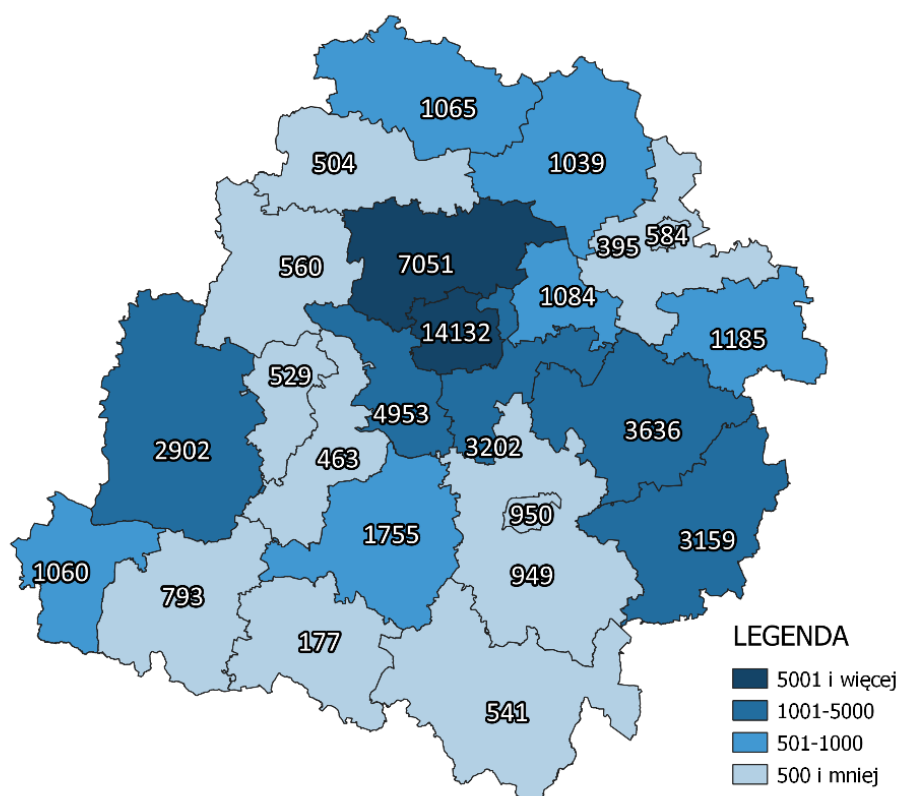
5.3 Użyteczność wsparcia

Poprawa dostępu do usług społecznych i zdrowotnych ograniczających ubóstwo i wykluczenie społeczne realizowanych w regionie stanowiła cel działań podejmowanych w ramach PI 9iv (Działanie IX.2). Do celów szczegółowych zaliczono zaś poprawę dostępu do usług zdrowotnych odpowiadających na zdiagnozowane potrzeby w regionie (cel szczegółowy 1), poprawę dostępu do usług zdrowotnych odpowiadających na zdiagnozowane potrzeby w regionie (cel szczegółowy 2) oraz zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego mieszkańców regionu w związku z wystąpieniem zagrożenia epidemicznego z powodu COVID-19 (cel szczegółowy 3).

³¹ Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020, s. 166.

Warto zwrócić uwagę na ogólną liczbę osób wspartych w ramach Działania IX.2 (mapa poniżej). Rozkład terytorialny wsparcia, biorąc pod uwagę liczbę uczestników projektów w ramach Działania IX.2, ukazuje zróżnicowanie. Najszerzej zakrojone działania w tym zakresie zrealizowano w Łodzi oraz w powiecie zgierskim. Nie należy jednak pomijać faktu, że na tym obszarze skupiona jest znaczna część ludności województwa. Wielu mieszkańców otrzymało wsparcie także w powiecie pabianickim, tomaszowskim, łódzkim wschodnim, opoczyńskim i sieradzkim. Są to powiaty o największej liczbie ludności w województwie łódzkim, stąd rozkład terytorialny uczestników projektów jest proporcjonalny do mieszkańców poszczególnych jednostek terytorialnych.

Mapa 3. Liczba uczestników projektów w ramach Działania IX.2 RPO Wł 2014-2020.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014, stan na 20.12.2024.

W dalszej części raportu zaprezentowano efekty udzielonego wsparcia.

Deinstytucjonalizacja usług społecznych

Ogólnoeuropejskie wytyczne dotyczące przejścia od opieki instytucjonalnej do opieki świadczonej na poziomie lokalnych społeczności wprowadziły w perspektywie unijnej 2014-2020 nową jakość w zakresie usług społecznych, a mianowicie ich deinstytucjonalizację. Na gruncie polskim przyjęto Strategię Rozwoju Usług Społecznych do roku 2030, stanowiącą ramy dla systemu deinstytucjonalizacji usług społecznych. Zagadnienie to oznacza odchodzenie od usług świadczonych w instytucjach na rzecz usług świadczonych w środowisku lokalnym (np. w miejscu zamieszkania).

W okresie programowania UE na lata 2014-2020 zagadnienie pojawiło się po raz pierwszy – usługi tego typu nie były wcześniej realizowane. Największym wyzwaniem w zakresie deinstytucjonalizacji był fakt, że zarówno dla IZ i IP, jak i dla potencjalnych beneficjentów tematyka ta wymagała nabycia nowej wiedzy. Pracownicy IZ i IP, by zapewnić skuteczne wdrażanie interwencji, zobowiązani byli do zapoznania się z zasadami dotyczącymi wprowadzania deinstytucjonalizacji usług społecznych i na tej podstawie zaprojektowane zostały odpowiednie wytyczne dla wnioskodawców, obecne m. in. w kryteriach wyboru projektów. Z uwagi na nasilający się problem społeczeństwa starzejącego się, w województwie łódzkim na deinstytucjonalizację przeznaczono znaczne środki finansowe.

W ramach środków unijnych przeznaczonych na deinstytucjonalizację, stworzono warunki na większą samodzielność życiową i niezależne funkcjonowanie w środowisku osobom z niepełnosprawnościami czy też niesamodzielnym. Rozwinięte zostały usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania, powstały dzienne miejsca spotkań (kluby, domy dziennego pobytu) i mieszkania wspomagane i treningowe. Ponadto, pojawiły się usługi towarzyszące, np. wypożyczalnie sprzętu umożliwiającego rehabilitację, czy też usługi transportowe zapewniające osobom korzystającym z opieki dowozy do różnych miejsc. W czasie COVID-19, a także po okresie pandemii, usługi te umożliwiły wsparcie żywieniowe – dostawy posiłków. Jednocześnie, zapewniano szkolenia i poradnictwo dla opiekunów faktycznych osób niesamodzielnym. Kompleksowości wsparcia dopełniają działania skierowane do rodzin zastępczych czy też rodzin zmagających się z trudnościami wychowawczymi.

Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych (Dz. U. poz. 1818) powołała do życia Centra Usług Społecznych (CUS). Ich zadaniem stało się integrowanie i koordynowanie usług z różnych systemów (pomoc społeczna, polityka rodzinna, promocja i ochrona zdrowia, kultura, edukacja publiczna, polityka prorodzinna, wspieranie osób z niepełnosprawnościami) i świadczenie usług w ramach deinstytucjonalizacji. Usługi świadczone przez CUS są szersze niż usługi opiekuńcze i kieruje się je do wszystkich mieszkańców społeczności lokalnych. Ich tworzenie jest zadaniem fakultatywnym samorządów. W ramach RPO Wł 2014-2020 powstało 28 CUS/CUŚ³². Należy dodać, że zainteresowanie tworzeniem Centrów było większe niż zakładano na etapie planowania tego typu interwencji. Przedsięwzięcia w ramach RPO Wł 2014-2020 mające na celu utworzenie CUS/CUŚ, zawsze były realizowane w partnerstwach pomiędzy JST/samorządowymi jednostkami organizacyjnymi a organizacjami pozarządowymi. Projekty te miały kompleksowy charakter i sposób kompletny zagospodarowywały zidentyfikowane na danym obszarze potrzeby.

Przykładem dobrych praktyk w realizacji tego typu działań jest projekt „CUŚ dobrego”, którego beneficjentem wiodącym było PCPR w Rawie Mazowieckiej. Zrealizowano go w międzyinstytucjonalnym partnerstwie z Fundacją „Obudźmy Nadzieję”, Szpitalem Św. Ducha w Rawie Mazowieckiej oraz OPS zlokalizowanymi w gminach na terenie powiatu.

³² Centra Usług Środowiskowych (CUŚ) posiadają rozszerzony zakres działalności, umożliwiający realizację zarówno usług społecznych, jak i zdrowotnych.

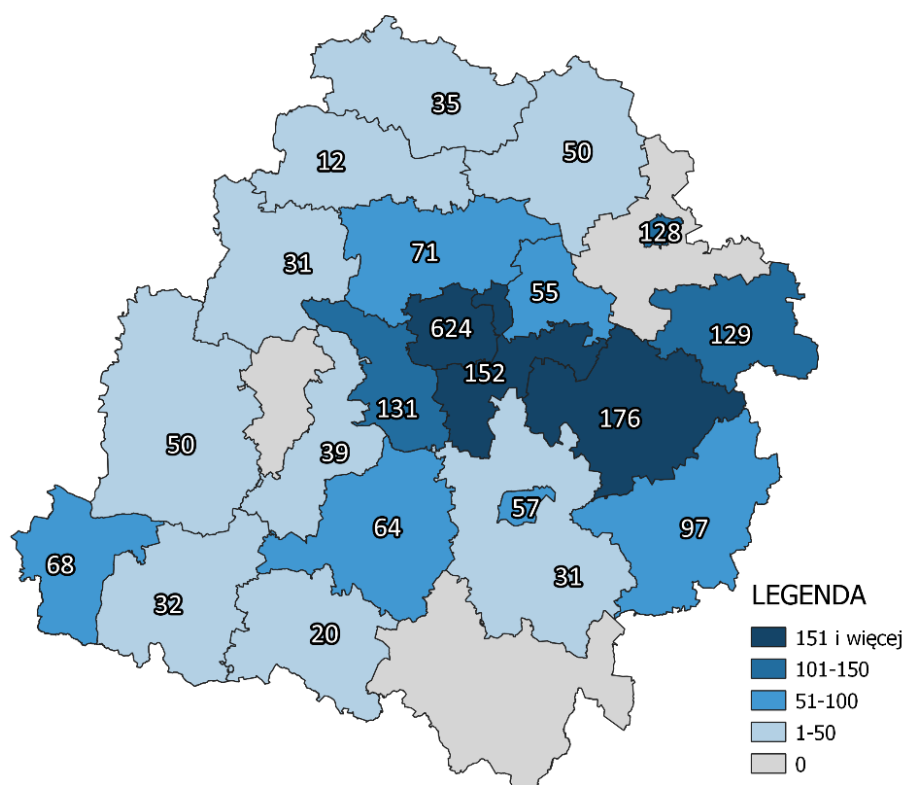
Mieszkańcom powiatu zapewniono szeroki wachlarz wsparcia. Do podjętych działań należało m.in. rozwinięcie usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania (w tym zatrudnienie asystentów rodziny), rozszerzenie usług świadczonych przez istniejący Klub seniora w Starej Rossosze, zapewniając dodatkowych 30 miejsc. Wyremontowano oraz doposażono również budynek na potrzeby prowadzenia Domu Dziennego Pobytu w Przewodowicach. W DDP w Przewodowicach oraz Rawie Mazowieckiej zostały także utworzone nowe dodatkowe miejsca dla mieszkańców (10 oraz 15 miejsc). Projekt pozwolił także na zapewnienie mieszkańcom usług zdrowotnych w postaci wypożyczalni sprzętu rehabilitacyjnego, a także wprowadzenia systemu teleopieki, który pozwalał na monitorowanie stanu zdrowia pacjentów po ich wypisie, dzięki czemu nie musieli oni w czasie pandemii przebywać zbyt długo w budynku szpitalnym, a tym samym narażać się na ewentualne zarażenie wirusem. Obie usługi można uznać za rozwiązania innowacyjne. W ramach projektu na terenie powiatu rawskiego utworzono także miejsca świadczenia usług wspierania rodziny i pieczy zastępczej. Wsparcie skierowane do osób w pieczy zastępczej oraz ich otoczenia odbywało się na podstawie indywidualnie stworzonej ścieżki wsparcia, obejmującej m.in. wsparcie doradcze oraz psychologiczne. Uczestnicy mogli również skorzystać z zajęć terapeutycznych, usług transportowych, mieli zapewniane wyżywienie. Oprócz wymiernych efektów projektu, należy mieć na uwadze, że przyczynił się on do zmiany jakości życia jego uczestników. Połowa uczestników skorzystała zarówno z usług społecznych jak i zdrowotnych, dzięki czemu w sposób kompleksowy udało się odpowiedzieć na ich potrzeby. Wielu osobom niesamodzielnym udało się ograniczyć samotność dzięki uczęszczaniu do dziennych miejsc spotkań. Wsparcie udzielone rodzinom w pieczy zastępczej przełożyło się m. in. na poprawę wyników w nauce dzieci. Przedsięwzięcie stanowi też przykład wdrożenia w szerokim zakresie deinstytucjonalizacji usług – wsparcie środowiskowe zostało udostępnione większej liczbie mieszkańców powiatu. Należy zaznaczyć, że dobre samopoczucie osób korzystających ze zdeinstytucjonalizowanych form opieki, pełni istotną rolę w zapewnieniu zdrowia fizycznego i psychicznego.

Deinstytucjonalizacja usług znacząco wpłynęła na skuteczność interwencji. Zapewnienie wsparcia osobom potrzebującym poza placówkami publicznymi, pozwoliło pracownikom jednostek publicznych na realną obserwację otoczenia, w którym funkcjonują uczestnicy projektów i trafniej dobierać wsparcie. Współpraca w miejscu zamieszkania pozwoliła jednocześnie zniwelować barierę jednostka-instytucja i zmniejszyło niechęć do udziału w podejmowanych działaniach. Ponadto, wiele osób nie jest w stanie korzystać z pomocy instytucjonalnej z uwagi na swój stan zdrowia. Dzięki wprowadzeniu zasad programowych związanych z koniecznością realizacji tego typu projektów w partnerstwach pomiędzy podmiotami administracji publicznej a organizacjami pozarządowymi, projekty cechowały się kompleksowym, trafnie zdiagnozowanym wsparciem. Dla każdego uczestnika projektu opracowywano indywidualną ścieżkę wsparcia, zawierającą ocenę sytuacji materialnej i życiowej osoby niesamodzielnej, jej potrzeby, a także proponowane formy wsparcia. Należy uznać, że najlepsze efekty w zakresie deinstytucjonalizacji przyniosły projekty polegające na tworzeniu CUS i CUŚ.

Osoby niesamodzielne

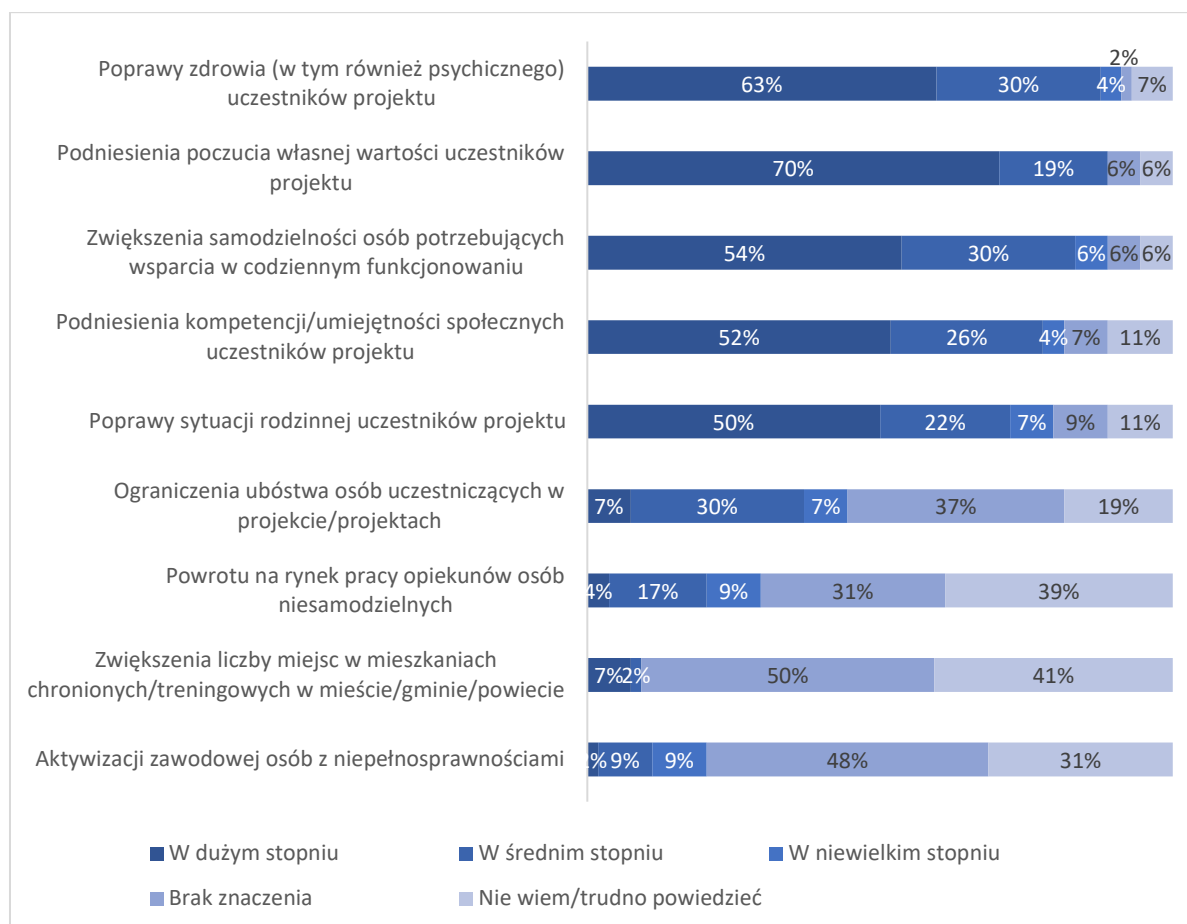
Biorąc pod uwagę działania z zakresu świadczenia usług asystenckich i opiekuńczych, łącznie w ramach RPO WŁ 2014-2020 utworzono 2 150 miejsc świadczenia takich usług. Najwięcej powstało ich w Łodzi, powiecie tomaszowskim oraz łódzkim wschodnim, a więc na obszarach o największej liczbie ludności w województwie. Udziału w tworzeniu takich miejsc nie brał powiat zduńskowolski oraz łowicki i radomszczański.

Mapa 4. Liczba utworzonych w ramach projektów miejsc świadczenia usług asystenckich i opiekuńczych istniejących po zakończeniu projektów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014, stan na dzień 20.12.2024.

Wykres 13. Rozkład odpowiedzi na pytanie ankietowe: „W jakim stopniu, wg Państwa, wsparcie oferowane w ramach projektu/projektów przyczyniło się do:”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ilościowego z beneficjentami Działania IX.2, n=54.

Projekty w ramach Działania IX.2 znacznie ułatwiły dostęp do usług społecznych osobom niesamodzielnym. W wielu przedsięwzięciach znacznie rozszerzono także zakres realizowanych dotychczas usług, poprzez ich rozbudowanie i wprowadzanie dodatkowych form wsparcia. Uczestnicy korzystali z opieki fizjoterapeutów, opieki pielęgniarstwa, wsparcia psychologów, dietetyków. Szeroki wachlarz działań wpłynął na poprawę komfortu życia osób zależnych.

Usługi opiekuńcze zapewniły uczestnikom pomoc w czynnościach higienicznych, porządkowych, kuchennych, medycznych. Usługi asystenckie zaś umożliwiły przełamanie barier fizycznych, uniemożliwiających wcześniej osobom niesamodzielnym załatwianie spraw poza miejscem zamieszkania. Asystenci stanowili uzupełnienie dla niepełnosprawności podopiecznych i świadczyli pomoc w uspołecznieniu oraz funkcjonowaniu w życiu codziennym. Dodatkowym, być może najistotniejszym efektem tego typu działań była możliwość kontaktu z drugim człowiekiem. Należy bowiem mieć na uwadze, że osoby niesamodzielne często w największym stopniu potrzebują w swoim życiu drugiej osoby –

z którą mogą porozmawiać i spędzić czas, więc w tym wymiarze projekty zapewniły uczestnikom wsparcie emocjonalne.

Do efektów działań w tym zakresie należy zaliczyć zwiększenie poczucia samodzielności osób biorących udział w projektach – uczestnicy, oprócz usług w miejscu zamieszkania, mieli szansę skorzystać z różnych aktywności, takich jak wyjście do kina, teatru, na zakupy, a także wyjście do lekarza, przy wsparciu asystenta. Dzięki temu, osoby te stały się bardziej otwarte na kontakt z innymi, dowartościowane i przełamały bariery (zarówno mentalne jak i finansowe) związane z korzystaniem z usług kulturalnych. Pomoc asystentów zapewniła również możliwość skorzystania przez uczestników z wyjść do restauracji jako formy spędzania czasu wolnego.

Warto dodać, że po udziale w projektach, osoby niesamodzielne, najczęściej seniorzy, kontynuowali swoje aktywności, np. w ramach klubów seniora. Przełamane zostały także bariery technologiczne osób zależnych, które chętnie kontynuowały korzystanie z opasek w formie komercyjnej. Dodatkowo, przedsięwzięcia pozwoliły na stworzenie więzi z opiekunami biorącymi udział w projektach. Świadczy o tym kontynuacja wsparcia wobec podopiecznych po zakończeniu projektu w formie prywatnej.

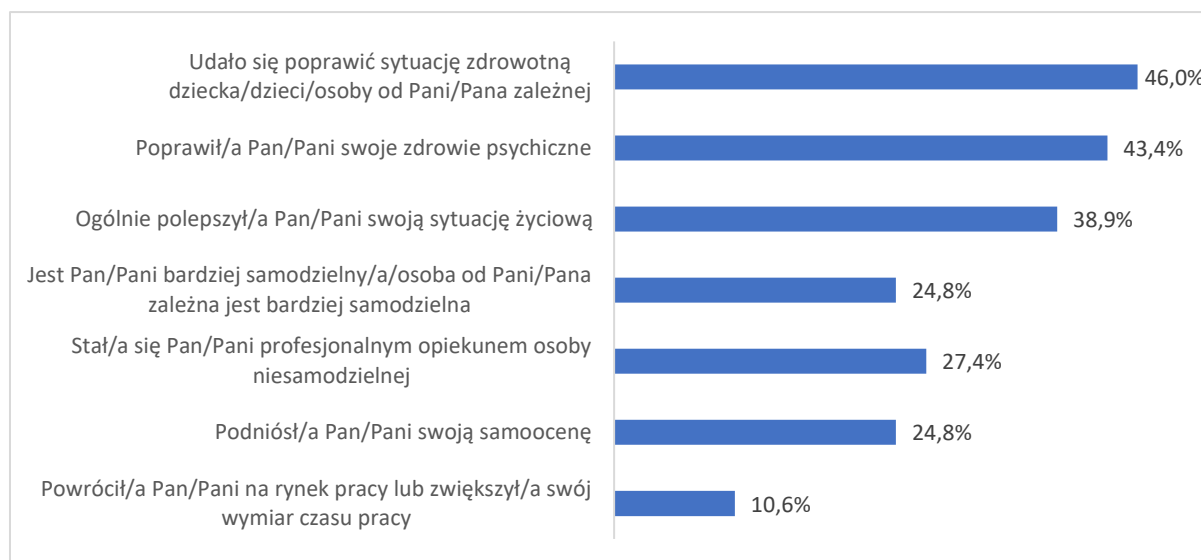
Należy dodać, że nowym rozwiązaniem obecnym w wielu projektach były wypożyczalnie sprzętu do rehabilitacji. W wielu powiatach została wypełniona w tym zakresie luka, gdyż zapotrzebowanie na tego typu wsparcie było bardzo duże. Możliwe było wypożyczanie np. specjalistycznych łóżek, materacy przeciwoleżynowych, wózków inwalidzkich, balkoników, rowerków magnetycznych, podnośników, piłeczek do ćwiczenia motoryki małej i dużej, rotatorów do kończyn górnych i dolnych, lamp Sollux. Tego typu wypożyczalnie znacznie ułatwiły opiekę nad osobami zależnymi.

Duże znaczenie dla osiągniętych efektów w ramach Działania IX.2 miały dzienne domy opieki oraz kluby seniora, zapewniające osobom zależnym kontakt z otoczeniem i możliwość nawiązywania relacji. W miejscach tych również istniała możliwość skorzystania z usług np. fizjoterapeutycznych, lekarskich, psychologicznych, arteterapii, muzykoterapii, pracowni gospodarstwa domowego, gorących posiłków, seansów filmowych.

Z badania ilościowego z uczestnikami projektów wynika, że największą korzyścią jaką odnieśli opiekunowie osób wymagających wsparcia w codziennym funkcjonowaniu była poprawa sytuacji zdrowotnej podopiecznego (46% wskazań), także poprawa zdrowia psychicznego samych opiekunów (43% wskazań). Ogólne polepszenie sytuacji życiowej odczuło 39% badanych. Szczegóły przedstawione zostały na poniższym wykresie. Realizowane działania zapewniły opiekunom osób zależnych wsparcie emocjonalne w ramach szkoleń i spotkań z psychologiem dotyczących m. in. sposobów radzenia sobie z opieką nad osobami niesamodzielnymi i przełamywania barier wewnętrznych z tym związanych. Dodatkowo informowano opiekunów o możliwych formach wsparcia podopiecznych i sposobach ich poszukiwania. Usługi świadczone na rzecz opieki wytchnieniowej, według przeprowadzonego badania, dawały krótkotrwałe efekty. Odpoczynek opiekunów zapewniał wsparcie

psychiczne oraz fizyczne, jednak po zakończeniu udziału w działaniach, następował ich powrót do opieki nad osobami zależnymi przez 24 godziny na dobę.

Wykres 14. Rozkład odpowiedzi na pytanie ankietowe „Jakie korzyści uzyskał/a Pan/Pani dzięki udziałowi w projekcie?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ilościowego z uczestnikami Działania IX.2, n=113, pytanie wielokrotnego wyboru.

Z badania wynika, że czasem zdarzało się, że opiekunowie osób zależnych mogli wyjść do pracy w czasie, gdy uczestnik projektu był pod opieką osób świadczących usługi w ramach projektu. Takie sytuacje nie zdarzały się jednak powszechnie. Jedynie 10,5% ankietowanych opiekunów osób zależnych, biorących udział w badaniu ilościowym potwierdziło, że powróciło na rynek pracy lub zwiększyło swój wymiar czasu pracy dzięki wzięciu udziału w projekcie. Działania mające na celu zwiększenie samodzielności osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu udało się w pełni zrealizować. Wszystkie stanowiły kompleksowe wsparcie i zostały ukierunkowane na możliwość poprawy sytuacji zawodowej opiekunów, a mimo to, oni sami rzadko z tej możliwości korzystali. Przyczyn należy szukać w barierach wewnętrznych opiekunów, a więc braku pewności czy podjęcie pracy zawodowej nie wpłynie negatywnie na możliwość sprawowania opieki. Odnotowania warte są również częste wskazania uczestników badania ilościowego, którzy zwracali uwagę, że projekty nie w pełni odpowiadały na ich potrzeby z uwagi na zbyt mały wymiar czasowy wsparcia, jaki świadczyła kadra opiekuńcza (zazwyczaj 2-3 godziny dziennie). Większość osób udzielających odpowiedzi w ankiecie uznało, że te potrzeby wciąż są aktualne. Należy też pamiętać, że projekty są ograniczone czasowo, stąd również niepewność opiekunów odnośnie do możliwości dalszego finansowania opieki z własnych środków. Na zmianę sytuacji zawodowej opiekunów mogły wpłynąć także inne czynniki. Zaliczyć do nich można zmianę ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy z 2018 roku. Wprowadzone przepisy wprowadziły np. preferencyjne warunki dla zakładania przez opiekunów działalności gospodarczej, umożliwienie im skorzystania z subsydiowanego zatrudnienia czy podjęcia pracy w formie telepracy, wsparcie opiekunów, którzy nie mogą

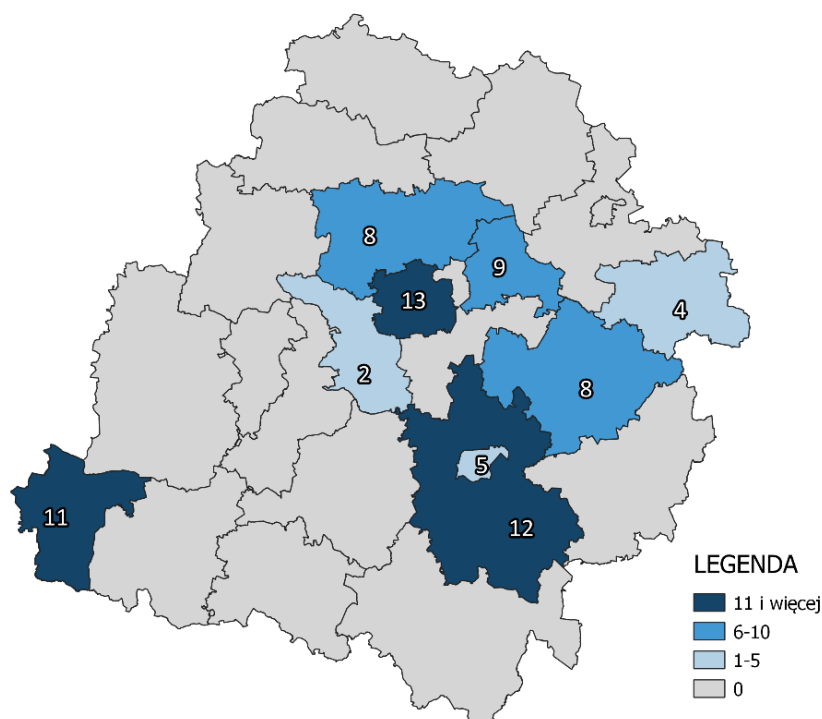
uzyskać statusu osoby bezrobotnej przez zapewnienie im dostępu do usług rynku pracy i instrumentów rynku pracy czy też możliwość przyznania pracodawcy grantu na telepracę za zatrudnienie opiekuna osoby zależnej. Brakuje jednak badań i danych na temat faktycznych zmian wynikających z wprowadzonych przepisów. Należy spodziewać się, że w najbliższych latach znaczenie tego typu działań wzrośnie z uwagi na narastający problem starzenia się społeczeństwa.

Z badania wynika, że stosunkowo niewiele działań zostało skierowanych na opiekę wytchnieniową dla opiekunów osób wymagających wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. Została ona zapewniona w niektórych projektach – w ramach CUS w powiecie sieradzkim, CUŚ w powiecie zgierskim, CUS w Skierniewicach oraz w ramach jednego projektu podjętego przez podmiot prywatny. Działania tego typu mają istotne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania usług w formie zdeinstytucjonalizowanej z uwagi na motywacje opiekunów osób niesamodzielnych do dalszej opieki w warunkach domowych. W 2019 roku powstał program „Opieka wytchnieniowa”, który stanowi rządową odpowiedź na problem jaki dostrzeżono w zakresie opiekunów osób niesamodzielnych. Przykładem kompleksowych działań w tym zakresie może być działalność Fundacji Hospicyjnej, która działa w województwie pomorskim. Organizacja prowadzi Centrum Opieki Wytchnieniowej. Opieka wytchnieniowa jest prowadzona w domach podopiecznych, a także prowadzona jest opieka całodobowa. Fundacja posiada także obiekt zapewniający dzienną opiekę wytchnieniową, dzięki której na kilka godzin w ciągu dnia opiekunowie mogą powierzyć opiece swoich bliskich. Warte rozważenia jest promowanie tworzenia tego typu centrów w ramach projektów współfinansowanych z EFRR.

Podobnie, w mniejszym zakresie w ramach RPO WŁ 2014-2020 realizowane były zadania z zakresu tworzenia mieszkań wspomaganych. Działania takie podjęto w ramach projektów: Brzezińskie CUŚ, Opiekuńcza Łódź oraz Opiekuńcza Łódź Bis, Tomaszowskie CUS II, PoCUŚ – Piotrkowskie Centrum Usług Środowiskowych, CUS dla powiatu rawskiego, CUS w powiecie wieruszowskim, CUŚ „Razem Łatwiej”, CUŚ w powiecie zgierskim. Szczegółowe dane na temat liczby utworzonych miejsc w mieszkaniach tego typu w powiatach prezentuje poniższa mapa. Mieszkania wspomagane/treningowe nie są rozpowszechnioną formą wsparcia osób niesamodzielnych, choć wspierają deinstytucjonalizację i zastępują całodobowe instytucje opiekuńcze, takie jak DPS. Z badań wynika, że do głównych barier rozwoju mieszkalnictwa chronionego należy brak zasobów lokalowych w gminach, wysokie koszty adaptacji, kłopoty z zapewnieniem adekwatnych usług towarzyszących oraz stosunkowo niewielkie doświadczenie instytucji społecznych z tą formą wsparcia³³.

³³ Polskie Towarzystwo Pomocy Społecznej, Mieszkalnictwo chronione – analiza potrzeb na Mazowszu, Warszawa 2021, s. 5.

Mapa 5. Liczba utworzonych w programie miejsc świadczenia usług w mieszkaniach wspomaganych i chronionych istniejących po zakończeniu projektu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014, stan na dzień 20.12.2024.

Działania na rzecz zwiększenia samodzielności osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu udało się skutecznie zrealizować i odpowiedziały na większość potrzeb identyfikowanych w regionie. Z badania wynika, że JST rozbudowały swoje usługi głównie dzięki wsparciu unijnemu. Mechanizmy realizacji wsparcia były optymalne dla osiągnięcia planowanych efektów w zakresie zwiększenia samodzielności osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. O powodzeniu działań decydowała przede wszystkim kompleksowość przedsięwzięć. Uczestnicy projektów biorący udział w badaniu ilościowym potwierdzili także, że wsparcie zostało bardzo dobrze dopasowane do potrzeb osób od nich zależnych – aż 74% z nich oceniło poziom dopasowania w przedziale pomiędzy 8 a 10 na skali 1-10. Opiekunowie osób wymagających pomocy w codziennym funkcjonowaniu w 87% przypadków (przedział pomiędzy 8 a 10 na skali 1-10) uznali, że również wsparcie skierowane do nich było trafne.

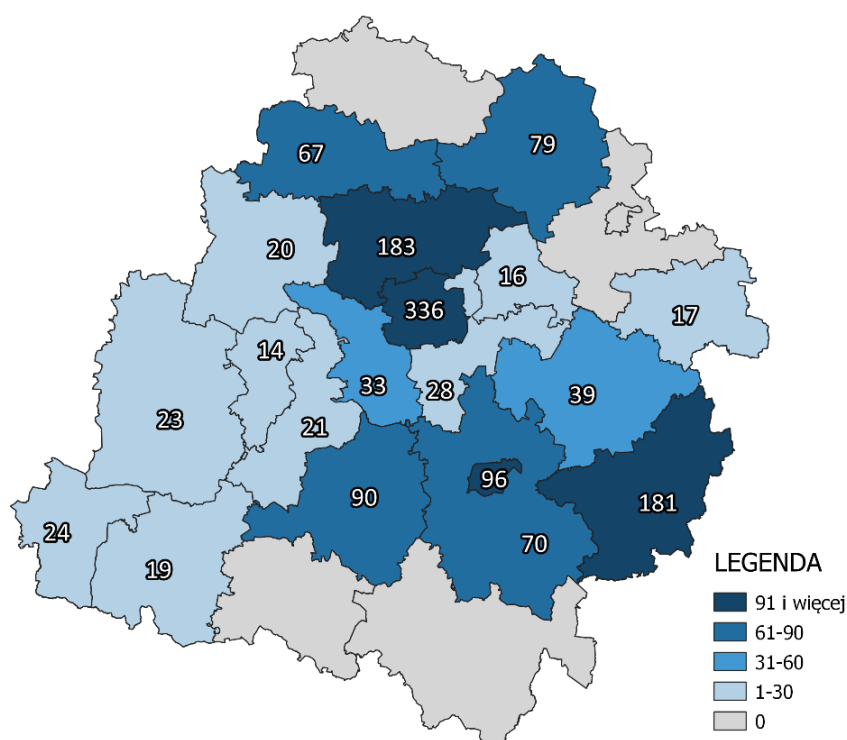
Przeprowadzone badanie wskazuje, że rozszerzenia wsparcia w gminach wymagają usługi wytchnieniowe oraz tworzenie mieszkań treningowych i wspomaganych. Ponieważ łódzkie należy do najszybciej starzejących się regionów w Polsce, ogólne zapotrzebowanie na działania skierowane do osób zależnych będzie rosnąć. Rozwój usług społecznych wobec osób niesamodzielnych powinien być traktowany priorytetowo w ramach działań dotyczących włączenia społecznego. Zauważalnym problemem w tym zakresie staje się niedobór kadry świadczącej usługi opiekuńcze i asystenckie, co może mieć w kolejnych latach przełożenie na jakość świadczonych usług. Ponadto, problemem jest konieczność dopłacania

za usługi, co sprawia, że każda forma dofinansowania zewnętrznego na wspomniane cele, zostanie w pełni zagospodarowana.

Usługi dla rodziny i pieczy zastępczej

Duże wsparcie w ramach RPO WŁ 2014-2020 otrzymały rodziny zmagające się z trudnościami wychowawczymi oraz rodziny zastępcze. W ramach interwencji utworzono łącznie 1 400 miejsc wspierania rodziny i pieczy zastępczej. Najwięcej powstało w Łodzi, powiecie zgierskim i opoczyńskim. W powiecie kutnowskim, skierniewickim, pajęczańskim, radomszczańskim oraz w Skierniewicach nie utworzono takich miejsc.

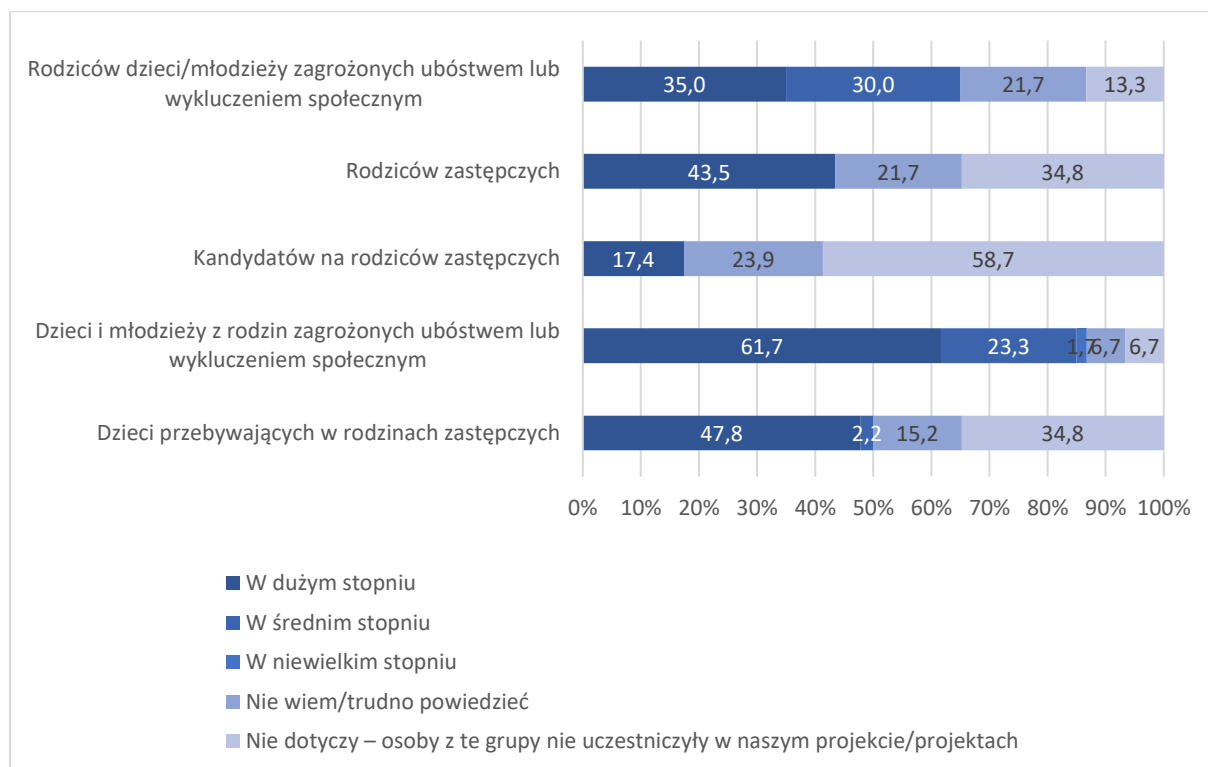
Mapa 6. Liczba utworzonych w ramach projektów miejsc świadczenia usług wspierania rodziny i pieczy zastępczej istniejących po zakończeniu projektów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie SL2014, stan na dzień 20.12.2024.

Wsparcie oferowane rodzinom w największym stopniu zaspokoilo potrzeby dzieci i młodzieży z rodzin zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, a także ich rodziców. W mniejszym zakresie – dzieci przebywających w rodzinach zastępczych oraz rodziców zastępczych. Wynika to z większej liczby działań podejmowanych wobec rodzin z dysfunkcjami. W niewielkim stopniu wspierano zaś kandydatów na rodziców zastępczych.

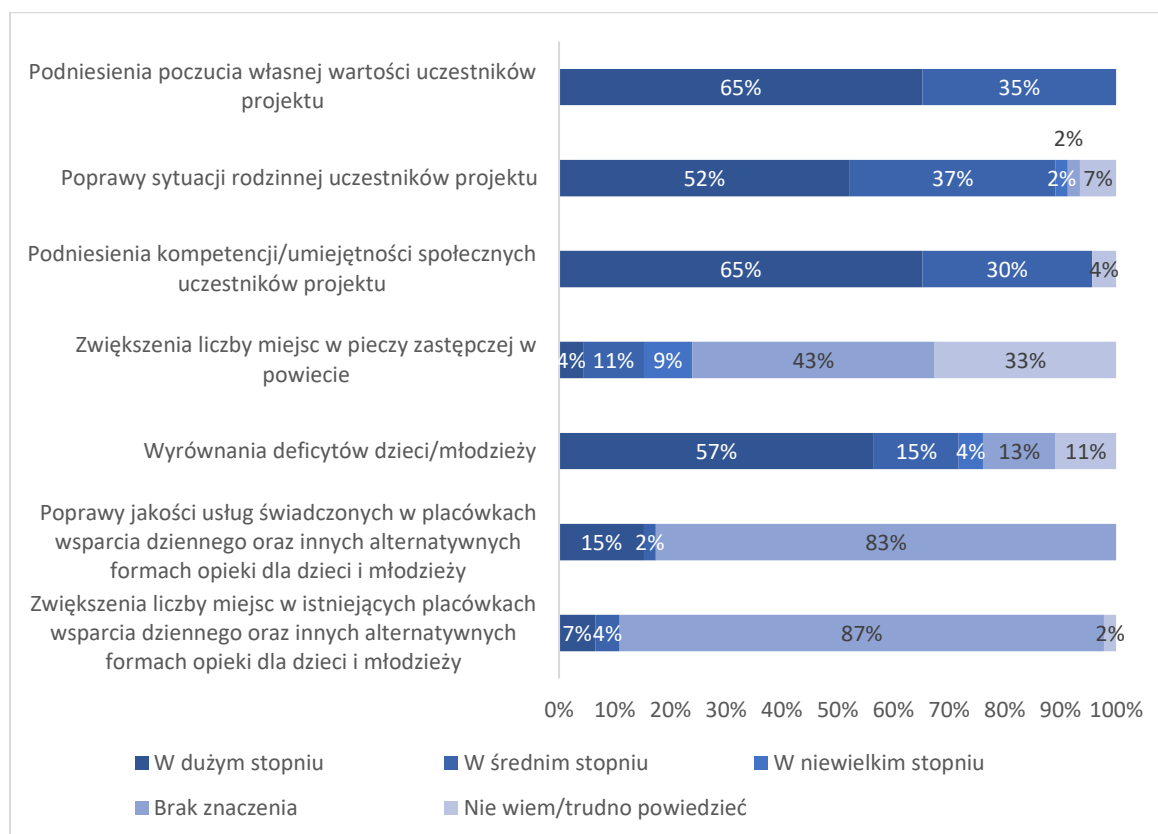
Wykres 15. Rozkład odpowiedzi na pytanie ankietowe „Jak Państwo sądzą, w jakim stopniu wsparcie oferowane w projekcie/projektach przyczyniło się do zaspokojenia potrzeb poszczególnych grup docelowych?”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI z beneficjentami, n=103.

Z badania ankietowego z beneficjentami wynika, że działania z zakresu rozwoju usług wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej służących pomocy w pokonywaniu trudnych sytuacji życiowych w największym zakresie wpłynęły na podniesienie poczucia własnej wartości wśród uczestników projektów, podniesienie ich kompetencji i umiejętności społecznych, wyrównanie deficytów wśród dzieci i młodzieży, a także poprawy sytuacji rodzinnej uczestników (wykres poniżej).

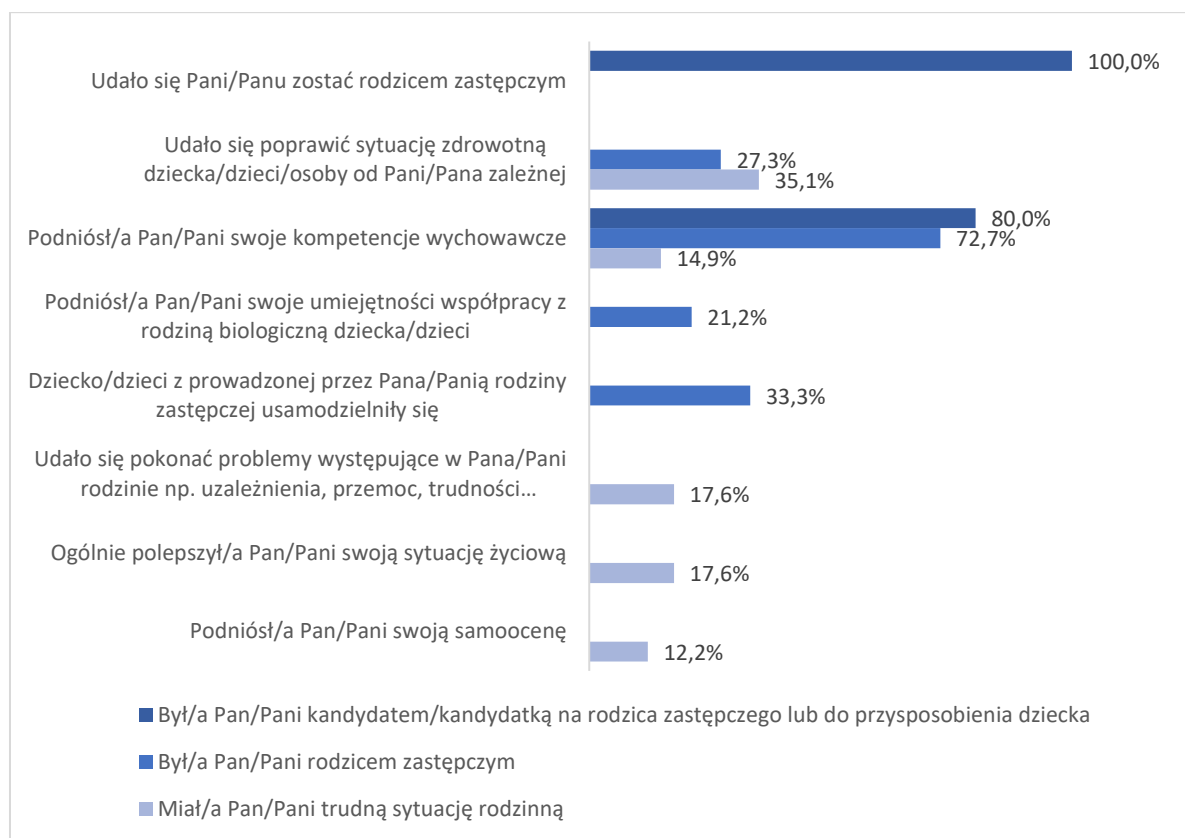
Wykres 16. Rozkład odpowiedzi na pytanie ankietowe: „W jakim stopniu, wg Państwa, wsparcie oferowane w ramach projektu/projektów przyczyniło się do:”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ilościowego z beneficjentami, n=46.

Z badania ilościowego z uczestnikami wsparcia wynika, że największe korzyści jakie udało się osiągnąć w efekcie realizacji projektów z zakresu usług dla rodziny i pieczy zastępczej dotyczyły poprawy kompetencji wychowawczych opiekunów. W przeważającej większości przypadków udało się także poprawić funkcjonowanie dzieci w rodzinach zastępczych. Ważne jest, że wszystkim osobom przygotowującym się do roli rodzica zastępczego, udało się przyjąć dziecko pod opiekę.

Wykres 17. Rozkład odpowiedzi na pytanie ankietowe „Jakie korzyści uzyskał/a Pan/Pani dzięki udziałowi w projekcie?”

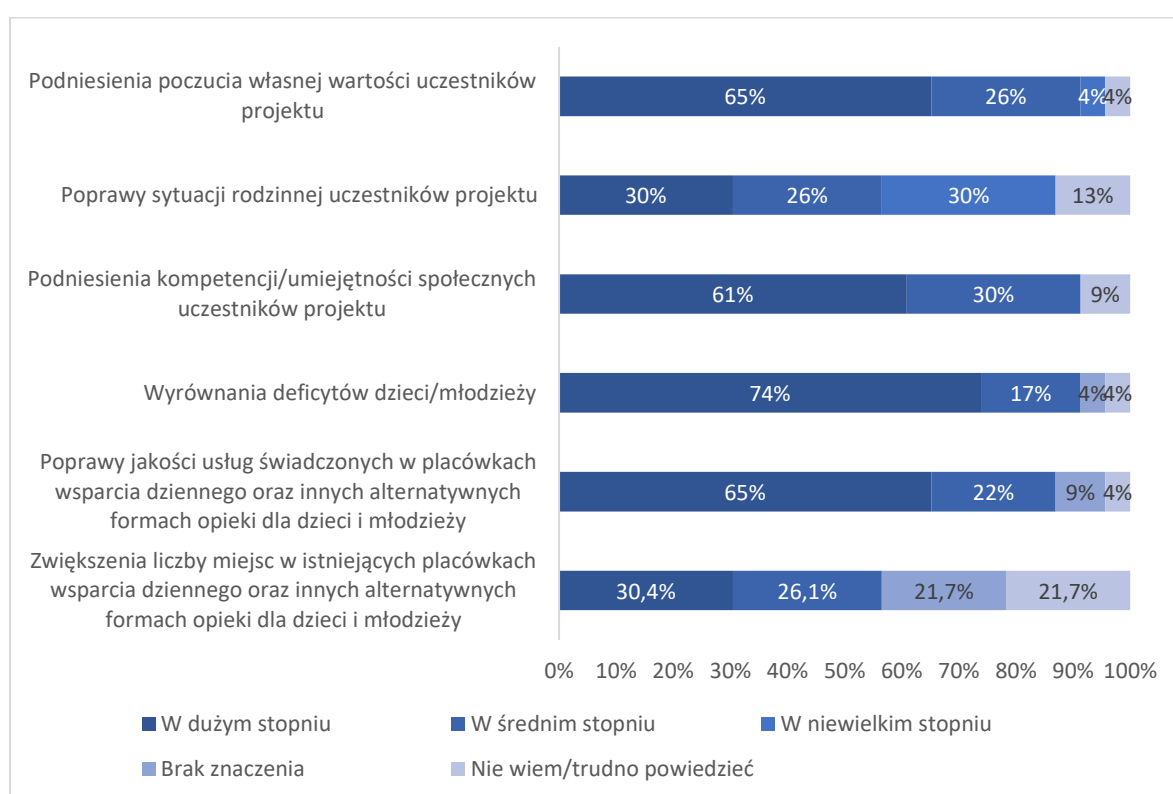
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ilościowego z uczestnikami wsparcia w ramach Działania IX.2, n=5 (kandydaci na rodzica zastępczego lub do przysposobienia dziecka, n=33 (rodzice zastępczy), n=74 (osoby znajdujące się w trudnej sytuacji rodzinnej), pytanie wielokrotnego wyboru.

Pakiet działań wspomagających, skierowanych do rodzin dysfunkcyjnych, dostępnych w projektach był bardzo szeroki i dostosowywany do indywidualnych potrzeb. Realizowano różnorodne kursy, szkolenia, warsztaty, zajęcia indywidualne i grupy wsparcia. Do takich działań należało m. in. indywidualne poradnictwo psychologiczne (pomoc i wsparcie w nabywaniu kompetencji wychowawczych oraz radzenie sobie z porażkami na tym polu), które budowało poczucie własnej wartości wśród uczestników. W zakresie wsparcia były także grupowe zajęcia z profilaktyki uzależnień oraz indywidualne poradnictwo skierowane do osób doświadczających uzależnienia od alkoholu lub innych używek, grupowe zajęcia z profilaktyki przemocy w rodzinie, indywidualne poradnictwo dla ofiar i sprawców przemocy w rodzinie, indywidualne poradnictwo prawne, a także warsztaty podnoszące kompetencje wychowawcze i umiejętności prowadzenia gospodarstwa domowego oraz rozwijające psychospołeczne kompetencje dzieci. Realizowane grupy wsparcia pozwalały na dzielenie się doświadczeniami, wsparcie emocjonalne, zwalczanie bezradności, budowanie siły, nadziei i poczucia własnej wartości wśród uczestników. Dzieci uzyskiwały również pomoc w postaci psychoterapii, hipoterapii, treningów funkcjonalnych, treningów stabilizacji świadomości ciała, treningów żywienia czy też wyjść do instytucji kultury.

Dzieci z rodzin z dysfunkcjami mogły również korzystać z powstałych w ramach projektów świetlic środowiskowych (placówek wsparcia dziennego) lub takich, które rozszerzyły zakres funkcjonowania, gdzie podopieczni również uzyskiwali niezbędne wsparcie i zagospodarowywany był ich wolny czas (np. budowanie kompetencji cyfrowych).

Z badania ilościowego z beneficjentami wynika, że działania w zakresie rozwoju usług placówek wsparcia dziennego oraz innych alternatywnych form opieki dla dzieci (powyżej 3. roku życia) i młodzieży służących integracji społecznej oraz zapobieganiu patologiom, w największym stopniu wpłynęły na wyrównanie deficytów dzieci i młodzieży, podniesienie poczucia własnej wartości uczestników projektów, poprawę jakości usług świadczonych w placówkach wsparcia dziennego i innych formach opieki dla dzieci i młodzieży, a także na podniesienie kompetencji/umiejętności społecznych uczestników projektów.

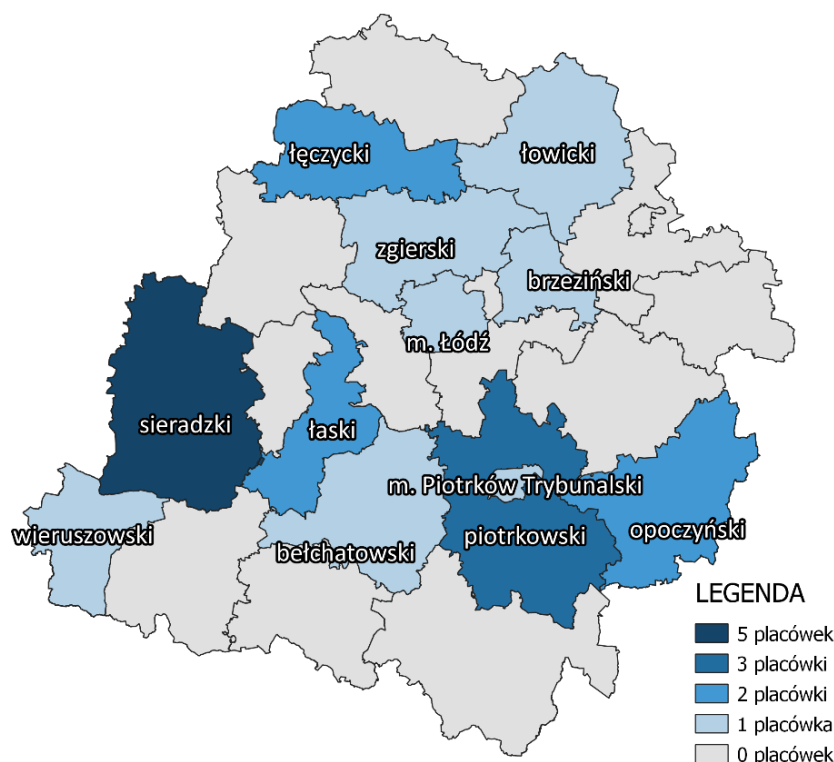
Wykres 18. Rozkład odpowiedzi na pytanie ankietowe: „W jakim stopniu, wg Państwa, wsparcie oferowane w ramach projektu/projektów przyczyniło się do:”

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ilościowego z beneficjentami, n=23.

Poniższa mapa prezentuje liczbę placówek powstałych w poszczególnych powiatach województwa łódzkiego. Łącznie powstało 21 nowych świetlic. Przeważnie lokalizowano je w miastach powiatowych, rzadziej w mniejszych miejscowościach (np. Dąbrówka oraz Grabowiec w powiecie sieradzkim czy Kwiatkowice i Zalesie w powiecie łaskim). Zazwyczaj w powiatach powstawały 1-2 placówki, natomiast w 12 powiatach nie utworzono ani jednej. W części tych powiatów realizowano jednak projekty dofinansowujące funkcjonowania istniejących już świetlic. Uwagę zwraca powiat m. Łódź, gdzie wsparcie także skupiło się na istniejących placówkach.

Mapa 7. Liczba placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży powstałych w ramach Działania IX.2.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014, stan na dzień 20.12.2024.

Przedsięwzięcia w zakresie wsparcia istniejących już świetlic realizowano np. w Łodzi (32 świetlice), Radomsku (5), Białej Rawskiej (2), Dłutowie (1), Osjakowie (1), Strykowie (2), Sławnie (1), Wodzieradach, Piotrkowie Trybunalskim (1), Aleksandrowie Łódzkim (2), Bełchatowie (3), Zgierzu (1) oraz Pabianicach (2). Łącznie wsparto 53 placówki. Najwięcej świetlic uzyskało dotację na rozszerzenie swojej działalności (poza Łodzią) w powiecie radomszczańskim (5) oraz zgierskim (5), a następnie bełchatowskim (3) oraz pabianickim (3). Zdarzało się, że jedna świetlica została dofinansowana w ramach dwóch projektów zrealizowanych w ramach Działania IX.2 (np. w Strykowie, Pabianicach czy w Łodzi). Dzięki temu oddziaływanie interwencji zostało w tych miejscach wzmocnione, a dłuższy czas korzystania przez dzieci z możliwości, jakie oferowały projekty, dał szansę na trwalszą zmianę w ich życiu i prewencję przed kryzysami rodzinnymi.

Biorąc pod uwagę zebrane opinie beneficjentów oraz użytkowników wsparcia, a także analizę pod kątem rozkładu terytorialnego tego typu działań, można stwierdzić, że interwencja nie odpowiadała w pełni na potrzeby województwa związane z dostępem do jakościowych placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży. Nowych placówek powstało stosunkowo niewiele, znalazły się one najczęściej w miastach powiatowych, a zabrakło działań w mniejszych miejscowościach. Wynikać to może z większej świadomości problemów dzieci i młodzieży oraz lepszych zasobów umożliwiających prowadzenie świetlic w dużych miastach. Większość działań w świetlicach istniejących skupiła się w Łodzi, gdzie

prowadzono również intensywny proces rewitalizacji. Pozostałe istniejące miejsca spotkań dla dzieci i młodzieży uzyskały dofinansowanie także głównie w miastach powiatowych.

Beneficjenci podkreślali, że często spotykają się z zainteresowaniem uczestników projektów udziałem w kolejnych projektach dotyczących rodzin dysfunkcyjnych. Działania skierowane do rodzin umożliwiły im nabycie, przywrócenie lub wzmocnienie kompetencji społecznych i rodzicielskich, poprawiły zaradność i samodzielność – zarówno rodziców jak i dzieci. Dzięki kompleksowemu wsparciu, a także pracy wykonywanej przez asystentów rodziny, poprawie uległy zdolności i umiejętności wychowawcze opiekunów i zmniejszało się ryzyko umieszczania dzieci w pieczy zastępczej. W badaniu często podkreślano, że dzieci nabrały kompetencji społecznych i uległy poprawie ich wyniki w nauce. W wielu projektach zniesiona została bariera transportowa, w części powiatów istnieje utrudniony dojazd do miast powiatowych, dlatego dużym zainteresowaniem cieszyły się usługi świadczone w miejscu zamieszkania uczestników (np. logopeda, korepetycje).

W zakresie działań na rzecz pomocy kierowanej do dzieci powyżej 3. roku życia i młodzieży wywodzących się z rodzin dysfunkcyjnych lub mających trudną sytuację materialną można wyodrębnić dobre praktyki. Działaniami z zakresu wsparcia dzieci prowadzi fundacja Słonie na balkonie, która w ramach RPO WŁ 2014-2020 zrealizowała 2 projekty. Wartym odnotowania jest fakt, że organizacja swoje działania realizuje w dużej mierze charytatywnie. Zadania, jakich podjęła się w ramach projektów, dotyczyły dzieci z rodzin dotkniętych przemocą, zmagających się z traumatycznymi przeżyciami. Podopieczni wymagali więc szczególnej troski i specjalistycznej pomocy. Dzięki obu projektom, fundacja mogła przenieść działania do lepszego lokalu i zaoferować dzieciom szereg działań wspierających ich powrót do równowagi psychospołecznej. Do dobrych praktyk należy zaliczyć także działania zrealizowane w Radomsku, gdzie wsparto wszystkie 5 świetlic środowiskowych funkcjonujących w mieście, zlokalizowanych w różnych jego częściach. Tę samą ofertę skierowano do dzieci z całego miasta. Projekty w największym stopniu przyczyniające się do osiągnięcia celów interwencji cechowała wysoka jakość świadczonej pomocy i realne zaangażowanie kadry pracującej z dziećmi w ich problemy. Indywidualnie dobierane formy wsparcia i indywidualna praca z dziećmi miały kluczowe znaczenie dla powodzenia działań.

Dzięki projektom w ramach Działania IX.2 minimalizacji uległ szereg barier w funkcjonowaniu wychowanków rodzinnej pieczy zastępczej, narażających ich na wykluczenie społeczne. Wiele dzieci borykało się z problemami adaptacyjnymi, deficytami umiejętności społecznych, trudnościami w nauce. W sposób ograniczony uczestniczyły w życiu kulturalnym i społecznym, rzadko korzystały z możliwości atrakcyjnego spędzania wolnego czasu czy wypoczynku. Ich bierność społeczna oraz brak wiary we własne możliwości hamowały ich aktywność społeczną. Działania, jakie oferowano podopiecznym to np. psychoterapie, wsparcie psychologiczne, logopedyczne, oligopedyczne, seksuologiczne, zajęcia komputerowe, kursy języka angielskiego, kursy fotograficzne, dyskusyjne kluby książki, warsztaty teatralne, konkursy fotograficzno-literacko-plastyczne, wyjazdy integracyjne z elementami terapeutycznymi, punkty poradnictwa specjalistycznego, korepetycje

indywidualne, organizacja czasu wolnego dla wychowanków (działania animacyjne). Zajęcia z oligofrenopedagogiem pozwalały na kompensację deficytów rozwojowych u dzieci, co miało przełożenie na łatwiejszą codzienną pracę z nimi oraz funkcjonowanie w rodzinie zastępczej. Zapewnienie dostępu do usług wzmacniających i wspierających ich funkcjonowanie społeczne przy równoczesnym wsparciu osób z ich otoczenia (które łączy wspólna sytuacja życiowa, doświadczenie opieki zastępczej i wspólne problemy), wzmocniło wśród podopiecznych poczucie własnej wartości i dało szansę na normalne funkcjonowanie w społeczeństwie. Wychowankowie zyskali możliwość nauki radzenia sobie z emocjami i prawidłowego funkcjonowania w grupie. Jednocześnie realizowano szkolenia i grupy wsparcia dla opiekunów zastępczych, czy też szkolenia (choć w znacznie mniejszym zakresie) dla kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, co pozwoliło podnieść ich kompetencje opiekuńczo-wychowawcze. Opiekunowie mieli również szansę na załatwianie spraw osobistych, z uwagi na możliwość pozostawienia dzieci pod opieką animatorów.

W regionie zrealizowano również 1 projekt z zakresu placówek opiekuńczo-wychowawczych. Dotyczył przekształcenia Domu Dziecka w Piotrkowie Trybunalskim w dwie placówki opiekuńczo-wychowawcze typu rodzinnego. Jego podjęcie było związane z ustawowym obowiązkiem samorządów odnośnie do osiągnięcia odpowiedniego standardu liczby podopiecznych przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Reorganizacja domu dziecka polegała na przejściu od opieki instytucjonalnej do usług świadczonych w 2 placówkach opiekuńczo-wychowawczych do 14 osób. Zadanie zostało wykonane poprzez podział istniejącego budynku na 2 odrębne obiekty. Dzięki reorganizacji, opieka nad dziećmi może być realizowana w 2 odrębnych, mniejszych ośrodkach, w których łatwiej o lepszą opiekę, wsparcie psychologiczne, podtrzymanie więzi między rodzeństwem oraz indywidualny charakter oferowanej pomocy. Placówki zyskały bardziej rodzinny i „klimatyczny” charakter, poprawił się również komfort użytkowania obiektu – zarówno przez dzieci jak i pracowników. Dzięki omówionym działaniom, wśród dzieci zupełnie zmienił się odbiór miejsca, w którym przebywają, w większym stopniu niż wcześniej odczuwają, że dom dziecka jest ich domem. Przyczynił się do tego zarówno podział na dwie mniejsze placówki oraz ich generalny remont, jak i bezpośrednie włączenie dzieci w realizację zadań projektowych (wybór mebli, firanek, akcesoriów do pokoi). Dodatkowe zajęcia oraz wyjazdy integracyjne przyczyniły się do rozwoju emocjonalnego i społecznego podopiecznych.

W ramach interwencji nie udało się wdrożyć w zakładanym stopniu profilaktyki dzieci w zakresie wczesnego wykrywania wad rozwojowych i ich rehabilitacji. Powyższy typ projektu nie cieszył się popularnością, zrealizowane zostały 3 projekty, z czego realizacji dwóch z nich podjął się jeden podmiot. Wszyscy beneficjenci to podmioty prywatne. Realizacja tego typu przedsięwzięć zależy przede wszystkim od możliwości podmiotów leczniczych. Dotyczy to zarówno zasobów kadrowych, jak i realnych możliwości pozyskania do projektu kadry wykwalifikowanych specjalistów, mogących świadczyć usługi zdrowotne wobec dzieci. Niski poziom zainteresowania tym typem wsparcia w ramach Działania IX.2 może wynikać również z braku identyfikacji potrzeb przez potencjalnych beneficjentów

w zakresie profilaktyki. Ponadto, czynnikiem zniechęcającym do podejmowania tego typu działań może być potencjalna trudność wynikająca z identyfikacji przewidywanych adresatów wsparcia, a więc dzieci z rodzin zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Podmiotom leczniczym trudniej docierać do takich osób, jeśli nie współpracują z podmiotami z 3 sektora. Projekty, które zostały zrealizowane objęły wszystkie dzieci uczęszczające do szkół podstawowych, bez identyfikacji i sprofilowanego wsparcia wobec dzieci najbardziej potrzebujących.

Dzięki interwencji w zakresie usług dla rodzin i pieczy zastępczej zaszły pozytywne zmiany w sposobie postrzegania roli rodzica, rodziny i funkcji opiekuńczo wychowawczych, wzmocnione zostały motywacje do podejmowania nauki, szkoleń, zatrudnienia. Uczestnicy projektów biorący udział w badaniu ilościowym potwierdzili także, że wsparcie zostało bardzo dobrze dopasowane do potrzeb ich podopiecznych – aż 83% z nich oceniło poziom dopasowania w przedziale pomiędzy 8 a 10 na skali 1-10. Jednocześnie, badanie wykazało, że interwencja w niewystarczający sposób zagospodarowała potrzeby osób opuszczających pieczę zastępczą. Osoby te najczęściej pozostają bez odpowiedniego wsparcia w momencie, gdy diametralnie zmienia się ich sytuacja życiowa i są stawiani przed wyzwaniem usamodzielnienia się. Z kontroli NIK wynika, że wychowankowie opuszczający pieczę zastępczą borykają się z niewystarczającym wsparciem (finansowym, psychologicznym, zawodowym), przez co często wracają do rodzin dysfunkcyjnych, z których zostali zabrani³⁴. W ramach Działania IX.2 brakowało szerzej zakrojonych działań związanych z doradztwem zawodowym, kursami i szkoleniami. Intensyfikacji wymaga także wsparcie psychologiczne i pomoc prawna wobec takich osób. Ponadto, młodzi dorośli, którzy osiągnęli 18 rok życia, a pozostają w pieczy zastępczej, często z uwagi na kontynuację nauki lub podjęcie pracy zawodowej, nie uczestniczyli w działaniach zaplanowanych w projektach z uwagi na trudności z dopasowaniem czasowym. Preferowaną dla nich formą wsparcia byłoby wsparcie indywidualne, umożliwiające im samodzielną realizację kursów, szkoleń, wsparcia specjalistycznego, doradztwa według własnych preferencji. W związku z powyższym, rekomenduje się wzmocnienie i indywidualizację wsparcia wobec osób opuszczających pieczę zastępczą oraz pozostających w niej po ukończeniu 18 roku życia.

Rozwiązania innowacyjne w projektach

Warto także zwrócić uwagę na rozwiązania innowacyjne stosowane w ramach RPO WŁ 2014-2020 w ramach Działania IX.2. Z badania wynika, że nie były chętnie stosowane przez beneficjentów. Na etapie naborów premiowano innowacje, jednak często zdarzało się, że na etapie realizacji beneficjentom nie udawało się takich rozwiązań wprowadzić. O stosowanie innowacyjnych rozwiązań³⁵ zapytano beneficjentów w ramach badania ankietowego. Pozytywnej odpowiedzi udzieliło 14% badanych. Zazwyczaj innowacje dotyczyły teleopieki, a także tworzenia nowych usług – np. klubów seniora czy też mieszkań wspomaganych.

³⁴ [Minimalne wsparcie dla opuszczających pieczę zastępczą](#), dostęp 12.03.2025.

³⁵ Przez innowacyjne rozwiązania należy rozumieć nowe, dotychczas niestosowane przez beneficjenta lub w regionie/powiecie/gminie/mieście rozwiązania.

Najczęściej jednak beneficjenci nie widzieli potrzeby stosowania rozwiązań innowacyjnych (69% ankietowanych), bądź też nie mieli świadomości ich stosowania. W związku z niskim poziomem skuteczności premiowania wykorzystania rozwiązań innowacyjnych, rekomenduje się rezygnację z kryterium premiującego „Wykorzystanie rozwiązań z POKL lub POWER” w ramach FEŁ 2021-2027.

W jednostkach samorządu terytorialnego i ich jednostkach organizacyjnych stosowanie działań nowatorskich nie jest powszechnością. Zazwyczaj wprowadzane były pojedyncze rozwiązania, które traktowano jako innowacyjne z uwagi na fakt, że były nowe dla danego podmiotu. Do rozwiązań innowacyjnych można zaliczyć opiekę wytchnieniową, jako rozwiązanie nowe, niestosowane dotychczas w poszczególnych powiatach i gminach województwa. Ciekawym przykładem zastosowania innowacji w projektach, były działania realizowane przez MOPS w Strykowie w ramach projektu „Po pierwsze rodzina”.

Wykorzystano w nim kompleksowy model działania wypracowany w Powiślańskiej Fundacji Społecznej, która zrealizowała projekt związany z działaniami asystenta rodziny. Przed realizacją przedsięwzięcia w MGOPS w Strykowie zatrudniony był jeden asystent rodziny. Aby pomoc świadczona w ramach projektu była efektywna, zatrudniono drugiego asystenta rodziny, tak, by każdy z nich miał pod opieką 7-8 rodzin i mógł objąć je w szerszym zakresie zintensyfikowaną pracą socjalną oraz dodatkowym wsparciem.

Warto zwrócić uwagę także na wspomnianą wcześniej teleopiekę. Interesującym rozwiązaniem było stosowanie opasek dla seniorów, które umożliwiały np. wezwanie pogotowia w przypadku niefortunnego wypadku (urządzenia posiadały detektor upadku). Opaski pozwalały jednocześnie na podstawie różnych parametrów diagnozować choroby, np. arytmie serca.

5.4 Trwałość wsparcia

Trwałość miejsc świadczenia usług społecznych³⁶ należała do kryteriów dostępu w ramach Działania IX.2. Miała być ona jednak realizowana wyłącznie przez okres realizacji projektu. W ramach projektów realizowano także działania związane z dostosowywaniem i wyposażaniem pomieszczeń przeznaczonych na miejsca dziennego wsparcia. W takim przypadku należało zachować ich trwałość przez okres 5 lat od zakończenia działań. W ramach badania nie zidentyfikowano problemów z zapewnieniem trwałości.

O trwałości świadczyć może także ciągłość działań prowadzonych po zakończeniu projektów, a także trwałość osiągniętych efektów. Z badania wynika, że samorządy i ich jednostki organizacyjne w dalszym ciągu dbają o funkcjonowanie podmiotów powstałych w ramach projektów, a także innych, wspartych w ramach Działania IX.2. Ponadto, kadra opiekuńcza wciąż świadczy usługi wobec osób zamieszkałych na terenie poszczególnych gmin. Działają i rozwijają się także dzienne miejsca opieki i wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży.

Obiekty i pomieszczenia przystosowane do realizacji projektów w ramach Działania IX.2 oraz ich wyposażenie jest wykorzystywane do działań animacyjnych. Dużym zainteresowaniem

³⁶ Trwałość rozumiana jest jako instytucjonalna gotowość do świadczenia usług.

cieszy się także sprzęt rehabilitacyjny. W przypadku utworzonych CUS i CUŚ, ich trwałość najczęściej jest zapewniana poprzez działania współfinansowane z perspektywy unijnej 2021-2027. Przykładem może być druga edycja projektu „CUŚ Dobrego II” (Rawa Mazowiecka) o rozszerzonym obszarze wsparcia. Z przeprowadzonego studium przypadku wynika, że po zakończeniu projektu wciąż identyfikowano potrzeby rozszerzania działalności placówek dziennego pobytu.

Z badania wynika, że mimo konieczności dążenia do deinstytucjonalizacji usług, samorządy borykają się z trudnościami w wygospodarowywaniu wewnętrznych środków finansowych na te cele.

Trwałość efektów projektów przejawiała się także w budowie relacji i zaufania osób zależnych wobec kadry świadczącej usługi opiekuńcze. Z badania wynika, że seniorzy często są zainteresowani dalszym uczestnictwem w podobnych działaniach.

Nie można jednak mówić o trwałości efektów w przypadku pobytów wytchnieniowych czy usług asystenckich, które były w znacznej większości beneficjentów współfinansowane wyłącznie ze środków unijnych. Dalsze finansowanie takich działań jest zaś zależne od możliwości finansowych uczestników projektów.

5.5 Efektywność wsparcia

W ramach badania przeprowadzono analizę średnich kosztów jednostkowych wybranych, reprezentatywnych wskaźników produktu i rezultatu. Efektywność niemal wszystkich (poza dwoma) analizowanych wskaźników była wyższa po zakończeniu projektów niż pierwotnie zostało to założone (tabela poniżej). Świadczyć to może o wysokim zapotrzebowaniu w regionie na wsparcie oferowane w Działaniu IX.2 RPO WŁ 2014-2020. Można stwierdzić, że efektywność kosztowa wsparcia w ramach Działania IX.2 była wysoka.

Uwagę zwraca wskaźnik dotyczący liczby dzieci objętych programami zdrowotnymi, który był realizowany w ramach 3 projektów. Wszystkie dotyczyły badań przesiewowych słuchu i mowy wśród dzieci uczęszczających do szkół podstawowych. Dwa z nich realizowano częściowo w trakcie pandemii COVID-19, co mogło wpłynąć na niższe niż przewidywano osiągnięte wartości wskaźników. W ramach trzeciego z projektów napotkano na szereg problemów pojawiających się od początku jego realizacji. Początkowo odnotowywano bowiem braki wykwalifikowanej kadry, która miała wykonywać główne zadania w projekcie, następnie barierą w postępach projektu stał się strajk nauczycieli (zamknięto szkoły), a ponadto beneficjent zmagał się z niechęcią wychowawców w uczestnictwie w przewidzianych czynnościach projektowych. Zakładanej wartości wskaźnika „Liczba dzieci objętych programami zdrowotnymi w programie” nie udało się osiągnąć, stąd koszt jednostkowy jego wartości docelowej jest wyższy niż wartości osiągniętej.

Tabela 14. Średnie koszty jednostkowe wybranych wskaźników w ramach Działania IX.2.

Nazwa wskaźnika	Docelowa wartość wskaźnika (zakładana w WoD)	Osiągnięta wartość wskaźnika	Średni koszt jednostkowy wartości docelowej wskaźnika założonej w WoD [zł]	Średni koszt jednostkowy wartości osiągniętej wskaźnika [zł]
Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu [szt.]	8 680	9 033	27 667	26 586
Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług zdrowotnych, istniejących po zakończeniu projektu [szt.]	1 092	1 165	69 894	65 515
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie [os.]	23 463	29 643	10 114	8 005
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami zdrowotnymi w programie [os.]	8 440	8 414	9 098	9 126
Liczba dzieci objętych programami zdrowotnymi w programie [os.]	10 870	8 830	124	153
Liczba utworzonych w programie miejsc świadczenia usług wspierania rodziny i pieczy zastępczej istniejących po zakończeniu projektu [szt.]	1 042	1 400	113 040	84 134

Nazwa wskaźnika	Docelowa wartość wskaźnika (zakładana w WoD)	Osiągnięta wartość wskaźnika	Średni koszt jednostkowy wartości docelowej wskaźnika założonej w WoD [zł]	Średni koszt jednostkowy wartości osiągniętej wskaźnika [zł]
Liczba utworzonych w programie miejsc świadczenia usług asystenckich i opiekuńczych istniejących po zakończeniu projektu [szt.]	1 712	2 150	87 028	69 298

Źródło: opracowanie własne na podstawie Informacji Kwartalnej za IV kwartał 2023 (wartości docelowe wskaźników) oraz danych SL2014, stan na 20.12.2024 r (wartości osiągnięte wskaźników).

W ramach analizy kosztów jednostkowych zweryfikowana została także efektywność działań prowadzonych przez NGO w porównaniu do pozostałych typów beneficjentów. Z analizy wynika, że w przypadku większości wskaźników, koszty jednostkowe osiągane przez organizacje 3 sektora były niższe niż innych podmiotów. Wskaźnik „Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym” w programie (wartość osiągnięta) dla NGO osiągnął koszt jednostkowy w wysokości 7 210 zł, natomiast dla pozostałych beneficjentów – 8 391 zł. Podobnie było w przypadku wskaźnika „Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu”. Koszt osiągnięcia jednej jednostki wskaźnika (wartość osiągnięta) dla organizacji pozarządowych wyniósł 24 768 zł, podczas gdy pozostałe podmioty poniosły koszt 27 061 zł. Koszt jednostkowy „Liczby wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu” dla NGO wyniósł 26 734 zł, a dla pozostałych podmiotów – 28 426 zł. Dla wskaźnika „Liczba utworzonych w programie miejsc świadczenia usług asystenckich i opiekuńczych istniejących po zakończeniu projektu” koszt jednostkowy osiągnięty przez NGO wyniósł 48 626 zł, podczas gdy dla innych beneficjentów – 91 347 zł. Do przyczyn wyższej efektywności kosztowej osiąganej przez organizacje pozarządowe należy zaliczyć lepszy dostęp do zaplecza kadrowego jeśli chodzi o specjalistyczne wsparcie oferowane w projektach oraz know-how często niedostępne dla urzędników w zakresie skutecznej realizacji przedsięwzięć skierowanych do grup społecznych będących w trudnej sytuacji życiowej.

Jedynie w przypadku wskaźnika „Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami zdrowotnymi w programie” inni beneficjenci osiągnęli lepszą efektywność kosztową niż NGO. Wyniosła ona odpowiednio 7 037 zł oraz 17 090 zł. Wynika to z lepszego zaplecza infrastrukturalnego, jakim dysponują podmioty publiczne realizujące usługi zdrowotne.

5.6 Komplementarność wsparcia

Ewaluacja weryfikowała występowanie komplementarności prowadzonego w ramach Działania IX.2 wsparcia z innymi interwencjami realizowanymi w ramach pozostałych Osi Priorytetowych RPO Wł 2014-2020 oraz z innymi Programami Operacyjnymi.

Z przeprowadzonego badania wynika, iż interwencja w ramach Działania IX.2 była komplementarna z różnymi realizowanymi przez beneficjentów projektami finansowanymi z innych środków lub w ramach innych Działań/Poddziałań RPO Wł 2014-2020.

W pierwszej kolejności beneficjenci w ramach badania ilościowego zostali zapytani o kwestię tego, **czy obecnie realizują lub realizowali w przeszłości inne niż interwencja prowadzona w ramach Działania IX.2 projekty skierowane na wsparcie usług na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym.** Największa część respondentów (61,1%) zadeklarowała, że **obecnie realizuje taką interwencję.** Kolejna największa część **beneficjentów** (32,2%) wskazała, że **realizowała taki projekt w przeszłości.** Natomiast najmniejsza część respondentów (18,9%) zadeklarowała, że nigdy nie realizowała innych projektów skierowanych na wsparcie usług na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym.

W ramach prowadzonych wywiadów indywidualnych beneficjenci wskazywali na to, że w aktualnej perspektywie finansowej ramach programu FEŁ 2021-2027 **realizują projekty, które są bezpośrednią kontynuacją wsparcia realizowanego w uprzedniej perspektywie.** Kontynuację działań realizowanych w ramach poprzedniej perspektywy założył między innymi beneficjent, którego projekt został dobrany do opisu w ramach Studium Przypadku. Celem projektu realizowanego w ramach RPO Wł 2014-2020 było zwiększenie dostępu do wysokiej jakości usług społecznych i zdrowotnych na terenie powiatu. Choć projekt ten przyniósł niesamowite efekty, na terenie, na którym realizowana była interwencja jest jeszcze wiele niedostosowanych do potrzeb osób zagrożonych wykluczeniem lub wykluczonych społecznie obszarów, a zatem nadal identyfikuje się potrzebę realizacji wsparcia, które pomoże niwelować występujące na terenie powiatu problemy społeczne. Beneficjent **zdecydował się zatem na realizację projektu finansowanego z FEŁ 2021-2027** w ramach aktualnej perspektywy finansowej. Będzie to druga edycja projektu realizowanego w ramach RPO Wł 2014-2020, a zatem jego **bezpośrednia kontynuacja.** Druga edycja projektu obejmuje natomiast interwencją większy teren. O to czy realizowane projekty ukierunkowane na wsparcie usług na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym są swoimi kontynuacjami zostali także zapytani beneficjenci w trakcie prowadzonych badań ankietowych. Większa część respondentów (43,3%) wskazała na fakt, iż realizowane przez nich projekty są swoimi kontynuacjami. Na brak kontynuacji wsparcia wskazało 25% respondentów.

W ramach badania ilościowego beneficjentów zapytano także czy projekty finansowane z innych środków/w ramach innych Działań/Poddziałań RPO Wł stanowią uzupełnienia interwencji realizowanej w ramach Działania IX.2. Tu również większa część (35%) respondentów wskazała na to, że **realizowana w ramach Działania IX.2 jest uzupełniania**

przez interwencję realizowaną w ramach innego Działania RPO WŁ/interwencję finansowaną z innych środków. Tylko 10% respondentów wskazało, że realizowane przez nich interwencję ukierunkowane na wsparcie usług na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym nie uzupełniają się. Przy tym aspekcie warto wykazać, że projekty ukierunkowane na wsparcie usług na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym były szczególnie komplementarne do działań rewitalizacyjnych, szczególnie tych prowadzonych w ramach Działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020. Interwencja prowadzona w ramach Działania IX.2 realizowała Priorytet Inwestycyjny 9iv, natomiast Działanie VI.3 wpisywało się w Priorytet Inwestycyjny 9b. Komplementarność tych Priorytetów Inwestycyjnych założona została między innymi Umowie Partnerstwa. Dokument ten wskazuje na to, iż kompleksowa rewitalizacja zdegradowanych obszarów musi łączyć działania infrastrukturalne realizowane w ramach PI 9b, z działaniami miękkimi finansowanymi ze środków EFS, w tym także tymi realizowanymi w ramach PI 9iv. Komplementarność Działania VI.3 z działaniami finansowanymi z Europejskiego Funduszu Społecznego zakładały również kryteria wyboru projektów. Synergia działań infrastrukturalnych z działaniami miękkimi miała umożliwić przeprowadzenie kompleksowej rewitalizacji zarówno w wymiarze społecznym, jak i infrastrukturalnym. Jak wspomniano we wcześniejszym rozdziale, zachowanie faktycznych powiązań pomiędzy projektami EFS i EFRR było trudne.

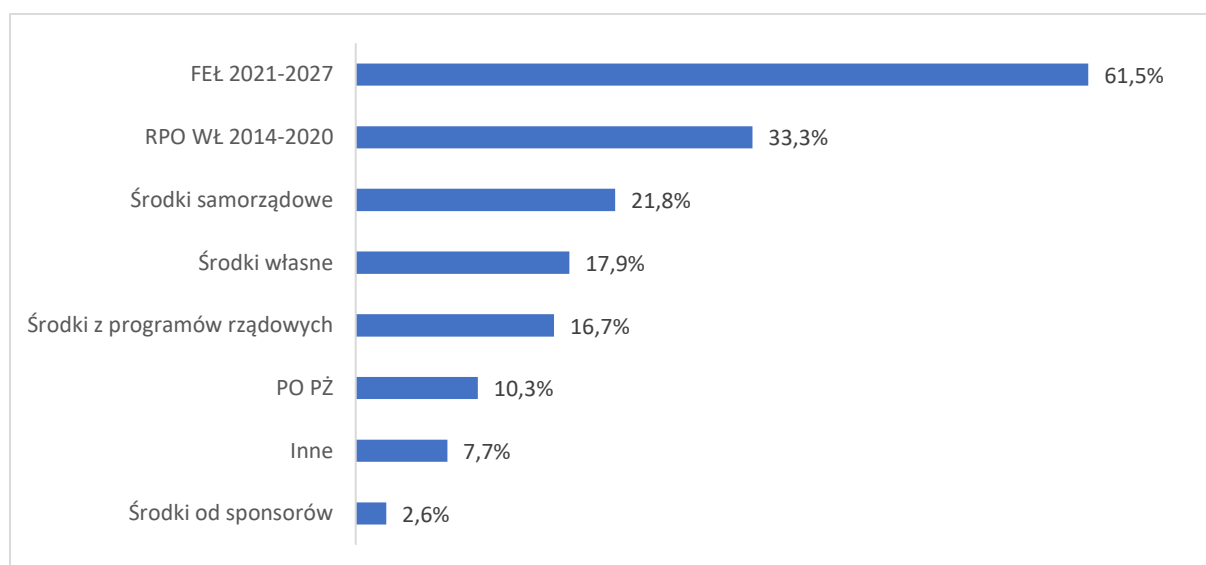
Dodatkowo w ramach Poddziałania IX.2.2 wsparciem zostały objęte projekty wdrażane poprzez Zintegrowane Inwestycje Terytorialne na obszarze wskazanym w Strategii ZIT. Projekty realizowane w ramach IX.2.2 wpisywały się zatem w szerszą interwencję prowadzoną na terenie miast i ich obszarów funkcjonalnych z woj. Łódzkiego i realizowaną m.in. w ramach innych osi RPO WŁ 2014-2020. Interwencja w ramach instrumentu ZIT oprócz przywracania jakościowych funkcji społecznych, szczególnie na terenach zdegradowanych, dotyczyła także innych obszarów tematycznych tj. między innymi: rozwój zrównoważonego, sprawnego transportu; poprawa stanu środowiska przyrodniczego, wspieranie efektywności energetycznej, poprawa sytuacji gospodarczej regionu itd. Interwencja ukierunkowana na wsparcie usług na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym była zatem uzupełniania poprzez objęcie instrumentem ZIT projekty w ramach innych obszarów tematycznych, w tym m.in. interwencje z zakresu wspierania zrównoważonego rozwoju, czy rozwoju gospodarczego. W ramach realizacji Strategii ZIT zaplanowano realizację Kompleksowych Programów.

SZOOP wskazywał również na powiązanie realizowanej w ramach Działania IX.2 interwencji z **Programem Operacyjnym Polska Żywnościowa**. SZOOP wskazywał, że grupy docelowe PO PŻ miały możliwość skorzystania z wytworzonych usług. Beneficjenci EFS mieli także możliwość współpracy z organizacjami partnerskimi i ich regionalnymi oraz lokalnymi jednostkami zajmującymi się dystrybucją żywności. Komplementarną interwencję z PO PŻ prowadzili niektórzy beneficjenci dobrani do rozmów w ramach indywidualnych wywiadów

pogłębianych. Komplementarność ta polegała najczęściej na obejmowaniu interwencją w ramach Działania IX.2 grupy docelowej PO PŻ.

O to z jakich środków prowadzone były inne niż realizowane w ramach Działania IX.2, projekty ukierunkowane na wsparcie usług na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym zapytani zostali także beneficjenci w ramach prowadzonego badania ilościowego. Rozkład poszczególnych odpowiedzi przedstawia poniższy wykres.

Wykres 19. Środki, z których beneficjenci Działania IX.2 realizowali/realizują inne projekty skierowane na wsparcie usług na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym.

Źródło: badanie ilościowe wśród beneficjentów (n=78).

Największa część respondentów (61,5%) wykazywała, że aktualnie prowadzi interwencje ukierunkowaną na wsparcie usług na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym w ramach realizowanego w perspektywie 2021-2027 Programu Fundusze Europejskie dla woj. łódzkiego. Kolejna największa grupa beneficjentów (33,3%) wykazywała, że komplementarną do Działania IX.2 interwencje realizowała w uprzedniej perspektywie w ramach innych osi RPO WŁ 2014-2020.

Podobny odsetek respondentów wskazał na to, iż komplementarne do Działania IX.2 projekty finansowane były ze środków samorządowych (21,8%), ze środków własnych (17,9%) oraz ze środków z programów krajowych (16,7%). 10,3% beneficjentów realizowało tożsamą interwencję w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Żywnościowa. To, że ten odsetek jest tak niski może wynikać z tego, że beneficjenci w największym stopniu wykazywali, iż prowadzona w ramach Działania IX.2 interwencja była komplementarna z PO PŻ poprzez kierowanie działań do tej samej grupy odbiorców ostatecznych, a nie realizowanie wsparcia zarówno w ramach Działania IX.2 RPO WŁ 2014-2020, jak i PO PŻ. 7,7% beneficjentów wskazało, że ich interwencje były realizowane z innych niewskazanych w kafeerii środków (tj. ze środków PFRON, czy z finansowanego z Funduszy Europejskich Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki).

Najmniejsza część (2,6%) beneficjentów wskazała na to, że komplementarna do Działania IX.2 interwencja była finansowana ze **środków od sponsorów**.

5.7 Wpływ wojny w Ukrainie oraz pandemii COVID-19 wywołanej przez koronawirus SARS-CoV-2 na efekty wdrażanej interwencji Działania IX.2

W trakcie prowadzonych badań terenowych identyfikowano to czy na efekty wdrażanej w ramach Działania IX.2 interwencji wpływały czynniki zewnętrzne, w tym także te spowodowane sytuacjami kryzysowymi tj. pandemia COVID-19, czy wojna w Ukrainie.

Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych RPO Wł 2014-2020 wskazywał na fakt, że jednym z wyzwań w zakresie włączenia społecznego będzie wsparcie bezpieczeństwa zdrowotnego w związku z zagrożeniem epidemicznym z powodu COVID-19, a jednym z celów Działania IX.2 miało być zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego mieszkańcom regionu w związku z wystąpieniem zagrożenia epidemicznego z powodu COVID-19. Kluczowe z punktu widzenia tego celu miało być wsparcie lokalnych podmiotów leczniczych oraz mieszkańców województwa, szczególnie tych znajdujących się w grupie podwyższonego ryzyka zarażeniem. Zaczęto zatem realizować interwencje, które miały odpowiadać na problemy spowodowane pandemią COVID-19, jednak czynnik ten generował trudności nawet w dedykowanych jego zwalczaniu projektach. Skalę trudności generowanych przez pandemię COVID-19 szczególnie podkreślali beneficjenci w ramach realizowanego badania ilościowego. **Najwięcej, bo aż 64,5% respondentów wskazało, że pandemia COVID-19 była czynnikiem, który generował trudności w realizowanych przez nich projektach.**

Na trudności związane z pandemią COVID-19 wskazywali także respondenci badań jakościowych, w tym m.in. w ramach prowadzonych wywiadów. Na trudności związane z pandemią COVID-19 wskazywał m.in. beneficjent dobranej do Studium Przypadku projektu. Głównym celem realizowanej przez niego interwencji było zwiększanie dostępu do jakościowych usług zdrowotnych oraz społecznych. Projekt zakładał zatem różnorodne usługi zdrowotne, także te dedykowane pacjentom zarażonym wirusem COVID-19. W trakcie realizowanej interwencji pojawił się **problem z dostępnością personelu medycznego**. Personel ten szczególnie zaangażowany był w ratowanie życia chorym na COVID-19, a zatem nie miał przestrzeni na inne działania w dużym wymiarze czasowym. Osoby, które pracowały z pacjentami zakażonymi, ale decydowały się zaangażować także w inne działania np. działania rehabilitacyjne, w wyniku własnych zakażeń często musiały odbywać 2 tygodniowe kwarantanny.

Projekt, dobranej do Studium Przypadku, oprócz usług zdrowotnych, w tym tych dedykowanych zwalczaniu COVID-19, zakładał także realizację usług społecznych. Ostatecznymi odbiorcami wsparcia były zatem również osoby, które nie były zakażone wirusem COVID-19. Beneficjent projektu dobranej do Studium Przypadku zidentyfikował to, że pandemia znacząco wpływała na zdrowie psychiczne jego uczestników. **Osoby objęte wsparciem z jednej strony negatywnie przeżywały czas kwarantanny i niemożność nawiązywania kontaktów międzyludzkich, z drugiej strony obawiały się pozostania w projekcie ze względu na możliwość zakażenia wirusem.** Obawy przed kontynuacją

wsparcia w czasie pandemii pojawiały się także wśród uczestników innych projektów. Dodatkowym czynnikiem, który mógł generować **problemy z utrzymaniem odbiorców ostatecznych** był fakt, że aby wziąć udział w działaniach stacjonarnych (tj. np. pobyty wytchnieniowe) wymagane było wykonanie testu na COVID-19, a testy te w czasie pandemicznym nie były tanim zakupem.

Dodatkowo pięciu beneficjentów w prowadzonych badaniach ilościowych wskazywało na **trudności z rekrutacją uczestników do projektu**, a trzech z nich wykazało, że prowadzone przez nich działania rekrutacyjne były mniej efektywne z uwagi na to, że pandemia COVID-19 utrudniła im bezpośredni kontakt z potencjalnymi odbiorcami wsparcia. Kolejnym utrudnieniem w pozyskaniu uczestników z grupy opiekunów osób zależnych było wstrzymywanie na czas kwarantanny realizacji usług asystenckich. W tym czasie opiekun sprawował pieczę nad osobą zależną i nie miał możliwości wziąć udziału m.in. w dedykowanych dla niego działaniach szkoleniowych.

Większości beneficjentom pomimo trudności finalnie udało się osiągnąć zaplanowaną liczbę uczestników w ramach poszczególnych prowadzonych działań. Beneficjentowi dobranemu do Studium Przypadku udało się sprostać temu wyzwaniu, gdyż zdecydował się na realizację wsparcia psychologicznego dla swoich uczestników. Inni beneficjenci w trosce o zdrowie swoje oraz swoich uczestników zakupywali oraz stosowali wszelkie środki ochrony indywidualnej, dzięki czemu niwelowali obawy przed zakażeniem. **Część beneficjentów z powodu wybuchu pandemii COVID-19 nie osiągnęła jednak zaplanowanej liczby odbiorców ostatecznych.** Szczególnie problematyczne były działania, których realizacja mogła odbywać się jedynie w formule stacjonarnej (tj. np. pobyty wytchnieniowe).

Beneficjenci musieli także **zmienić formę realizacji niektórych działań** ze stacjonarnej na online. Działania szkoleniowe, kursy skierowanych m.in. do opiekunów osób zależnych, ale także wychowanków pieczy zastępczej oraz ich opiekunów były realizowane zdalnie. Wychowankowie pieczy zastępczej mieli możliwość uczestniczenia także w zdalnych korepetycjach czy warsztatach. W ramach niektórych działań zmiana formuły realizacji na formułę online nie była jednak możliwa. Takie działania musiały zostać wstrzymane na czas obowiązywania obostrzeń. W związku z tym **niektóre z projektów generowały opóźnienia w harmonogramie realizacji.** Kluczowa w tym aspekcie była elastyczność IP/IZ, dzięki której możliwe było **wydłużenie planowanego czasu trwania projektów, a tym samym zrealizowanie wszelkich planowanych działań w całości.**

Niektóre z projektów realizowanych w ramach Działania IX.2 zawierały także komponent działań infrastrukturalnych i realizowały prace remontowe. Takie działania zakładał dobrany do Studium Przypadku projekt, którego głównym celem była reorganizacja systemu pieczy zastępczej w Piotrkowie Trybunalskim. W efekcie projektu, oprócz realizacji działań miękkich, zrealizowano remont, w ramach którego podzielono istniejący budynek Domu Dziecka na dwie odrębne placówki. Beneficjent borykał się z typowymi dla projektów infrastrukturalnych problemami spowodowanymi pandemią COVID-19. Po pierwsze w czasie pandemii znacznie **wzrosły koszty realizacji remontu ze względu na przerwy w dostawach**

materiałów. Dodatkowo beneficjent miał **problemy z wyłonieniem wykonawcy robót budowlanych z uwagi na brak ofert.** W efekcie, aby zrealizować wszelkie zakładane działania, realizacja projektu musiała zostać wydłużona.

Pandemia COVID-19 wpłynęła także na **sposób zarządzania** prowadzoną w ramach Działania IX.2 interwencją. Dużym ułatwieniem dla beneficjentów była elastyczność IP/IZ, która umożliwiła im realizację projektów poprzez formulę online, ale także zmienianie okresu realizacji projektów czy umożliwienie pomniejszania zakładanych wartości wskaźnikowych. W tym czasie priorytetyzowana była również interwencja ukierunkowana na wsparcie podmiotów leczniczych. Ważne było umożliwienie tym podmiotom finansowania zakupu środków ochrony osobistej oraz wspieranie personelu medycznego, szczególnie pracującego w szpitalach i pogotowiu. Zasadna była zatem realokacja środków na zadania związane ze wspieraniem podmiotów leczniczych i ich personelu medycznego.

Choć pandemia COVID-19 generowała różnorodne trudności, szczególnie te związane z utrzymaniem uczestników w projekcie, z drugiej jednak strony **wpływała na stosowanie w projektach nowych, często innowacyjnych, rozwiązań.** Beneficjenci dostosowując wsparcie do pandemicznych realiów, w tym do panujących obostrzeń oraz odpowiadając na pojawiające się potrzeby wśród uczestników realizowali dodatkowe działania. Jeden z beneficjentów realizujący wsparcie na rzecz pieczy zastępczej w swojej interwencji zdecydował się na realizację **zdalnych kursów pod hasłem „siedzę w domu, jestem twórczy”.** Uczestnicy w domach rozwijali swoje umiejętności twórcze, a następnie wytworzone prace były demonstrowane na zorganizowanej wystawie. Działanie to miało na celu rozwijać pasje oraz odkrywać nowe talenty bez wychodzenia z domu.

Dużą innowacyjnością musieli wykazać się beneficjenci realizujący wsparcie na rzecz usług zdrowotnych. Służba zdrowia skoncentrowała swoje działania stacjonarne na pomocy pacjentom zakażonym wirusem, aby zapobiec jego dalszemu rozprzestrzenianiu. Pacjenci, którzy nie wymagali hospitalizacji, mogli korzystać z pomocy lekarskiej świadczonej zdalnie. Wiele z beneficjentów zaczęło zatem oferować w swoich projektach usługi w ramach **systemów telemedycyny.** Takie usługi na terenie powiatu rawskiego oferował m.in. beneficjent w ramach projektu dobranego do Studium Przypadku. Dodatkowo utworzył on **wypożyczalnię sprzętu rehabilitacyjnego,** aby pacjenci mogli wykonywać rehabilitację w swoich domach. W ramach wypożyczalni można było zaopatrzyć się także w koncentrator tlenu dla osób z trudnościami oddychania, w tym także pacjentów, którzy szczególnie trudno przechodzili zarażenie wirusem COVID-19. **Działania ukierunkowane na tworzenie wypożyczalni sprzętu rehabilitacyjnego oraz systemów teleopieki były, w opinii beneficjentów, działaniami innowacyjnymi.**

Podsumowując, w ramach prowadzonej ewaluacji można wysnuć wniosek, iż pandemia COVID-19 wpływała na osiągnięcie efektów interwencji realizowanej w ramach Działania IX.2 dwojako. Z jednej strony utrudniała realizację interwencji - szczególnie trudne było prowadzenie efektywnych działań rekrutacyjnych. Z drugiej jednak strony wymusiła

stosowanie w prowadzonych projektach działań innowacyjnych, szczególnie w ramach projektów realizujących usługi zdrowotne.

Kolejnym z czynników zewnętrznych wywołanych sytuacją kryzysową, który mógł wpływać na efekty realizowanej w ramach Działania IX.2 interwencji był wybuch wojny w Ukrainie 24 lutego 2022 r. Napływający na tereny Polski migranci z Ukrainy stali się nową grupą docelową, do której beneficjenci mogli kierować swoje działania. Podczas prowadzonych badań terenowych **nie zidentyfikowano jednak, aby wzmożony napływ migrantów stanowił dla beneficjentów Działania IX.2 wyzwanie.**

Jedynym beneficjentem, który podczas prowadzonych wywiadów indywidualnych wskazywał na to, że wybuch wojny w Ukrainie wpłynął na realizację jego projektu był podmiot realizujący w ramach swojej interwencji działania remontowe. Wygenerowane problemy dotyczyły **wzrostu kosztów poszczególnych materiałów budowlanych oraz trudności ze sprowadzaniem materiałów zza zagranicy.** Tym problemom udało się sprostać, dzięki elastyczności IP/IZ, która umożliwiła wydłużenie czasu projektu, a tym samym umożliwiła zrealizowanie wszelkich zaplanowanych działań.

Podsumowując, wpływ wojny w Ukrainie na efekty prowadzonej interwencji można ocenić jako niewielki. Zdecydowanie większy wpływ na realizowane interwencje miał wybuch pandemii COVID-19.

6 OCENA WPŁYWU INTERWENCJI W ZAKRESIE ROZWOJU EKONOMII SPOŁECZNEJ

6.1 Logika interwencji

Ekonomia społeczna stanowi sferę życia społeczno-gospodarczego, która powstaje na pograniczu sektora przedsiębiorczości oraz sektora organizacji pozarządowych, niedziałających w celu maksymalizacji zysku³⁷. To sfera aktywności obywatelskiej i społecznej, która przez działalność gospodarczą i działalność pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych użyteczności publicznej na rzecz interesu ogólnego oraz rozwojowi lokalnemu³⁸.

W ramach Działania IX.3 Rozwój ekonomii społecznej RPO WŁ 2014-2020 oraz dedykowanych Poddziałów IX.3.1 Miejsca pracy w sektorze ekonomii społecznej oraz IX.3.2 Koordynacja ekonomii społecznej realizowano założenia PI 9v: Wsparcie przedsiębiorczości społecznej i integracji zawodowej w przedsiębiorstwach społecznych oraz ekonomii społecznej i solidarnej w celu ułatwienia dostępu do zatrudnienia. Celem szczegółowym

³⁷ Lipowicz, I., Małecka-Łyszczek, M. (2020). Ekonomia społeczna a wykluczenie społeczne – uwagi wstępne. W: I. Lipowicz, M. Małecka-Łyszczek (red.). Ekonomia społeczna. Wykluczenie społeczne (s. 7–12). Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie. <https://doi.org/10.15678/ES.2020.1.01>

³⁸ Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Załącznik do uchwały nr 164 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 r. (poz. 811)

interwencji było powstanie nowych i trwałych miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej, które jednocześnie zwiększą szanse osób zagrożonych wykluczeniem społecznym na samodzielną, trwałą aktywizację oraz integrację społeczną i zawodową. Zaprojektowana interwencja wynikała przede wszystkim z niedostatecznej liczby podmiotów ekonomii społecznej funkcjonujących w województwie łódzkim, a jej nadrzędnym celem było wzmocnienie potencjału podmiotów ekonomii społecznej, tak by stały się one atrakcyjnym pracodawcą dla osób zagrożonych ubóstwem/wykluczeniem społecznym, a co za tym idzie, także by dążyły do ekonomizacji.

Wsparcie zaprojektowano kompleksowo, skupiało się ono m.in. na zwiększeniu dostępu do bezzwrotnego wsparcia finansowego na tworzenie miejsc pracy w podmiotach ekonomii społecznej, jak również świadczeniu usług szkoleniowo-doradczych dostosowanych do indywidualnych potrzeb oraz zapewnieniu dostępu do usług animacyjnych i inkubacyjnych, które było realizowane przez ośrodki wsparcia ekonomii społecznej (OWES) z województwa łódzkiego. Działania animacyjne miały na celu pobudzanie aktywności obywatelskiej, wzmacnianie podmiotów w działalności ekonomicznej, w tym tworzenie nowych podmiotów ekonomii społecznej, wzmacnianie i rozwój przedsiębiorstw społecznych począwszy od ich zakładania do ich funkcjonowania, w tym tworzenie miejsc pracy dla osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Generalnie w województwie łódzkim system wsparcia ekonomii społecznej funkcjonuje w oparciu o podział na cztery subregiony, zaś w subregionach działają od wielu lat trzy akredytowane przez MRiPS ośrodki wsparcia ekonomii społecznej, prowadzone przez organizacje:

- Fundacja Instytut Spraw Obywatelskich - Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej Centrum KLUCZ,
- Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS - Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej przy Centrum OPUS,
- Stowarzyszenie Wsparcie Społeczne „JA-TY-MY” - Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej „Ja - Ty - My”.

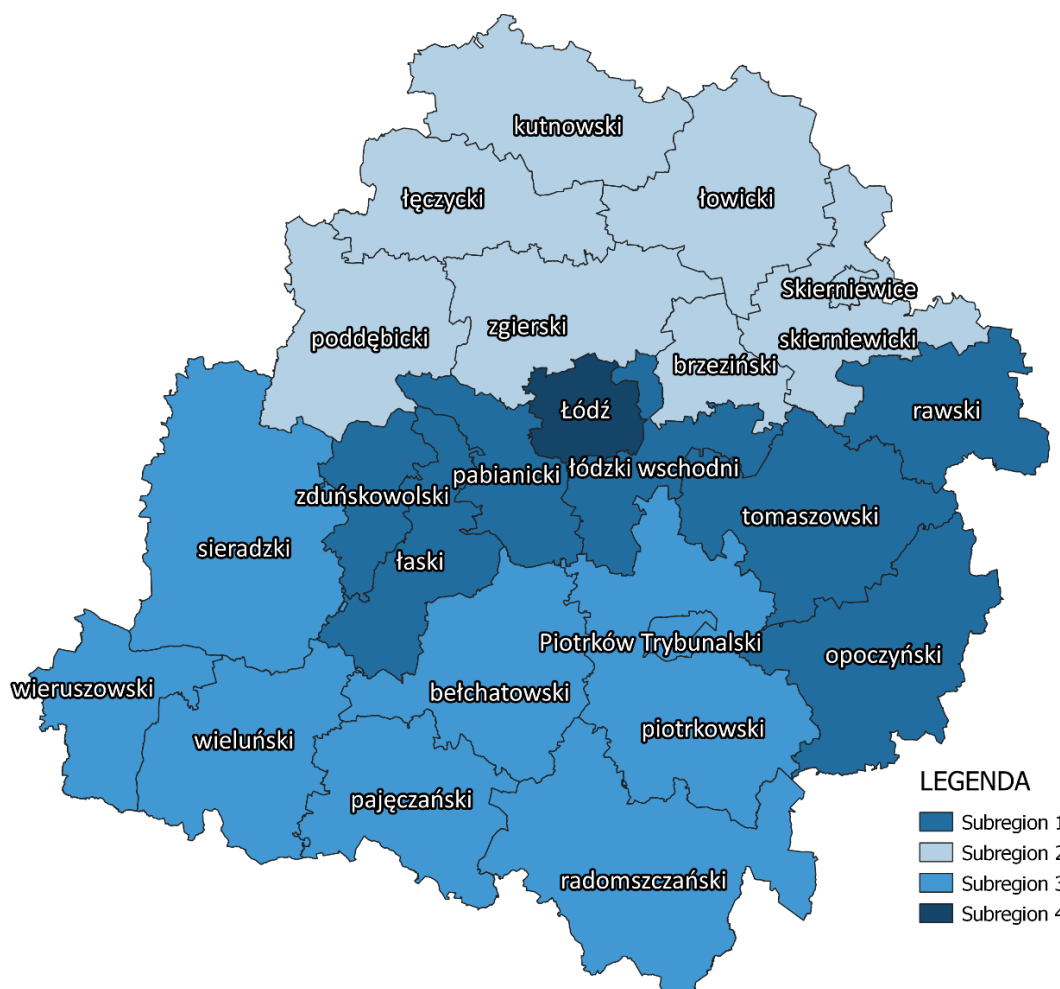
Subregion I obejmuje powiaty: zduńskowolski, łaski, pabianicki, łódzki wschodni, tomaszowski, rawski, opoczyński – podmiot prowadzący: Fundacja Instytut Spraw Obywatelskich, Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej Centrum KLUCZ.

Subregion II obejmuje powiaty: poddębicki, łęczycki, zgierski, kutnowski, łowicki, brzeziński, skierniewicki - podmiot prowadzący: Stowarzyszenie Wsparcie Społeczne „Ja – Ty - My”, Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej „Ja – Ty - My”.

Subregion III obejmuje powiaty: sieradzki, wieruszowski, wieluński, pajęczański, bełchatowski, piotrkowski, radomszczański – podmiot prowadzący: Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS, Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej przy Centrum OPUS.

Subregion IV obejmuje - miasto Łódź, projekt partnerski: Łódzki Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej – prowadzony przez trzy akredytowane ośrodki wsparcia ekonomii społecznej: Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej Centrum KLUCZ, Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej „Ja-Ty-My”, Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej przy Centrum OPUS.

Mapa 8. System wsparcia ekonomii społecznej w województwie łódzkim w podziale na cztery subregiony.

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Informator Podmiotów Ekonomii Społecznej Województwa Łódzkiego 2019”³⁹.

Za realizację Poddziałania IX.3.2 odpowiadało Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, a jego głównym zadaniem interwencji było zwiększenie widoczności ekonomii społecznej i PES w województwie łódzkim. Prowadzono działania inicjujące i rozwijające współpracę międzysektorową pomiędzy OWES - PES - BIZNES - JST, realizowano zadania polegające na sieciowaniu funkcjonujących w regionie łódzkim ośrodków wsparcia ekonomii społecznej, tworzeniu regionalnych sieci kooperacji podmiotów ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym. Finansowano również działania Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej, w ramach którego powołano Zespół interdyscyplinarny ds. współpracy sektora

³⁹ „Informator Podmiotów Ekonomii Społecznej Województwa Łódzkiego 2019”, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź, 2019.

biznesu, przedstawicieli nauki z podmiotami ekonomii społecznej na rzecz rozwoju ekonomii społecznej w regionie oraz różnorodne zadania polegające m.in. na tworzeniu informatora dotyczącego podmiotów ekonomii społecznej, organizacji targów ekonomii społecznej, szkoleń dedykowanych OWES, opracowano podręczny poradnik dedykowany JST dotyczący stosowania klauzul społecznych.

Ponadto w związku z wybuchem pandemii COVID-19 i czasowymi ograniczeniami w funkcjonowaniu podmiotów, środki przeznaczone na rozwój ekonomii społecznej w projektach OWES przeznaczono także na wsparcie PES i PS w celu przeciwdziałania skutkom wystąpienia COVID-19, tj. zapewnienia tym podmiotom zamówień oraz umożliwienia dalszego funkcjonowania. Jednocześnie w odpowiedzi na atak Federacji Rosyjskiej na Ukrainę przewidziano środki na zakup produktów i usług przez ośrodki wsparcia ekonomii społecznej w PES i PS oraz świadczenie pomocy na rzecz osób uciekających przed wojną.

Poniżej szczegółowo zaprezentowano logikę interwencji Działania IX.3.

Tabela 15. Logika interwencji Działania IX.3. (PI 9v)

Poddziałanie	Typy przedsięwzięć	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu bezpośredniego	Główne typy beneficjentów	Główne grupy docelowe
Poddziałanie IX.3.1 Miejsca pracy w sektorze ekonomii społecznej	1. świadczenie usług zmierzających do inicjowania tworzenia podmiotów ekonomii społecznej (usługi animacyjne i usługi inkubacyjne): a) działania animacyjne b) szkolenia, doradztwo indywidualne i grupowe w zakresie inicjowania tworzenia nowych podmiotów ekonomii społecznej c) działania inkubacyjne 2. udzielanie wsparcia finansowego i doradczo-szkoleniowego na tworzenie miejsc pracy w podmiotach ekonomii społecznej obejmujące: a) bezzwrotne wsparcie finansowe na utworzenie miejsca pracy b) wsparcie pomostowe służące pokryciu bieżących wydatków c) wsparcie szkoleniowo-doradcze: i. szkolenia związane z prowadzeniem działalności gospodarczej ii. pomoc w przygotowaniu biznesplanu iii. doradztwo w sprawie bieżących zagadnień związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa	– Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie – Liczba podmiotów ekonomii społecznej objętych wsparciem – Wartość wydatków kwalifikowalnych przeznaczonych na działania związane z pandemią COVID-19 (CV 30) – Liczba podmiotów objętych	– Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek) – Liczba miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych – Liczba miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych dla osób z niepełnosprawnościami	Instytucje wsparcia lub rozwoju ekonomii społecznej – akredytowane ośrodki wsparcia ekonomii społecznej	– podmioty ekonomii społecznej, organizacje pozarządowe planujące ekonomizację – osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym – osoby fizyczne i osoby prawne, które planują założyć podmiot ekonomii społecznej – otoczenie podmiotów ekonomii społecznej – podmioty i osoby, na rzecz których

Poddziałanie	Typy przedsięwzięć	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu bezpośredniego	Główne typy beneficjentów	Główne grupy docelowe
	iv. pomoc w nawiązywaniu kontaktów biznesowych v. mentoring na etapie zakładania i w pierwszych miesiącach działania przedsiębiorstwa vi. szkolenia zawodowe 3. świadczenie usług dla istniejących podmiotów ekonomii społecznej, służące wzmocnieniu ich potencjału (usługi biznesowe): a) doradztwo prawne, biznesowe, finansowe, w tym przygotowanie do korzystania PES z mikropożyczek b) podnoszenie kwalifikacji i doświadczenia zawodowego kadry zarządzającej, pracowników i wolontariuszy PES (np. szkolenia, staże, praktyki, wizyty studyjne) c) doradztwo w zakresie rozwijania kompetencji społecznych pracowników PES, dotyczące budowania powiązań kooperacyjnych 4. uruchomienie tzw. „mechanizmu zakupów interwencyjnych” umożliwiającego w ramach projektów OWES dokonywania zakupów w PES i PS, znajdujących się w trudnej sytuacji, w następstwie wystąpienia COVID-19.	wsparcie w zakresie zwalczania lub przeciwdziałania skutkom pandemii COVID-19 (CV 33) – Liczba osób, którym udzielono ochrony czasowej w związku z wojną w Ukrainie, objętych wsparciem w programie (CPRO1) – Wartość wydatków kwalifikowalnych przeznaczonych na działania mające na celu łagodzenie kryzysu wywołanego wojną w Ukrainie			realizowane są w ES i PS zakupy lub świadczone są przez PES i PS usługi w związku z przeciwdziałaniem skutkom wystąpienia COVID-19 lub atakiem Federacji Rosyjskiej na Ukrainę.

Poddziałanie	Typy przedsięwzięć	Wskaźniki produktu	Wskaźniki rezultatu bezpośredniego	Główne typy beneficjentów	Główne grupy docelowe
Poddziałanie IX.3.2 Koordynacja ekonomii społecznej	Koordynacja działań na rzecz sektora ekonomii społecznej w regionie w zakresie zgodnym z wytycznymi ministra właściwego do spraw rozwoju regionalnego określonymi przez ministra właściwego ds. rozwoju regionalnego.	– Liczba regionalnych raportów o rozwoju ekonomii społecznej – Liczba interesariuszy ekonomii społecznej objętych wsparciem	– Liczba podmiotów, które otrzymały do wykorzystania regionalny raport o rozwoju ekonomii społecznej – Liczba podmiotów, które otrzymały do wykorzystania regionalny raport o rozwoju ekonomii społecznej	Wojewódzka samorządowa jednostka organizacyjna – Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi	– podmioty ekonomii społecznej, organizacje pozarządowe – otoczenie podmiotów ekonomii społecznej

Źródło: SZOOP RPO Wł 2014-2020.

6.2 Skuteczność wsparcia

Łączna alokacja finansowa UE na Działanie IX.3. wyniosła 14 226 973 EUR, w tym na Poddziałanie IX.3.1 13 300 432 EUR, zaś na Poddziałanie IX.3.2 926 541 EUR. W przypadku Działania IX.3.1 alokacja UE nie podlegała znaczącym zmianom względem pierwotnych założeń programowych (13 272 419 EUR), zaś w przypadku Poddziałania IX.3.2 dwa razy ulegała zmniejszeniu, w 2020 r. o kwotę 685 857 EUR, zaś w 2022 roku zostało dokonane przesunięcie w wysokości 28 013 EUR do Poddziałania IX.3.1.

W ramach Działania IX.3 przeprowadzono łącznie pięć naborów, w tym trzy nabory konkurencyjne dla Poddziałania IX.3.1 oraz dwa nabory niekonkurencyjne dla Poddziałania IX.3.2. W ramach Poddziałania IX.3.1 podpisano 12 umów o dofinansowanie o łącznej wartości 71 402 635,12 zł. (wkład UE 60 687 505,55 zł), beneficjentami projektów były ośrodki wsparcia ekonomii społecznej tj. Fundacja Instytut Spraw Obywatelskich, Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS oraz Stowarzyszenie Wsparcia Społecznego „JA-TY-MY”, które realizowały projekty w obrębie wyznaczonych subregionów. W ramach Poddziałania IX.3.2. podpisano dwie umowy o dofinansowanie z Regionalnym Centrum Polityki Społecznej w Łodzi o łącznej wartości 5 040 000,00 zł (wkład UE 4 284 000,00 zł).

Analiza dokumentacji programowej wskazuje, że podjęcie interwencji w obszarze usług społecznych i aktywnej integracji poprzedzone zostało szczegółową analizą sytuacji regionu. Zgodnie z logiką interwencji zaplanowane i wdrożone działania stanowiły bezpośrednią odpowiedź na identyfikowane problemy i wyzwania, w tym na szczególne potrzeby i problemy grup zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Skuteczność wsparcia była wysoka, w wyniku podjętych przedsięwzięć osiągnięto, a nawet znacznie przekroczono zakładane poziomy wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego.

Tabela 16. Wartości osiągniętych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego w ramach Działania IX.3.

Nazwa wskaźnika	Rodzaj wskaźnika	Wartość osiągnięta na dzień 20.12.2024 (na podstawie WoP)	Wartość docelowa dla 2023 r. założona w Programie	Stopień osiągnięcia wartości docelowej na rok 2023 wg stanu na 20.12.2024
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie [szt.]	Produkt	1 765	597	296%
Liczba podmiotów ekonomii społecznej objętych wsparciem [szt.]	Produkt	1 926	531	363%
Liczba podmiotów objętych wsparciem w zakresie zwalczania	Produkt	124	148	84%

Nazwa wskaźnika	Rodzaj wskaźnika	Wartość osiągnięta na dzień 20.12.2024 (na podstawie WoP)	Wartość docelowa dla 2023 r. założona w Programie	Stopień osiągnięcia wartości docelowej na rok 2023 wg stanu na 20.12.2024
lub przeciwdziałania skutkom pandemii COVID-19 (CV 33) [szt.]				
Wartość wydatków kwalifikowalnych przeznaczonych na działania związane z pandemią COVID-19 (CV 30) [zł]	Produkt	1 778 611,00	2 071 197,51	86%
Liczba regionalnych raportów o rozwoju ekonomii społecznej [szt.]	Produkt	8	6	133%
Liczba interesariuszy ekonomii społecznej objętych wsparciem [szt.]	Produkt	418	400	105%
Wartość wydatków kwalifikowalnych przeznaczonych na działania mające na celu łagodzenie kryzysu wywołanego wojną w Ukrainie [zł]	Produkt	406 300	0	n/d
Liczba osób, którym udzielono ochrony czasowej w związku z wojną w Ukrainie, objętych wsparciem w programie (CPSROI01) [osoba]	Produkt	7	0	n/d
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek) [osoba]	Rezultat	883	66%	76%
Liczba miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych [szt.]	Rezultat	889	773	115%
Liczba miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych dla osób z niepełnosprawnościami [szt.]	Rezultat	352	66	533%
Liczba podmiotów, które otrzymały do wykorzystania regionalny raport o rozwoju ekonomii społecznej [szt.]	Rezultat	848	430	197%

źródło: Dane SL2014 przekazane przez Zamawiającego, stan na 20.12.2024 r. oraz informacje pozyskane od WUP z dn. 01.04.2025 r.

Generalnie, na etapie programowania nie przewidywano tak dużego rozwoju sektora ekonomii społecznej jaki nastąpił w województwie łódzkim. Jak wynika z ewaluacji śródkresowej RPO Wł 2014-2020 ogółem postęp rzeczowy dla PI 9v był szybszy niż postęp finansowy⁴⁰. Najważniejsze wskaźniki produktu i rezultatu bezpośredniego zostały przekroczone, co może wynikać z faktu, że w okresie programowania ekonomia społeczna była znacznie mniej rozwiniętą dziedziną, stąd założone wartości wskaźników były niższe niż faktycznie osiągnięte. Ponadto w „Metodologii szacowania wartości docelowych dla wskaźników wybranych do realizacji w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020” nie uwzględniono w szacowaniu wartości wskaźnika tempa realizacji projektów, które w perspektywie było szybsze niż w perspektywie finansowej 2007-2013⁴¹.

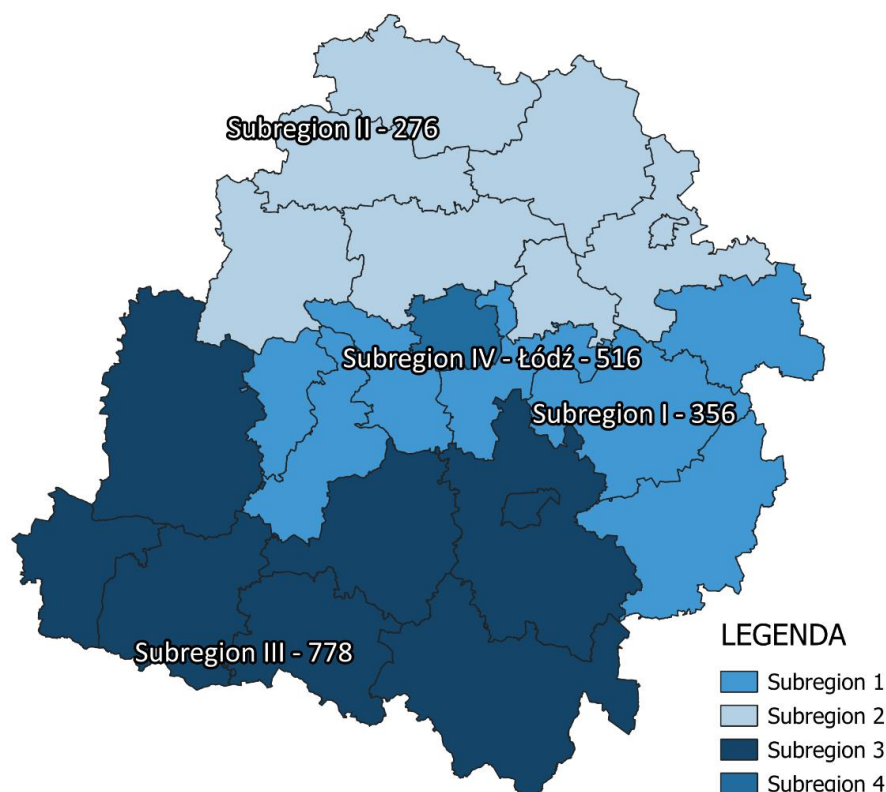
W wyniku podjętej interwencji w ramach Poddziałania IX.3.1. wsparciem objęto 1 765 osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Na etapie programowania zakładano, że będzie to 597 osób, jednakże w trakcie realizacji projektów często dochodziło do rotacji uczestników na różnych etapach (m.in. z uwagi na problemy osobiste, niechęć zmiany dotychczasowej sytuacji życiowej, nałogi, utracenie statusu osoby bezrobotnej z powodu podjęcia pracy itp.), w ich miejsce rekrutowano nowe osoby. Docelowo wsparciem została objęta 2,5 krotnie większa liczba osób, co świadczy o wysokiej potrzebie interwencji i odpowiednim skierowaniu jej do osób potrzebujących. Jednocześnie w efekcie podjętej interwencji wsparcie uzyskało 1 926 podmiotów ekonomii społecznej, najwięcej wspartych podmiotów (778) pochodziło z powiatów subregionu III, tj. piotrkowskiego, miasta Piotrków Trybunalski, radomszczańskiego, pajęczańskiego, wieluńskiego, wieruszowskiego, sieradzkiego i bełchatowskiego oraz subregionu I (356), zaś w subregionie IV miasto Łódź wsparło 292 podmioty ekonomii społecznej⁴².

⁴⁰ Ewaluacja mid-term dotycząca postępu rzeczowego RPO Wł 2014-2020 dla potrzeb przeglądu śródkresowego, w tym realizacji zapisów ram i rezerwy wykonania. [Ewaluacja mid-term woj. łódzkiego](#)

⁴¹ Ibidem.

⁴² Należy podkreślić, że na liście przedsiębiorstw społecznych, prowadzonej przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, według stanu na 15.03.2023 r., wpisanych było 59 przedsiębiorstwa społecznych z województwa łódzkiego. W grupie przedsiębiorstw społecznych dominowały fundacje, których było 64,4%, oraz spółdzielnie socjalne, których było 17%. Ponadto na liście znalazło się 18,6 % spółka akcyjna, spółka z o.o. lub klub sportowy nienastawiony na osiągnięcie zysku. Liczba ta nie odzwierciedla faktycznego potencjału ekonomii społecznej w województwie łódzkim. Proces rejestracji na liście wymaga pewnych nakładów pracy, a korzyści dla przedsiębiorstw z tego tytułu niewielkie. W związku z tym część przedsiębiorców nie stara się o wpis na listę PS, liczba nowych przedsiębiorstw społecznych przyrasta stosunkowo wolno.

Mapa 9. Liczba podmiotów ekonomii społecznej objętych wsparciem w ramach Działania IX.3.1. według subregionów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL 2014z dn. 20.12.2024 r.

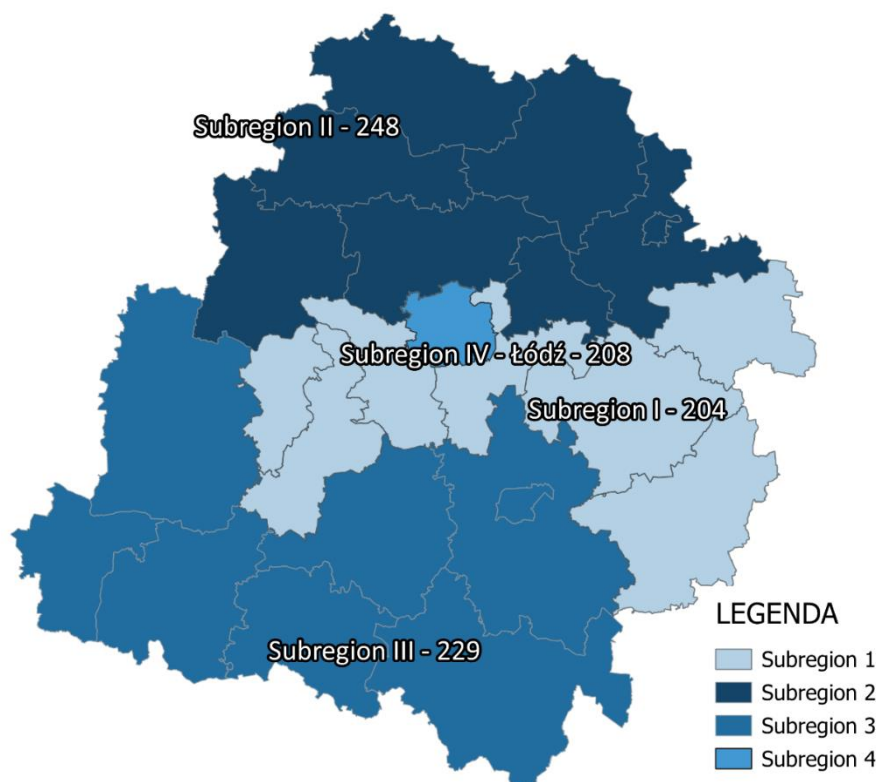
W wyniku interwencji w PI 9v w województwie łódzkim w przedsiębiorstwach społecznych udało się utworzyć 889 miejsc pracy (15% więcej niż zakładano na etapie programowania). Najwięcej miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych powstało w subregionie II (248), tj. w powiatach poddębickim, łęczyckim, zgierskim, kutnowskim, łowickim, brzezińskim i skierniewickim oraz subregionie III tj. w powiatach sieradzkim, wieruszowskim, wieluńskim, pajęczańskim, bełchatowskim, piotrkowskim, radomszczańskim (229). Aż 352 miejsc pracy zostało utworzonych dla OzN, przekraczając ponad pięciokrotnie założenia Programu. Pierwotnie zakładano, że udział utworzonych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dla OzN w stosunku do wszystkich utworzonych miejsc pracy wyniesie 14%, w rzeczywistości zaś udział ten wyniósł 40%. Zauważyć należy, że mimo stopniowej poprawy sytuacji OzN na łódzkim rynku pracy jest niezwykle trudna, wiele OzN nie podejmuje zatrudnienia. Według danych GUS BDL w 2023 roku na terenie województwa łódzkiego spośród 201 tys. OzN - 159 tys. osób było biernych zawodowo (79%). Wśród podmiotów umożliwiających pracę osobom niepełnosprawnym szczególnymi pracodawcami są zakłady pracy chronionej oraz ZAZ będące podmiotami ekonomii społecznej⁴³. Zdaniem wielu badaczy, właśnie praca

⁴³ Murawska A. 2021. Działania łódzkich ośrodków wsparcia ekonomii społecznej – jako wsparcie dla rozwoju regionu. Studia Regionalne i Lokalne Nr 4(86)/2021. doi: 10.7366/1509499548606

w przedsiębiorstwach społecznych może stać się alternatywą dla osób będących odbiorcami środków zaopatrzenia i opieki społecznej, z której korzystają osoby niepełnosprawne⁴⁴.

Z danych z systemu SL2014, wg stanu na 20 grudnia 2024 r. wynika, że wskaźnik dotyczący liczby osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek) kształtował się na poziomie 76% wartości docelowej założonej w Programie, co związane było z dużą rotacją odbiorców wsparcia (osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym) niezwiązaną z zatrudnieniem. Na sytuację tę wpływ miały również czynniki zewnętrzne, przede wszystkim zmiany, które zaszły w sytuacji społeczno-gospodarczej województwa – spadek bezrobocia, zmniejszenie się grupy osób zagrożonych wykluczeniem i ubóstwem, a także zmiany w polityce społecznej kraju - wprowadzenie programu Rodzina 500 plus. Jednakże z danych systemu STRATEG wynika, że na koniec 2023 r. odsetek miejsc pracy istniejących co najmniej 30 miesięcy, utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych w województwie łódzkim był bardzo wysoki, wyniósł 90,3% (w Programie założono wartość docelową na poziomie 44%), co świadczy w tym przypadku o osiągnięciu wysokiej skuteczności i trwałości wsparcia.

Mapa 10. Liczba miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych na terenie województwa łódzkiego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych SL2014.

⁴⁴ Ibidem. Mruwska A. 2021 za Biernat 2008; Broniszewski 2016; Dudzik i Kucharski 2008; Brdulak i Florczak 2016; Sobczak 2016.

Z wywiadów z przedstawicielami OWES wynika, że udzielone wsparcie było kompleksowe i jednocześnie dostosowane do indywidualnych potrzeb uczestników projektów, zarówno instytucjonalnych, jak i indywidualnych (wykluczonych społecznie, długotrwale bezrobotnych, osób z niepełnosprawnościami, osób planujących założyć PES). Usługi wsparcia ekonomii społecznej świadczone były m.in. jako usługi inkubacyjne skierowane do grup nieformalnych, osób fizycznych, w tym lokalnych liderów, fundacji i stowarzyszeń nieprowadzących działalności odpłatnej i/lub gospodarczej, jednostek samorządu terytorialnego oraz otoczenia podmiotów ekonomii społecznej i dotyczyły one przede wszystkim animacji społecznej przekładającej się na wsparcie w zakładaniu działalności odpłatnej i gospodarczej. Inne formy wsparcia polegały na udzielaniu dotacji na tworzenie nowych miejsc pracy w PS, jak również wspieraniu istniejących przedsiębiorstw społecznych poprzez specjalistyczne doradztwo (prawne, księgowe, biznesowe, informatyczne itp.) oraz szkolenia zarówno dla liderów, jak i dla pracowników, które cieszyło się bardzo dużym zainteresowaniem. Skutecznym rodzajem wsparcia, zdaniem beneficjentów, była realizacja tzw. pakietów rozwojowych składających się m.in. ze wsparcia coacha/doradcy rozwojowego przez okres 10 miesięcy, szkolenia z zakresu zakładania organizacji, prowadzenia księgowości oraz mikrowsparcia finansowego w kwocie do 5000 zł. na rozwój PES. Pakiety rozwojowe miały na celu ekonomizować podmioty, rozwijać przedsiębiorczość, weryfikować potencjał podmiotów do prowadzenia PS, a następnie prowadzić do powstawania przedsiębiorstw społecznych. Wiele podmiotów skorzystało ze wsparcia rozwijając się, przechodząc poszczególne etapy rozwoju aż do etapu otrzymania dotacji na utworzenie miejsc pracy, ale jednocześnie były pojedyncze przypadki likwidacji podmiotów na odpowiednio wczesnym etapie. Zdaniem przedstawiciela OWES pakiety rozwojowe były wartościowym rozwiązaniem, pomagały stworzyć model biznesowy, rozwinąć działalność ekonomiczną, ale przede wszystkim dokonać weryfikacji, które podmioty mają największy potencjał do stworzenia dobrze funkcjonującego PS.

Jednym z założeń interwencji realizowanej w ramach Poddziałania IX.3.1 było wsparcie podmiotów reintegracyjnych, których głównym celem jest prowadzenie integracji i rehabilitacji społeczno-zawodowej osób w najtrudniejszej sytuacji. Należy zaznaczyć, że liczba tych podmiotów w latach 2016-2022 w regionie nie uległa zmianom, stale funkcjonowało 58 podmiotów. Między rokiem 2016 a 2022 ubyły dwa CIS i dwa KIS, przybyły za to dwa ZAZ oraz dwa WTZ, w sumie w 2022 r. w województwie łódzkim działały 1 CIS, 7 KIS, 42 WTZ i 8 ZAZ. W ramach projektów realizowanych przez OWES udało się utworzyć 17 grup inicjatywnych, które wypracowały założenia co do utworzenia podmiotu reintegracyjnego. Ogólnie OWES w trakcie realizacji interwencji zgłaszały liczne problemy związane z brakiem zainteresowania podmiotów utworzeniem podmiotu reintegracyjnego, obawiając się niezrealizowania ww. wskaźnika dotyczącego grup inicjatywnych. Jednostki samorządu terytorialnego, PES nie wykazywały zainteresowania tworzeniem podmiotów reintegracyjnych m.in. ze względu na skomplikowane procedury formalno-prawne oraz problem z finansowaniem działalności po okresie realizacji projektu, a także ze względu na zmiany jakie nastąpiły na rynku pracy. Mimo licznych działań animacyjnych i włączenia się

w nie RCPS, WUP, w regionie łódzkim działania reintegracyjne nie cieszyły się wystarczającym powodzeniem. Generalnie funkcjonowanie podmiotów reintegracyjnych wiąże się z szeregiem problemów, zostało to podkreślone, w „Regionalnym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej Województwa Łódzkiego do roku 2027”. Kluczowe znaczenie w funkcjonowaniu podmiotów reintegracyjnych mają czynniki o charakterze prawnym i finansowym, a instytucje regionalne mają ograniczony wpływ na funkcjonowanie tych podmiotów. W dalszym ciągu istotnym wyzwaniem pozostaje skoordynowanie działań jednostek reintegracyjnych z przedsiębiorstwami społecznymi i ośrodkami wsparcia ekonomii społecznej, uczestnicy i pracownicy jednostek reintegracyjnych rzadko kiedy podejmują pracę w przedsiębiorstwach społecznych⁴⁵.

W ramach Działania IX.3 nie zidentyfikowano stosowania innowacyjnych rozwiązań w ramach realizowanej interwencji, wynika to ze specyfiki badanego obszaru. Respondenci badania podkreślili, że z uwagi na tematykę, grupę odbiorców wsparcia trudno realizować w tym zakresie innowacyjne rozwiązania. Innowacja nie jest popularnym pojęciem w języku kadr podmiotów ekonomii społecznej, jest to raczej żargon wykorzystywany na potrzeby przygotowywanych projektów (np. finansowanych ze środków UE), niż przedmiot codziennej dyskusji w ramach podmiotów⁴⁶.

W ramach interwencji Poddziałania IX.3.2 realizowanej przez RCPS w Łodzi skutecznie prowadzono działania mające na celu koordynację i rozwój ekonomii społecznej. W wyniku interwencji opracowano osiem raportów regionalnych z zakresu ekonomii społecznej oraz Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej Województwa Łódzkiego do roku 2027 (RPRES). Prowadzono liczne działania rozpowszechniające wiedzę na temat ekonomii społecznej, organizowano szkolenia, warsztaty dedykowane OWES oraz działania sieciujące, mające na celu wzmocnienie współpracy pomiędzy poszczególnymi OWES w województwie. Ponadto w ramach projektów realizowanych przez RCPS, OWES aktywnie uczestniczyły w różnych wydarzeniach i inicjatywach dotyczących rozwoju ekonomii społecznej, były zapraszane do udziału w organizowanych targach ekonomii społecznej, forach gospodarczych, podczas których prezentowano potencjał trzeciego sektora oraz możliwe korzyści z podjęcia współpracy. OWES aktywnie uczestniczyły również w powołanym Regionalnym Komitecie Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie łódzkim, gdzie w szerokim gronie środowiska naukowego, biznesowego prowadzone były ważne dyskusje i ustalenia dotyczące kierunków rozwoju ekonomii społecznej w regionie.

W ramach interwencji Poddziałania IX.3.2 prowadzono liczne działania sieciujące jednostki samorządu terytorialnego z trzecim sektorem, w tym celu utworzono grupę interdyscyplinarną, która miała za zadanie organizować spotkania i szerzyć wiedzę na temat współpracy pomiędzy trzecim sektorem, samorządami, ale także przełamywać stereotypy

⁴⁵ Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej Województwa Łódzkiego do roku 2027. Załącznik do Uchwały Nr 750/23 Zarządu Województwa Łódzkiego z dnia 21 sierpnia 2023 r.

⁴⁶Karwacki A., Glińska-Neweś A. Innowacyjność w podmiotach ekonomii społecznej w Polsce. Studium jakościowe. *Ekonomia Społeczna* Nr 2/2015, s. 21–42 ISSN: 2081-321X, eISSN: 1898-7435 DOI: 10.15678/ES.2015.2.02

i pokazywać, że działalność z zakresu ekonomii społecznej, może przynosić dochody. Ponadto realizowano wizyty studyjne dla WTZ, CIS, KIS w innych regionach. Przygotowano również informatory o ekonomii społecznej, w ramach których prezentowano dane na temat PES, ich specjalizacji oraz świadczonych usług. Ponadto prowadzono działania upowszechniające wiedzę na temat ekonomii społecznej, możliwości korzystania z usług trzeciego sektora w gminach, w efekcie czego 58 JST stosuje aspekty społeczne w zamówieniach publicznych. Niemniej jednak, w dalszym ciągu potrzeby w tym zakresie są duże i wymagają kontynuacji.

Respondenci badania zwrócili szczególną uwagę na konieczność prowadzenia działań sieciujących, promujących i zachęcających JST do stosowania klauzul społecznych. Jednym z rozwiązań mogłoby być wprowadzenie ogólnych wytycznych, w ramach których JST zostałyby zobligowane do umieszczania stosownych zapisów dot. klauzul społecznych w przynajmniej pierwszym postępowaniu PZP prowadzonym w ramach zlecenia danej usługi. Z drugiej strony konieczne jest również prowadzenie działań wspierających PES w przystępowaniu do przetargów prowadzonych w formule PZP.

W okresie pandemii COVID-19 RCPS w Łodzi realizował działania wspierające utrzymanie PES na rynku. Zamiast zaplanowanych targów ekonomii społecznej, szkoleń z zakresu podnoszenia kompetencji, które nie mogły odbyć się w planowanej formule stacjonarnej, za zgodą IP RPO WŁ 2014-2020 część środków finansowych została przesunięta i przeznaczona na działania skierowane na rzecz pomocy PES w trudnym okresie. Działania te polegały m.in. na zlecaniu usług PES z zakresu produkowania maseczek i docelowo przyczyniły się do podtrzymania kondycji finansowej PES oraz utrzymania miejsc prac.

Mimo zadowalającej skuteczności podejmowanej interwencji w ramach Działania IX.3, w regionie konieczne są działania mające na celu informowanie, podnoszenie świadomości o ekonomii społecznej i potencjale przedsiębiorstw społecznych funkcjonujących w województwie łódzkim. Nadal niedostatecznie rozpowszechnione jest funkcjonowanie PES, PS na regionalnym i lokalnym rynku, **z opinii respondentów badań jakościowych wynika, iż bardzo często na poziomie gmin, powiatów brakuje wiedzy o możliwości nawiązania współpracy z lokalnym PS, PES (nie tylko w wymiarze społecznym, ale także biznesowym).** Dodatkowo podczas zogniskowanego wywiadu grupowego, uczestnicy zwrócili uwagę, że w społeczeństwie panuje mylne przekonanie, że usługi świadczone przez PS (NGO) cechuje niższa jakość. **Biorąc pod uwagę obecną sytuację społeczno-gospodarczą oraz niekorzystne trendy demograficzne konieczna jest większa koncentracja na zadaniach mających na celu powiązanie usług społecznych z ekonomią społeczną w regionie, co powinno przyczynić się do uelastycznienia działań poprzez zlecanie zadań publicznych podmiotom trzeciego sektora. Jednocześnie, w tym miejscu dużą rolę mogłyby odgrywać OWES, które w swoich działaniach powinny zachęcać PS do podejmowania działalności w branży usług społecznych (szczególnie opiekuńczych). Dzięki temu PS będą mogły wykonywać usługi społeczne w ramach projektów współfinansowanych ze środków FEŁ 2021-2027.**

6.3 Użyteczność wsparcia

Użyteczność wsparcia należy ocenić wysoko, świadczą o tym nie tylko poziomy osiągniętych wskaźników, opinie beneficjentów, tj. przedstawicieli OWES w województwie łódzkim oraz RCPS, ale przede wszystkim opinie odbiorców ostatecznych wsparcia Poddziałania IX.3.1 zbadane w ramach ankiety telefonicznej CATI. W telefonicznym badaniu ankietowym CATI udział wzięło 347 odbiorców ostatecznych wsparcia:

- 30% respondentów (104 osoby) stanowiły osoby, które w momencie przystąpienia do projektu miały status osoby bezrobotnej, będącej w trudnej sytuacji, od dłuższego czasu niemogącej znaleźć pracy, posiadającej małe doświadczenie zawodowe itp. Należy jednocześnie zauważyć, że odbiorcy wsparcia w tej kategorii z jednej strony byli w trudnej sytuacji zawodowej, bo nie pracowali od dłuższego czasu, ale z drugiej strony były to osoby posiadające pewien poziom kompetencji, umiejętności, bowiem w założeniu musiały być zdolne do poprowadzenia PES lub PS,
- 37% respondentów (129 osób) stanowiły osoby reprezentujące podmiot ekonomii społecznej lub organizację pozarządową planującą ekonomizację. Większość podmiotów stanowiły organizacje pozarządowe (79%), 4% stowarzyszenia, jedynie 4% przedsiębiorstwa społeczne, 4% centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywizacji zawodowej lub warsztaty terapii zajęciowej zaś 9% inne podmioty wśród których wyróżniały się fundacje, stowarzyszenia, koła gospodyń wiejskich.
- 33% ankietowanych (114 osób) stanowiły osoby, które planowały założyć podmiot ekonomii społecznej np. organizację pozarządową, spółdzielnię pracy, spółdzielnię socjalną, podmiot reintegracyjny.

Spośród ankietowanych odbiorców wsparcia o statusie osób bezrobotnych w trudnej sytuacji w wyniku udziału w projekcie 14 osób (13%) otrzymało dotację na założenie firmy.

Największe korzyści odbiorcy wsparcia upatrują w znalezieniu zatrudnienia – 62% badanych w wyniku interwencji znalazło pracę (z czego 40% stanowiły OzN), zaś 30% skorzystało ze stażu lub praktyki. Ponadto 57% osób skorzystało z doradztwa zawodowego, 49% z kursów i szkoleń zawodowych, dodatkowo połowa skorzystała ze wsparcia psychologa.

Nieco mniejszym zainteresowaniem cieszyło się wsparcie polegające na doradztwie prawnym i biznesowym, szkoleniach związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej, pomocy w przygotowaniu biznesplanu, doradztwie w sprawie bieżących zagadnień związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa/podmiotu ekonomii społecznej – tego typu odpowiedzi udzielało zazwyczaj około 10% ankietowanych osób z grupy bezrobotnych.

Wykres 20. Formy wsparcia, z których skorzystali uczestnicy projektów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CATI, n=100⁴⁷ (można było udzielić więcej niż 1 odpowiedzi).

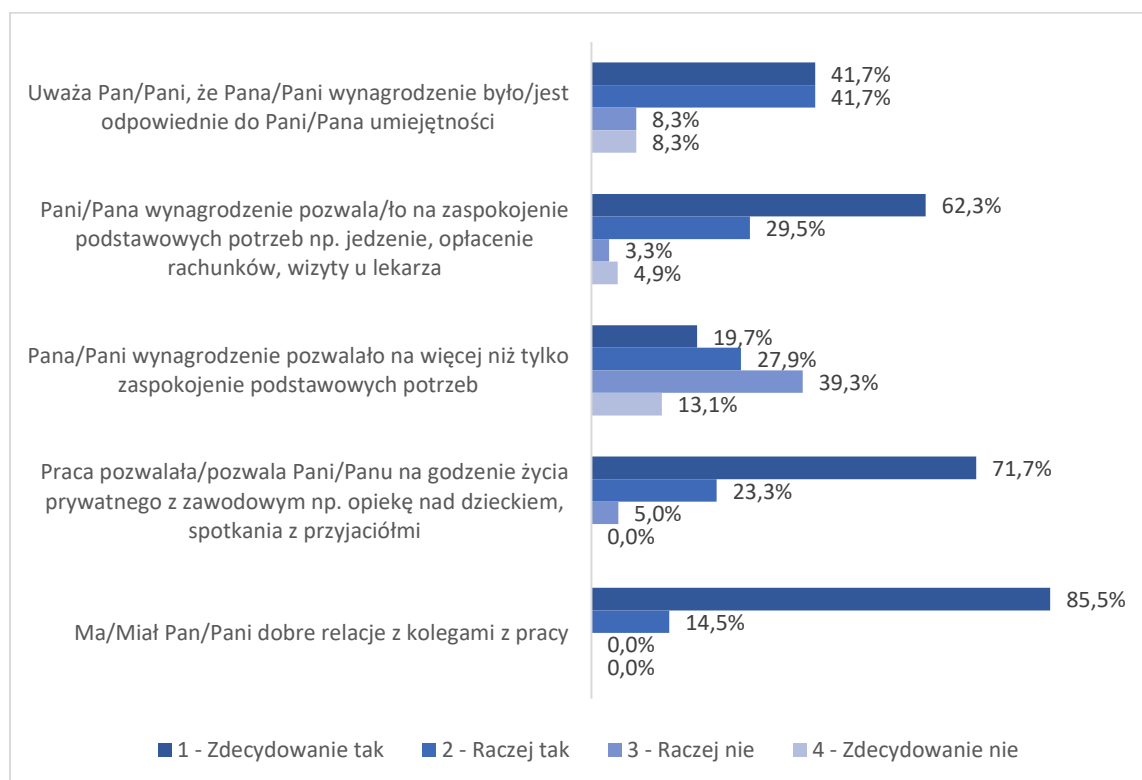
Dodatkowo osoby, które znalazły zatrudnienie, zapytano o aspekty związane z podjętą pracą. Praktycznie wszystkie zatrudnione osoby (95%) posiadały umowę o pracę na czas określony lub nieokreślony. Większość odbiorców wsparcia stwierdziła, że wynagrodzenie jest/ było odpowiednie do umiejętności i pozwalało na zaspokojenie podstawowych potrzeb, a 47,5% udzieliło odpowiedzi świadczącej, że wynagrodzenie było na tyle wysokie, że pozwalało zaspokoić ponadpodstawowe potrzeby. Wszyscy ankietowani udzielili bardzo pozytywnych odpowiedzi świadczących o wysokiej jakości pracy, tzn. praca pozwalała na godzenie życia prywatnego z zawodowym, ponadto pozwoliła nawiązać dobre relacje kolegami z pracy. Zdecydowana większość odbiorców wsparcia uważa, że było ono adekwatne do potrzeb, niemniej jednak pojawiły się jedynie pojedyncze odpowiedzi, z których wynika, że osoby liczyły, iż zapewniona zostanie większa trwałość wsparcia (dłuższy okres zatrudnienia), ponieważ było ono stosunkowo krótkie.

Biorąc powyższe pod uwagę, należy podkreślić, że interwencja realizowana w ramach PI 9v nie tylko sprzyjała aktywizacji zawodowej, ale też w większości przypadków uzyskaniu dobrej jakościowo pracy. Jest to różnica między charakterem oddziaływania interwencji w ramach Działania IX.1 a IX.3 – utworzone miejsca pracy w Działaniu IX.3 są lepszej jakości/praca jest lepszej jakości, ponieważ ze wsparcia korzystają osoby relatywnie lepiej wykształcone,

⁴⁷ Z analizy statystycznej wyłączono odpowiedzi ankietowanych „nie wiem”.

o wyższych kwalifikacjach. Prawdopodobnie sytuacja osób niepracujących, uczestniczących w projektach w PI 9v była w momencie wejścia do projektów lepsza niż tych w PI 9i, w związku z czym osoby te miały większe szanse zarówno na podjęcie zatrudnienia oraz znalezienie lepszej pracy. Świadczą o tym również przyjęte założenia programowe - wyższy poziom wskaźnika efektywności zatrudnieniowej w przypadku PI 9v. W Programie założono, że po opuszczeniu programu 66% osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracujących, w tym również osób pracujących na własny rachunek, znajdzie zatrudnienie w ramach PI 9v, podczas gdy w PI 9i wskaźnik ten wyniesie 20%.

Wykres 21. Rozkład odpowiedzi ankietowanych odbiorców wsparcia na pytania dotyczące trwałości i jakości zatrudnienia.

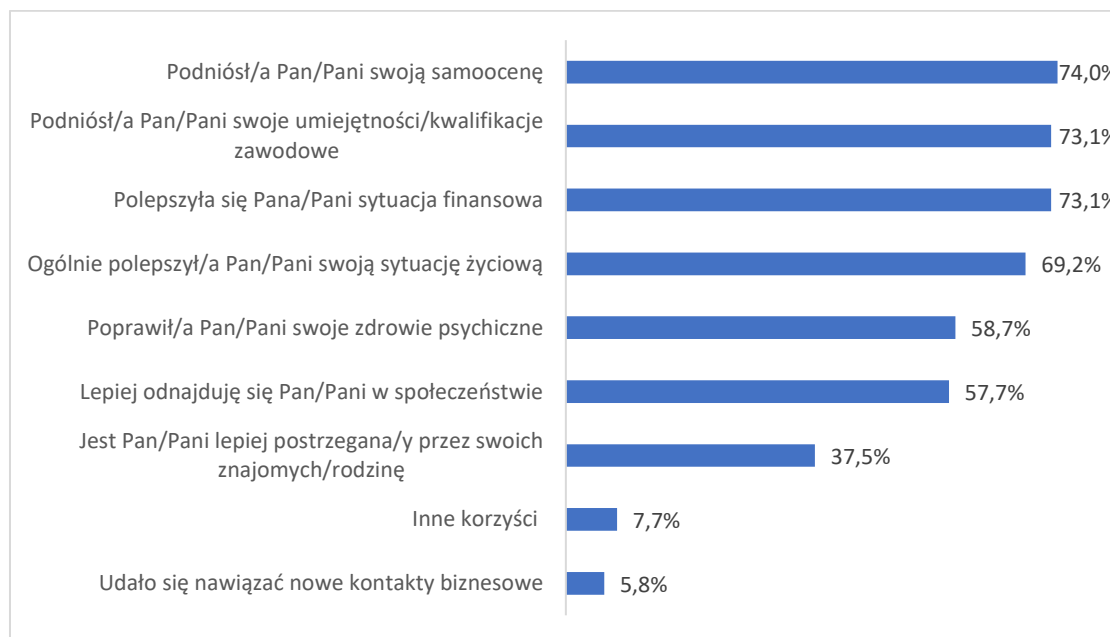

Źródło: opracowane własne na podstawie wyników badania CATI, n=62.

Odbiorcy wsparcia reprezentujący grupę osób bezrobotnych w momencie przystąpienia do projektu oceniają je wysoko w stosunku do oczekiwań i potrzeb. Wśród głównych efektów wskazują przede wszystkim na poprawę swojej samooceny, wzmocnienie i poprawienie umiejętności, kwalifikacji zawodowych. Jednocześnie, z analizy odpowiedzi wynika, że w przypadku blisko 70% uczestników badania zdecydowanej poprawie uległa ich sytuacja finansowa oraz polepszyła się sytuacja życiowa. Poza tym interwencja miała istotny wpływ na poprawę kondycji psychicznej oraz lepszego odnajdywania się w społeczeństwie. Należy zauważyć, że długotrwałe pozostawanie poza rynkiem pracy powoduje wystąpienie u osób szeregu barier, które uniemożliwiają aktywność zawodową. Są to m.in. bariery mentalne i materialne, tj. niechęć do poszukiwania pracy, wątpliwości co do własnych umiejętności, ograniczone możliwości rozwoju zawodowego i podnoszenia kwalifikacji, a nawet zaspokojenia podstawowych potrzeb życia codziennego, co w efekcie może prowadzić

do izolacji społecznej, ubóstwa i bierności zawodowej⁴⁸. Należy w tym miejscu podkreślić, że wsparcie psychologa poprzez indywidualne podejście do osoby zagrożonej wykluczeniem społecznym objętej interwencją jest niezwykle ważnym aspektem aktywizacji zawodowej, pomaga poprawić poczucie własnej wartości, zidentyfikować kompetencje osób objętych wsparciem oraz opracować plan dalszych działań. Odpowiedzi ankietowanych odbiorców wsparcia prezentuje poniższy wykres.

Wykres 22. Rozkład odpowiedzi ankietowanych na pytanie dotyczące korzyści uzyskanych w wyniku otrzymanego wsparcia.

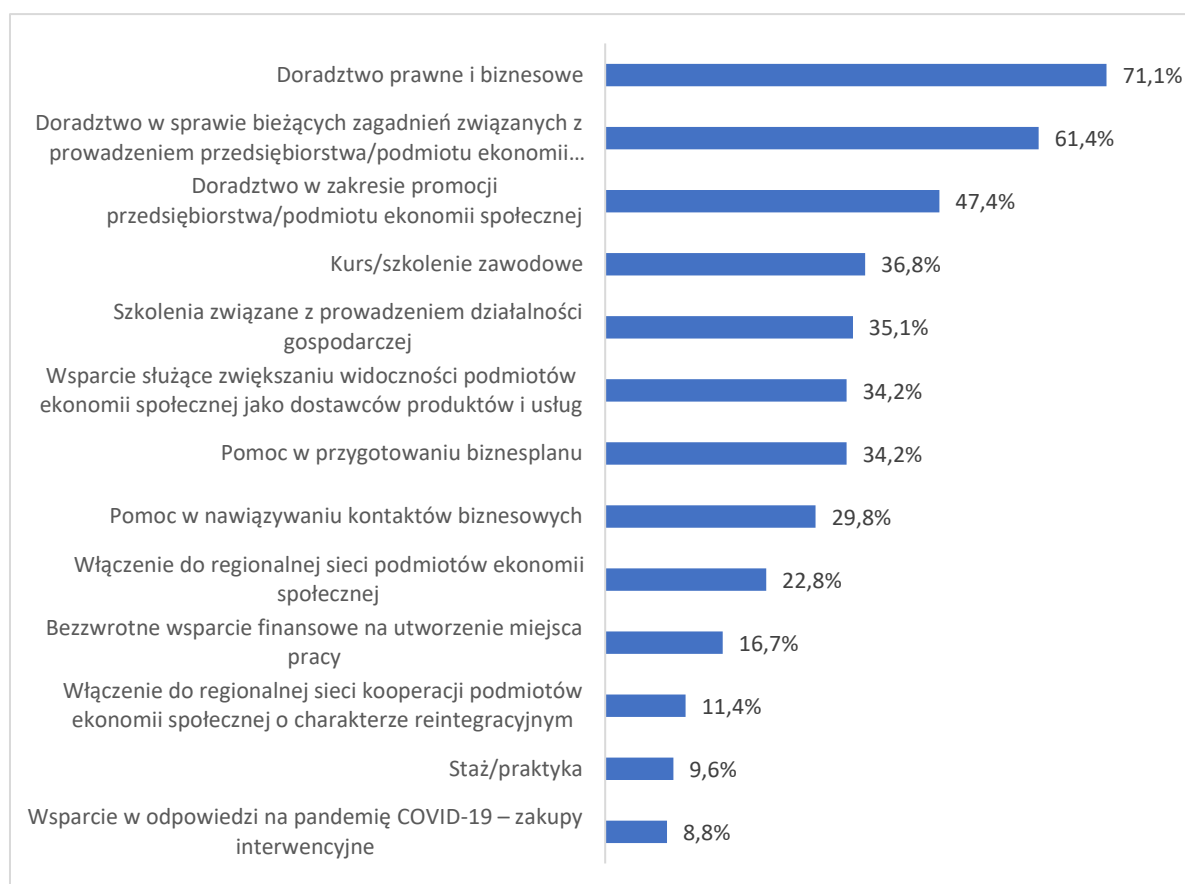

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CATI, n=104 (można było udzielić więcej niż 1 odpowiedzi).

Ankietowani z grupy osób reprezentujących podmioty ekonomii społecznej lub organizację pozarządową planującą ekonomizację w największym stopniu skorzystali ze wsparcia doradczego, tj. doradztwa prawnego i biznesowego (71,1%), w sprawie bieżących zagadnień związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa/podmiotu ekonomii społecznej (61,4%), w zakresie promocji przedsiębiorstwa/podmiotu ekonomii społecznej (47,4%). Ponad 1/3 badanych podmiotów skorzystała z organizowanych kursów i szkoleń zawodowych, szkoleń związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej. Jednocześnie blisko 30% ankietowanych skorzystało ze wsparcia służącego zwiększaniu widoczności podmiotów ekonomii społecznej jako dostawców produktów i usług, w tym także pomocy w przygotowaniu biznesplanu oraz pomocy w nawiązywaniu kontaktów biznesowych. 16,7% ankietowanych wskazało, że otrzymało bezzwrotne wsparcie na utworzenie miejsc pracy. Generalnie odbiorcy wsparcia, wymieniali również korzyści wynikające ogólnie z otrzymanego doradztwa i możliwości pozyskania potrzebnej im wiedzy.

⁴⁸ Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020.
<https://rpo.lodzkie.pl/>

Wykres 23. Formy wsparcia, z których skorzystali uczestnicy projektów.

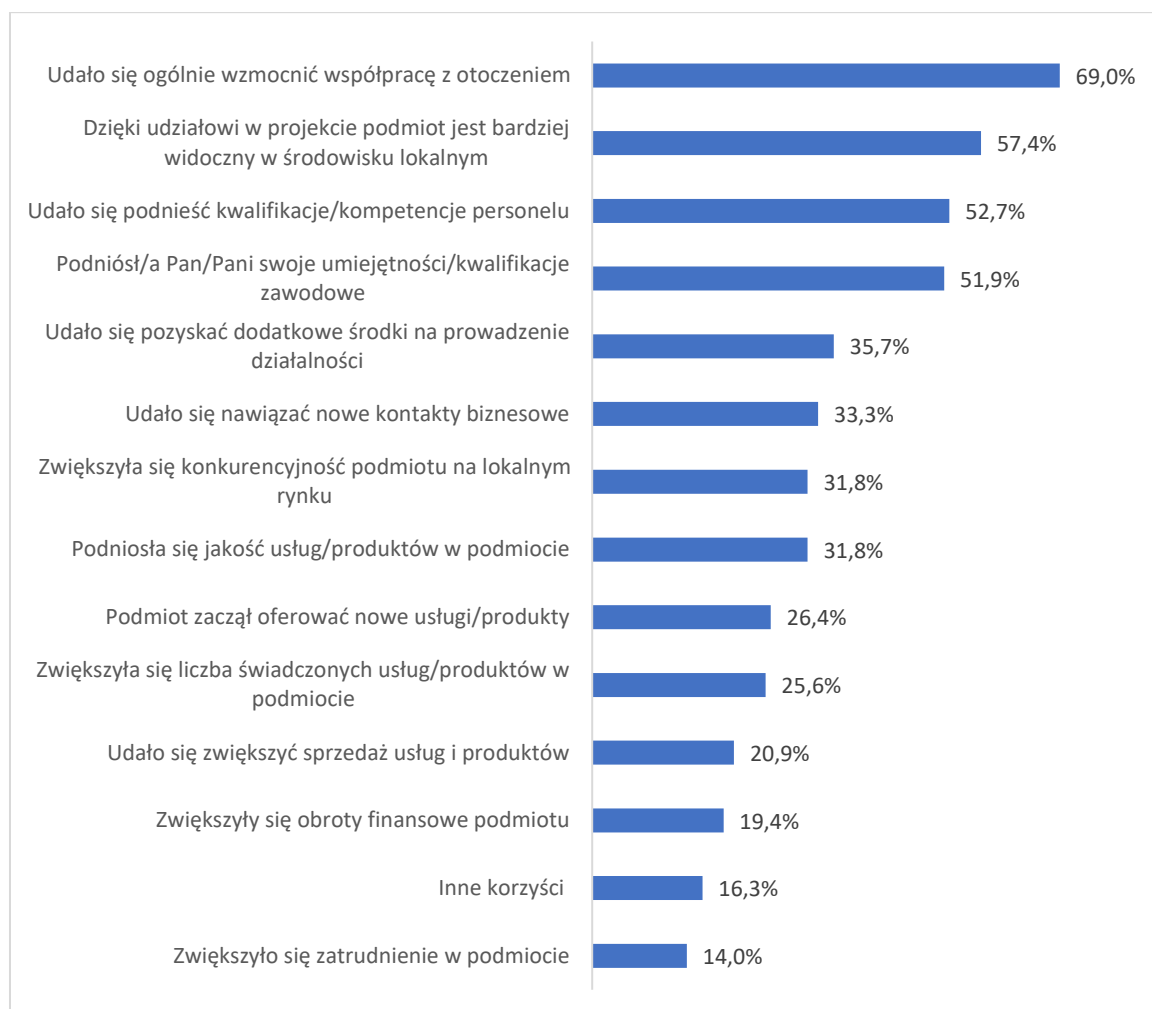

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CATI, n=129 (można było udzielić więcej niż 1 odpowiedzi).

Uczestnicy projektów deklarują, że w wyniku otrzymanego wsparcia udało im się wzmocnić współpracę z otoczeniem, a dzięki udziałowi w projekcie wzrosła rozpoznawalność i widoczność podmiotu w środowisku lokalnym, co zdecydowanie pozytywnie wpłynęło na jego konkurencyjność, umożliwiło nawiązanie nowych kontaktów biznesowych. Ponadto udało się podnieść kwalifikacje/kompetencje odbiorców wsparcia, w tym personelu. Generalnie, około 1/5 uczestników badania ankietowego wskazała na wymierne korzyści ekonomiczne, tj. zwiększenie sprzedaży produktów i usług oraz wzrost obrotów finansowych przedsiębiorstwa.

Opis korzyści, jakie odniosły PES, organizacje pozarządowe w wyniku interwencji Działania IX.3 został również szerzej opisany w studium przypadku na przykładzie organizacji pozarządowej, która dzięki otrzymanej pomocy świadczonej przez OWES w ramach OP IX RPO Wł 2014-2020 rozwija stale swój potencjał oraz prowadzoną działalność. Z wywiadu z odbiorcą wsparcia wynika, że wsparcie realizowane przez OWES było/jest wysoce użyteczne i kompleksowe. Respondent podkreślał odniesione korzyści w wyniku otrzymanego bezzwrotnego wsparcia finansowego, otrzymanych porad prawnych, różnego rodzaju doradztwa biznesowego, jak również nawiązywania relacji z innymi podmiotami (sieciowania), co przyczynia się do rozwoju działalności stowarzyszenia.

Wykres 24. Rozkład odpowiedzi ankietowanych na pytanie dotyczące korzyści uzyskanych w wyniku otrzymanego wsparcia.

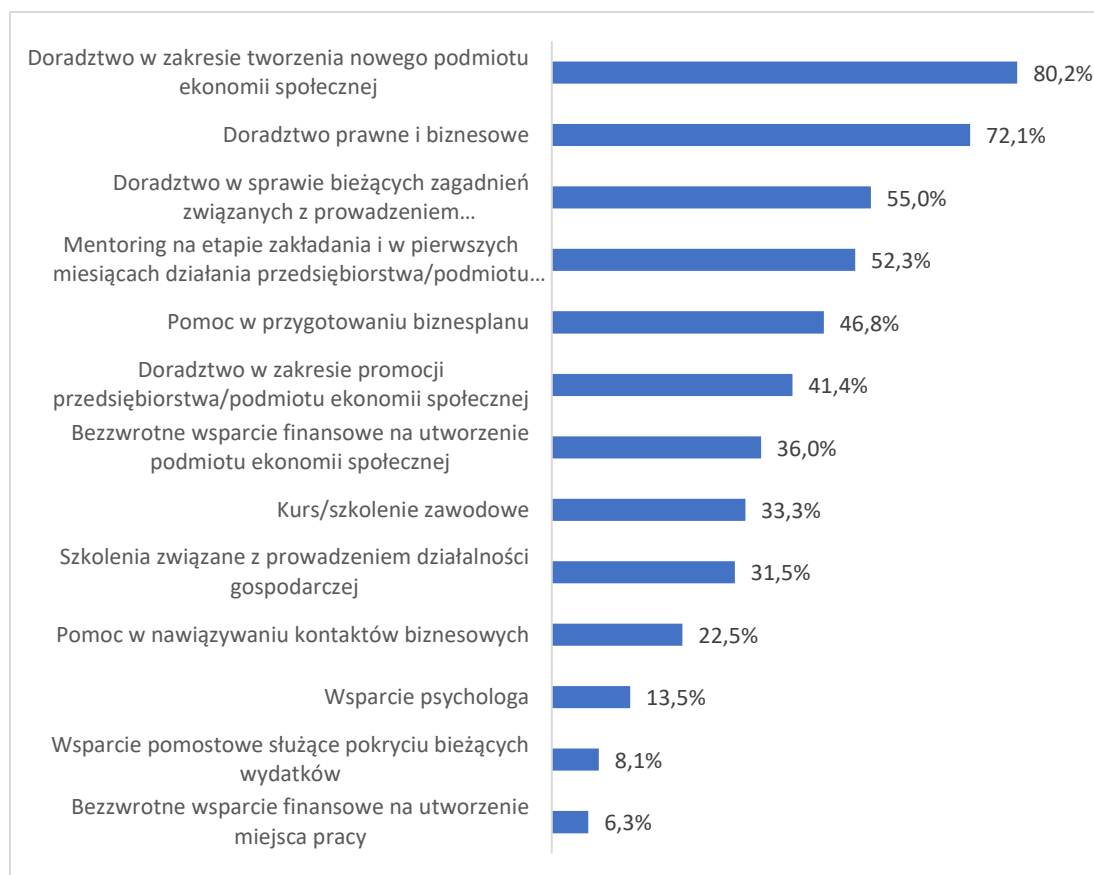

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CATI, n=129 (można było udzielić więcej niż 1 odpowiedzi).

W przypadku trzeciej grupy odbiorców wsparcia tj. podmiotów planujących założyć podmiot ekonomii społecznej, organizację pozarządową, podmiot reintegracyjny najwięcej ankietowanych skorzystało z doradztwa w zakresie tworzenia nowego podmiotu ekonomii społecznej (80,2%), doradztwa prawnego i biznesowego, w tym w sprawie bieżących zagadnień związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa/podmiotu ekonomii społecznej. Ponadto połowa ankietowanych skorzystała z usług mentoringu na etapie zakładania i w pierwszych miesiącach działania przedsiębiorstwa/podmiotu ekonomii społecznej. Dużym zainteresowaniem cieszyła się pomoc w przygotowaniu biznesplanu, doradztwo w zakresie promocji przedsiębiorstwa/podmiotu ekonomii społecznej. Z bezzwrotnego wsparcia finansowego na utworzenie podmiotu ekonomii społecznej skorzystało 40 ankietowanych (36%), w wyniku czego założono 28 organizacji pozarządowych, 1 podmiot reintegracyjny typu CIS, KIS, ZAZ lub WTZ, 1 spółdzielnię socjalną oraz 10 innych podmiotów. Z odpowiedzi udzielonych przez odbiorców wsparcia, jak również przedstawicieli beneficjentów wynika, że przedsiębiorstwa społeczne wspierane w ramach OP IX RPO WŁ 2014-2020 działają

w różnych branżach głównie w obszarze krawiectwa, gastronomii, w tym usług cateringowych, sprzątania, edukacji, turystyki, ekologii.

Wykres 25. Formy wsparcia, z których skorzystali uczestnicy projektów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI z odbiorcami wsparcia, n=114 (można było udzielić więcej niż 1 odpowiedzi).

Ankietowani wskazali, że największe korzyści interwencja przyniosła w zakresie podniesienia i nabycia nowych umiejętności i kompetencji (59,6%), a także w zakresie rozpowszechnienia wiedzy o podmiocie w lokalnej społeczności. W mniejszym stopniu ankietowani wskazywali na korzyści w postaci nawiązania nowych kontaktów biznesowych, ukierunkowania działalności (specjalizacji), a także podniesienia konkurencyjności na lokalnym rynku.

Wykres 26. Rozkład odpowiedzi ankietowanych na pytanie dotyczące korzyści uzyskanych w wyniku otrzymanego wsparcia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI z odbiorcami wsparcia, n=114 (można było udzielić więcej niż 1 odpowiedzi).

Generalnie wszyscy badani odbiorcy wsparcia otrzymanego w ramach Poddziałania IX.3.1 RPO Wł 2014-2020 oceniają je bardzo wysoko pod kątem dopasowania do potrzeb. Zdaniem ponad 90% ankietowanych wsparcie było dobrze dopasowane do potrzeb (ponad 90% wskazań ankietowanych dotyczyło skali 6 i powyżej).

Tabela 17. Ocena dopasowania wsparcia do indywidualnych potrzeb uczestników projektów (1 – w ogóle niedopasowane, 10 – bardzo dobrze dopasowane).

Ocena	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	trudno powiedzieć
Odsetek wskazań	1 %	1%	1%	0%	4%	4%	9%	18%	14%	46%	2%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CATI, n=347

Mimo iż wsparcie zostało ocenione bardzo pozytywnie, pojawiły się również opinie świadczące o tym, że nie pozwoliło na zaspokojenie wszystkich potrzeb. Ankietowani z grupy podmiotów prowadzących PES planujących ekonomizację wskazali, że wsparcie finansowe było za niskie i nie pozwalało na odpowiedni rozwój działalności oraz zapewnienie stabilności zatrudnienia. 11% z ankietowanych, którzy w momencie przystąpienia do projektu byli osobami bezrobotnymi wymieniło, że liczyli na dłuższy okres zatrudnienia, ponadto oczekiwano większej ilości szkoleń zawodowych, doradztwa biznesowego, wyższej wysokości dofinansowania. Co 5 przedstawiciel podmiotu planującego założyć PES wskazał, iż zabrakło wystarczającego doradztwa biznesowego, doradztwa prawnego, doradztwa z zakresu księgowości oraz prowadzenia działań związanych z promocją. Pojawiały się również opinie

dotyczące niewystarczającej jakości wsparcia pod względem merytorycznym. W związku z powyższym zasadne byłoby przeprowadzenie diagnozy kompetencji i przygotowania poszczególnych OWES do świadczenia wysokiej jakości usług oraz zapewnienie środków finansowych na doskonalenie, podnoszenie kwalifikacji i kompetencji kadr. **Kwestia ta została również poruszona podczas wywiadów z przedstawicielami OWES, którzy zwrócili uwagę, iż interwencja powinna zostać skierowana na podnoszenie kwalifikacji kadr OWES, bowiem zakres świadczeń, które udzielają podmioty wymaga od nich specjalistycznej wiedzy i kompetencji.**

6.4 Trwałość wsparcia

Ocenę trwałości wsparcia oparto m.in. na badaniach ilościowych zrealizowanych wśród odbiorców końcowych interwencji oraz wywiadach pogłębionych z beneficjentami i ekspertami. Należy przede wszystkim zaznaczyć, że beneficjenci wsparcia (OWES) podkreślają, że w ramach wszystkich dofinansowanych projektów odbiorcy wsparcia wywiązali się z trwałości wynikającej z regulaminu konkursu nałożonej w ramach przyznanego dofinansowania. Przedsiębiorstwa społeczne zobowiązane są do nieprzerwanego utrzymania oferowanych miejsc pracy przez 12 miesięcy. Regulaminy projektów zakładały, iż osoby rezygnujące z pracy w nowo powstałych podmiotach ekonomii społecznej musiały zostać zastąpione innymi pracownikami spełniającymi kryterium: bycia osobą zagrożoną wykluczeniem społecznym. Trwałość wsparcia (m.in. liczba utworzonych miejsc pracy) nie jest natomiast monitorowana po zakończeniu okresu wynikającego z podpisanej umowy o dofinansowanie, nie jest to wymagane systemowo. Z informacji, którymi dysponują OWES wynika, że część podmiotów utrzymała stanowiska pracy po wymaganym 12-miesięcznym okresie oraz rozwija się w tym kierunku, niemniej przedstawiciele OWES mają świadomość, że wsparcie charakteryzuje się niedostateczną trwałością z uwagi na problemy związane ze stałym finansowaniem PES/PS. Niektóre ze wspartych podmiotów (odbiorcy wsparcia) pozostają w stałym kontakcie z OWES i ubiegają się o uzyskanie dofinansowania w obecnej perspektywie finansowej 2021-2027.

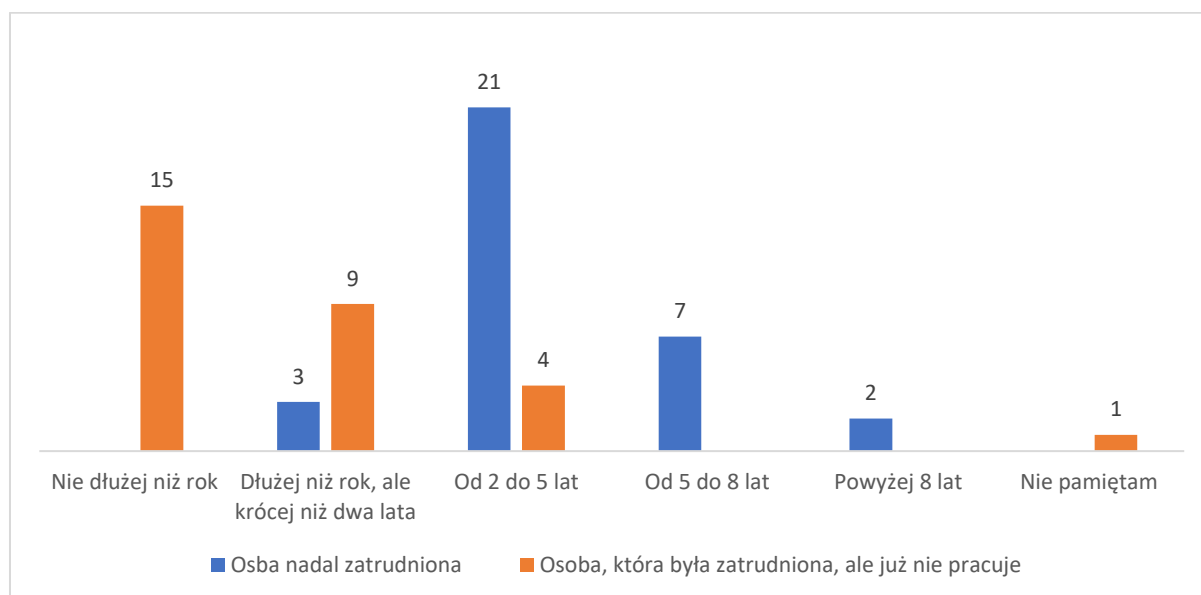
Niemniej jednak, należy podkreślić, że kondycja PES jest bardzo koniunkturalna, uzależniona od tego, jakie wsparcie dostają podmioty i jakie projekty realizują OWES w danym czasie⁴⁹. Czynnikiem, który pozytywnie wpływa na trwałość funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej, jest podjęcie współpracy ze środowiskiem lokalnym, jednostką samorządu lokalnego, co powoduje, że podmiot zaczyna wpisywać się w lokalny system wsparcia osób z grup defaworyzowanych, niemniej takich przykładów współpracy w regionie jest niewiele. W trakcie wywiadów indywidualnych, FGI podkreślony został problem, że PES, PS rzadko biorą udział w przetargach o zamówienia publiczne JST ze względu na to, że nisko oceniają swoje szanse i efektywność takich działań. **W związku z powyższym, rekomenduje się, by w przyszłości kontynuować promowanie stosowania klauzul społecznych PZP wśród przedstawicieli JST regionu. Podobnie, w dalszym ciągu należy kontynuować działania**

⁴⁹ Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o., Raport o stanie ekonomii społecznej w regionie łódzkim w roku 2017, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź.

rozpowszechniające wiedzę o ES, siecujące, mające na celu nawiązanie współpracy między PES, PE a środowiskiem lokalnym, samorządem lokalnym i jednostkami organizacyjnymi. Rozwój ekonomii społecznej i tym samym - PES, PS jest często uwarunkowany decyzjami osób sprawujących funkcje publiczne i urzędników. Ich indywidualny poziom świadomości przekłada się zarówno na chęć współpracy z PES, jak i na kondycję ekonomii społecznej w regionie, dlatego takie oddziaływanie uświadamiające powinno być możliwie szerokie.

Wyniki badania ankietowego CATI wśród odbiorców wsparcia wykazały, że spośród 104 respondentów (których stanowiły osoby długotrwale bezrobotne w trudnej sytuacji, posiadające małe doświadczenie zawodowe) blisko 60% (62 osoby) znalazło zatrudnienie w wyniku podjętej interwencji, spośród nich 53% (33 osoby) nadal pracuje w podmiocie, w którym uzyskano zatrudnienie, natomiast 47% (29 osób) aktualnie nie pracuje. Z odpowiedzi osób, które aktualnie nie pracują wynika, że 52% (15 osób) pracowało nie dłużej niż rok, zaś 31% (9 osób) dłużej niż rok, ale krócej niż dwa lata, zaś tylko 14% (4 osoby) pracowało od 2 do 5 lat. W przypadku osób nadal zatrudnionych 21 osób pracuje w podmiocie od 2 do 5 lat, 7 osób od 5 do 8 lat, 2 osoby poniżej 8 lat, zaś tylko 3 osoby poniżej roku. Problemem, na który zwrócili uwagę respondenci badania podczas wywiadów pogłębionych, jest **brak możliwości różnicowania wysokości otrzymywanego wsparcia na utworzenie miejsca pracy w zależności od stanowisk**. Efekt jest taki, że wiele podmiotów, przedsiębiorstw społecznych nie rozwija swojego potencjału w takim stopniu, w jakim mogłoby go rozwinąć, gdyby dostępne były większe środki na zatrudnienie profesjonalnych menedżerów. Zdaniem podmiotów, które współpracują bezpośrednio z PES, PS w wielu przypadkach brakuje kompetencji zarządczych, managerskich, a środki, którymi dysponują podmioty, uniemożliwiają im zatrudnienie odpowiedniej kadry.

Wykres 27. Trwałość zatrudnienia w PS w wyniku podjętej interwencji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CATI z odbiorcami ostatecznymi wsparcia (n=62).

Wyniki badania pozwalają stwierdzić, że trwałość zatrudnienia w wyniku podjętej interwencji poprawia się, niemniej jednak nadal znaczna część osób znajduje zatrudnienie wyłącznie na okres trwałości projektu wynikającej z podpisanej umowy o dofinansowanie. Problemy finansowe z którymi borykają się PS powodują, że często nadal nie są one w stanie zapewnić trwałości zatrudnienia. Generalnie, po utracie finansowania zewnętrznego część podmiotów znacząco ogranicza skalę działalności np. nie utrzymuje poza wymagany projektem okres utworzonych miejsc pracy, ponieważ nie posiada wystarczających środków na utrzymanie skali działalności. Jest to problem ogólnopolski, który w dalszym ciągu pozostaje nierozwiązany, powstałe podmioty często mają problem z utrzymaniem się na rynku.

Rozwiązaniem mogłoby być ewentualne poszerzenie zakresu wsparcia o komponent tzw. „dotacji inwestycyjnej”, czyli środków finansowych, które pozwalałyby rozwijać działalność PES/PS w określonej branży, podnosić efektywność ekonomiczną podmiotu. Jedno z rozwiązań mogłoby dotyczyć dedykowanych konkursów na rozwój działalności MŚP działających w sektorze ekonomii społecznej.

6.5 Efektywność wsparcia

Analizując efektywność wsparcia realizowanego w ramach Działania IX.3 należy podkreślić, że przeprowadzona ocena ma jedynie charakter poglądowy. Z uwagi na kompleksowy zakres wsparcia oferowanego przez OWES, rotację uczestników projektów na różnych etapach projektu, a także różny zakres usług z których skorzystały wsparte podmioty, ocena kosztów jednostkowych wskaźników może zostać przedstawiona jedynie w dużym uproszczeniu. W celu zobrazowania efektywności wsparcia w tabeli zestawiono osiągnięte koszty jednostkowe wybranych wskaźników obliczone dla faktycznie osiągniętych wartości docelowych oraz wartości docelowych zakładanych przez beneficjentów we wniosku o dofinansowanie.

Tabela 18. Średnie koszty jednostkowe wybranych wskaźników w ramach Działania IX.3.

Wskaźnik	Docelowa wartość wskaźnika (zakładana w WoD)	Osiągnięta wartość wskaźnika	Średni koszt jednostkowy wartości docelowej wskaźnika założonej w WoD [zł]	Średni koszt jednostkowy wartości osiągniętej wskaźnika [zł]
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie [osoby]	864	1 765	82 641,93	40 454,75
Liczba podmiotów ekonomii społecznej	1 120	1 926	63 752,35	37 073,02

Wskaźnik	Docelowa wartość wskaźnika (zakładana w WoD)	Osiągnięta wartość wskaźnika	Średni koszt jednostkowy wartości docelowej wskaźnika założonej w WoD [zł]	Średni koszt jednostkowy wartości osiągniętej wskaźnika [zł]
objętych wsparciem [szt.]				
Liczba miejsc pracy utworzonych w wyniku działalności OWES dla osób, wskazanych w definicji przedsiębiorstwa społecznego (szt.)	808	855	88 369,59	83 511,85

Źródło: opracowane własne na podstawie danych SL2014 z dnia 20.12.2024 r.

Przykładowo osiągnięty koszt jednostkowy wskaźnika „Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie”, okazał się znacznie niższy niż obliczony dla wartości wskaźnika wynikającej z danych założonych we wnioskach o dofinansowanie. Jest to związane m.in. z rotacją uczestników w projektach, którzy często rezygnowali na różnych etapach realizacji projektów oraz oszczędności, które pojawiały się w projektach. Sektor ekonomii społecznej cały czas się rozwija, dużo więcej PES korzystało ze wsparcia jednorazowo, w związku z czym jednostkowy koszt wsparcia jest dużo niższy niż zakładano przy szacowaniu wartości docelowej wskaźnika. Analizując koszt jednostkowy wskaźnika „Liczba podmiotów ekonomii społecznej objętych wsparciem” według planowanych wartości docelowych średni koszt przypadający na wsparte PES miał wynosić 63 752,35 zł, zaś według faktycznie osiągniętej wartości docelowej średni koszt jednostkowy liczony według wartości projektu z umowy o dofinansowanie wyniósł 37 073,02 zł.

Powyższe przykłady świadczą, o wysokiej efektywności wsparcia.

6.6 Komplementarność wsparcia

Kierunki działań (do 2027 roku) w obszarze ekonomii społecznej dla województwa łódzkiego wyznacza Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej woj. Łódzkiego (RPRES). Cele postawione w RPRES wymagały również określenia odpowiednich środków finansowych, które zapewnią realizację założonych działań. RPRES wyznacza zatem, iż rozwój ekonomii społecznej może być finansowany z następujących źródeł:

- środki Europejskiego Funduszu Społecznego dostępne na poziomie krajowym i regionalnym,
- pozostałe fundusze UE obejmujące programy dopuszczające realizację inicjatyw z zakresu ES,
- środki budżetu państwa,

- środki budżetowe jednostek samorządów terytorialnych (samorządu województwa oraz samorządów powiatowych i gminnych),
- środki własne podmiotów ekonomii społecznej,
- środki Funduszu Pracy, PFRON oraz inne fundusze celowe⁵⁰.

Prowadzona ewaluacja weryfikowała to z jakich innych środków niż alokacja przeznaczona na Działanie IX.3 RPO Wł 2014-2020 beneficjenci finansowali prowadzone przez siebie działania ukierunkowane na rozwój łódzkiej ekonomii społecznej.

Beneficjenci w trakcie prowadzonych wywiadów w pierwszej kolejności wykazywali na to, **iż prowadzone w ramach Poddziałania IX.3.1 RPO Wł 2014-2020 działania uzupełniane były przez interwencję finansowaną z Krajowego Planu Odbudowy**. OWES pomagały wspieranym podmiotom ekonomii społecznej uzyskać środki z KPO. KPO realizował działania mające na celu wsparcie ekonomii społecznej. PES mogły uzyskać dofinansowanie na:

1. reintegrację osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w przedsiębiorstwach społecznych i podmiotach zatrudnienia socjalnego,
2. budowanie potencjału przedsiębiorstw społecznych i podmiotów ekonomii społecznej do realizacji zdeinstytucjonalizowanych usług społecznych,
3. wzmacnianie odporności i rozwój przedsiębiorstw społecznych i podmiotów ekonomii społecznej.

Najbardziej istotne jest to, że PES mogły uzyskać wsparcie finansowe na modernizację oraz rozwój swojej działalności. Działania OWES finansowane w ramach OP IX RPO Wł 2014-2020 były natomiast ukierunkowane na: 1. świadczenie usług animacyjnych i inkubacyjnych zmierzających do inicjowania tworzenia podmiotów ekonomii społecznej, 2. udzielanie wsparcia finansowego i doradczo-szkoleniowego na tworzenie miejsc pracy w podmiotach ekonomii społecznej, 3. świadczenie usług doradczych dla istniejących podmiotów ekonomii społecznej, służących wzmocnieniu ich potencjału. OWES świadczyły zatem objętym wsparciem PES, w głównej mierze, usługi doradcze, szkoleniowe. Natomiast działania KPO skupiały się m.in. na finansowaniu działań modernizujących, rozwijających podmioty ekonomii społecznej. Działania finansowane z KPO uzupełniały zatem działania realizowane przez OWES. PES, który otrzymywał wsparcie finansowane z tych dwóch źródeł był objęty kompleksową interwencją i miał większe szanse na rozwój i utrzymanie swojej działalności.

Jeden z beneficjentów w trakcie prowadzonych wywiadów pogłębianych podkreślił, że jest operatorem programu mikrograntowego finansowanego z **Funduszu Inicjatyw Obywatelskich** – m.in. realizował on projekt „Mikrogranty w Łódzkiem 2020”, który ukierunkowany był na młode organizacje pozarządowe oraz zespoły osób wspólnie realizujące lub chcące zrealizować działania w sferze pożytku publicznego, a nie posiadające osobowości prawnej, planujące swoje działania na terenie powiatów. Projekt „Mikrogranty w Łódzkiem 2020” zakładał objęcie NGO oraz nieformalnych grup z tego samego terenu, w ramach którego wspierał PES w realizowanych w ramach Działania IX.3 OWES. Część mechanizmu budowania wsparcia dla nowo powstających organizacji i jego testowania była

⁵⁰ Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej woj. Łódzkiego do roku 2027, str. 70

łączona z mechanizmem właśnie mikrograntowym, gdyż zawierał on komponent dotyczący wsparcia powstawania organizacji pozarządowych, które w późniejszym czasie mogły również zacząć działać w sektorze ES rozpoczynając działalność gospodarczą.

Beneficjent ten w uprzedniej perspektywie finansowej szukał także środków, które pozwoliłyby rozszerzyć efekty projektu realizowanego z Działania IX.3 na arenę międzynarodową. Skupiał swoją uwagę na programie **ERASMUS+**. W aktualnej perspektywie finansowej udało mu się pozyskać środki z projektu Erasmus+ i od 2024 r. realizuje projekt, który łączy podmioty ekonomii społecznej z Austrii, Polski, Niemiec i Włoch. Projekt dotyczy głównie wprowadzenia praktyk gospodarki o obiegu zamkniętym do PES w Austrii, Polsce, Niemczech i Włoszech. Ważne jest jednak także to, że przyczyni on się również do podniesienia jakości i ekologiczności praktyk w PES. Jest to projekt ukierunkowany na szczególnie rozwój łódzkich PES, w tym także rozwój łódzkiego sektora ekonomii społecznej na arenie międzynarodowej.

Jeden z beneficjentów realizował także projekty w ramach różnych działań OP IX RPO WŁ 2014-2020, nie tylko w ramach Działania IX.3, ale również projekt w ramach Poddziałania IX.3.1, mający na celu stworzenie i rozwój jednostki reintegracyjnej - ZAZ. Jak podaje RPRES jednostki reintegracyjne tj. ZAZ są specyficzną formą podmiotów ekonomii społecznej. Dodatkowo najważniejszym efektem projektów realizowanych z obu Działań OP IX było stworzenie nowych miejsc pracy dla osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz zatrudnienie na ich miejsce osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub ubóstwem, w tym także OzN. Synergia tych projektów polegała na tym, iż prowadzone w ramach dwóch Działań OP IX interwencje pracowały na tożsamy efekt, tym samym zwiększając potencjał łódzkiego sektora ekonomii społecznej.

Interwencja realizowana w ramach Działania IX.3 realizowała PI 9v wspierający przedsiębiorczość społeczną i integrację zawodową w przedsiębiorstwach społecznych oraz ekonomię społeczną. Zgodnie z zapisami Umowy Partnerstwa 2014-2020 projekty realizowane w ramach PI 9v, **miały być komplementarne do realizowanych w ramach PI 9b działań rewitalizacyjnych** (prowadzonych w ramach Działania VI.3 RPO WŁ 2014-2020). Realizowane w ramach EFS działania miękkie ukierunkowane na wsparcie rozwoju oraz tworzenia PES działających na terenie województwa łódzkiego mogło być zatem uzupełniane przez działania finansowane z EFRR zakładające wsparcie działań infrastrukturalnych. Komplementarność Działania VI.3 z działaniami finansowanymi z EFS zakładały również kryteria wyboru projektów. Synergia działań infrastrukturalnych z działaniami miękkimi umożliwiała wsparcie rozwoju oraz funkcjonowania danego PES, jednocześnie możliwe było zrealizowanie stosownych działań infrastrukturalnych na jego terenie.

Realizowane w ramach Działania IX.3 interwencje były zatem komplementarne do realizowanych w ramach innych Poddziałania OP IX interwencji oraz do projektów realizowanych w ramach innych OP RPO WŁ 2014-2020. Identyfikowano także komplementarność interwencji prowadzonej w ramach Działania IX.3 ze wsparciem, które można było otrzymać w ramach KPO, Programu ERASMUS+ oraz rządowego Funduszu

Inicjatyw Obywatelskich. W trakcie prowadzonych badań terenowych zidentyfikowano zatem komplementarność wewnątrz programową, ale także komplementarność oferowanego w ramach RPO Wł 2014-2020 wsparcia ukierunkowanego na rozwój ekonomii społecznej z innymi Programami Operacyjnymi.

6.7 Wpływ wojny w Ukrainie oraz pandemii COVID-19 wywołanej przez koronawirus SARS-CoV-2 na efekty wdrażanej interwencji Działania IX.3

Pandemia COVID-19 oraz wybuch wojny w Ukrainie to czynniki, które miały wpływ na większość sfer naszego życia. Sektor ekonomii społecznej również borykał się z trudnościami, które te czynniki wywołały. W czasach pandemicznych w trudnej sytuacji znalazły się PES i PS – generowały wtedy przerwy w działalności, czy miały trudności w jej prowadzeniu. Skalę tego jak potrzebne było wsparcie dla PS oraz PES w czasach pandemii obrazuje wskaźnik określający „liczbę podmiotów objętych wsparciem w zakresie zwalczania lub przeciwdziałania skutkom pandemii COVID-19”. W ramach interwencji Działania IX.3. wsparciem w zakresie zwalczania lub przeciwdziałania skutkom pandemii COVID-19 objęto 124 podmioty.

Jak podaje SZOOP, interwencja realizowana w ramach Działania IX.3 (szczególnie Poddziałania IX.3.1) miała prowadzić działania wspierające PES, PS w tym problematycznym dla nich czasie. W ramach Poddziałania IX.3.1 został zatem **uruchomiony mechanizm zakupów interwencyjnych**, umożliwiający dokonywanie zakupów w PES i PS, znajdujących się w trudnej sytuacji, w następstwie wystąpienia COVID-19. Takie zakupy prowadził m.in. beneficjent dobrane do Studium Przypadku projektu i objął tym działaniem aż 10 podmiotów. W ramach projektu prowadził on zakup produktów/usług w celu przeciwdziałania skutkom COVID -19. Możliwość dodatkowego dofinansowania działań związanych z COVID-19 była jak najbardziej trafna, jednak wymagała ona **ogromnej mobilizacji** zarówno wśród instytucji zarządzających RPO Wł 2014-2020, jak i beneficjentów Programu. Podmioty, które złożyły wniosek przed uruchomieniem tego mechanizmu musiały dostosować swoje projekty do nowych realiów i na nowo przeorganizować realizowaną przez nich interwencję. To zadanie udało się im jednak zrealizować, a tym samym zaczęli świadczyć działania mające na celu niwelowanie skutków pandemii na większą skalę.

Kluczowe dla polepszania sytuacji wspieranych w ramach projektu dobrane do Studium Przypadku PES było także oferowane przez beneficjenta wsparcie doradcze. Przy eksperckim wsparciu beneficjenta uczestniczka projektu, której PS działało w branży gastronomicznej dodała do świadczonych przez nią usług działania cateringowe, dzięki czemu w trakcie pandemii nie miała znaczącego zastoju przy realizacji zamówień oraz mogła utrzymać trwałość wytworzonych w ramach projektu miejsc pracy. Oferowane przez beneficjenta w czasach pandemicznych wsparcie przyczyniało się zatem do stosowania we wspieranych PES/PS „**innowacyjnych” rozwiązań, czyli takich działań, które wcześniej nie były praktykowane w objętych wsparciem PES**. Z przeprowadzonych badań terenowych można wysnuć wniosek, że propagowana innowacyjność wśród wspieranych PS/PES była czynnikiem, który umożliwiał podmiotom dalsze działanie, a w niektórych przypadkach

nawet rozwój w czasach pandemicznych. Dzięki temu w znacznej większości przypadków podmioty te mogły utrzymać trwałość wytworzonych w trakcie interwencji miejsc pracy. To, że oferowane przez beneficjentów w okresie pandemicznym wsparcie eksperckie było kluczowe dla rozwoju objętych projektami PES/PS podkreślali także beneficjenci w trakcie prowadzonych wywiadów indywidualnych. W czasie kiedy wiele podmiotów ze względu na pandemię zawieszało swoje działalności na stałe, większość podmiotów objętych wsparciem utrzymywało swoją działalność, a nawet wręcz się rozwijało. Dodatkowo pomiędzy beneficjentami, a uczestnikami w trakcie pandemii nawiązała się zażyła współpraca, która kontynuowana jest w aktualnej perspektywie finansowej w ramach nowych edycji projektów lub nawet poza projektami. PES, szczególnie te, które zostały objęte wsparciem w trakcie pandemii mają wielkie zaufanie do beneficjentów, z którymi współpracowali w ramach realizowanych projektów.

Beneficjenci realizowali również spotkania sieciujące, które były szczególnie pomocną formą wsparcia w okresie pandemicznym, kiedy dużo PES/PS miało problemy z realizacją swojej działalności czy w ogóle z utrzymaniem się na rynku. Dzięki nawiązywanej współpracy PES nie musiały działać w pojedynkę. Oczywiście ze względu na panujące w trakcie pandemii obostrzenia spotkania te nie mogły odbywać się we wcześniej praktykowanej formule stacjonarnej. W czasie obostrzeń beneficjenci realizowali jednak takie działania online. Dobrą praktyką realizowaną przez jeden z podmiotów była realizacja spotkań w formule „kawowych czwartków”, gdzie wspierane PES mogły spotkać się i porozmawiać bez wychodzenia z domu, tym samym zachowując wszelkie środki bezpieczeństwa.

W czasie pandemii COVID-19 niektórzy z beneficjentów **identyfikowali problemy z rekrutacją osób, które chciałyby założyć nowy PES**. W tym czasie ciężko było podjąć ryzyko związane z powołaniem nowego podmiotu ekonomii społecznej, czy przedsiębiorstwa społecznego. Beneficjenci niwelowali jednak te problemy zapraszając do kolejnych edycji swoich projektów PES/PS, które już działały i często brały udział w poprzednich edycjach interwencji. Z tego powodu pandemia COVID-19 nie wpłynęła znacząco na pozyskiwanie, założonej na samej początku, liczby podmiotów, które miały zostać objęte wsparciem. Niestety w czasach post-covidowych niektórzy z beneficjentów nadal identyfikują spadek zainteresowania zakładaniem nowych PS/PES. Jest to długofalowy problem, który wygenerowała pandemia w sektorze ekonomii społecznej.

Podsumowując, **pandemia COVID-19 generowała trudności** w realizacji poszczególnych projektów w ramach Działania IX.3, jednak beneficjentom, w znacznej większości, **udawało się je skutecznie niwelować**. Dzięki temu wybuch pandemii COVID-19 nie przełożył się w znaczącym stopniu na efekty prowadzonej w ramach Działania IX.3 Interwencji.

SZOOM zakładał również wykorzystanie potencjału PES i PS w celu **realizacji wsparcia dla osób przybyłych do województwa łódzkiego w związku z atakiem Federacji Rosyjskiej na Ukrainę**. Migranci z Ukrainy stali się zatem nową grupą, którą mogły wspierać PS/PES świadcząc dla niej usługi, ale także zatrudniając nowo przybyłe osoby w szeregach swoich organizacji. Beneficjenci identyfikowali zatem PES/PS, które chciały zacząć działać z tą nową

grupą odbiorców lub na jej rzecz. Ta potrzeba działalności na rzecz osób z Ukrainy lub ich zatrudniania jest nadal aktualna w perspektywie finansowej 2021-2027.

Beneficjenci, aby wspierać PES/PS, które chciały zaangażować się w pomoc osobom przybyłym do Polski w związku z konfliktem w Ukrainie realizowali w ramach swoich projektów zakupy interwencyjne. Takie działania w swoim projekcie zakładał beneficjent dobrany do Studium Przypadku, który w ramach **mechanizmu zakupów interwencyjnych** mógł rozliczyć zakupy produktów/usług od PES/PS, które zaangażują się w pomoc osobom poszkodowanym w wyniku konfliktu w Ukrainie. Wprowadzenie nowego mechanizmu ukierunkowanego na osoby z Ukrainy było jak najbardziej trafne, jednak tak jak w przypadku mechanizmu, który umożliwiał zakupy interwencyjne związane wystąpieniem pandemii COVID-19, wymagało ogromnej mobilizacji zarówno wśród IZ/IP, jak i wśród beneficjentów Programu. Beneficjenci, którzy złożyli wniosek przed uruchomieniem nowej formy wsparcia musieli dostosować swoją interwencję do nowych pojawiających się potrzeb. Finalnie udało się jednak sprostać temu wyzwaniu i prowadzona w tym aspekcie interwencja była skuteczna.

W trakcie prowadzonych badań terenowych **nie zidentyfikowano jednak aby wojna w Ukrainie miała znaczący wpływ na osiągnięte w ramach Działania IX.3 efekty**. Wzmożony napływ migrantów na tereny Polski spowodował głównie to, że PS i PES mogły ukierunkować swoje działania na nową grupę odbiorców lub zaangażować nową grupę osób w swoje działania, co w efekcie może nawet przełożyć się na rozwój działających na terenie województwa łódzkiego PS/PES.

7 WNIOSKI I REKOMENDACJE

Działanie IX.1

1. Interwencja w PI 9i została trafnie ukierunkowana na najważniejsze problemy w obszarze ubóstwa i wykluczenia społecznego w województwie łódzkim. Wprawdzie w trakcie wdrażania nastąpiła poprawa sytuacji gospodarczej, w tym na rynku pracy, w związku z czym odnotowano mniejsze zainteresowanie udziałem grupy docelowej w projekcie, jednak nie oznacza to, że problemy zostały rozwiązane. Konieczność aktywizacji społecznej i zawodowej osób, które utraciły zdolność do wypełniania ról społeczno-zawodowych pozostaje aktualnym wyzwaniem w regionie. Należy przy tym podkreślić, że obecnie osoby, które należy objąć wsparciem w obszarze włączenia społecznego, cechują się innymi charakterystykami niż w okresie 2014-2020. Są to przede wszystkim osoby, u których trudności w reintegracji społeczno-zawodowej wynikają nie tylko z uwarunkowań strukturalnych, np. mierzą się z uzależnieniem lub trudnościami natury psychicznej, znajdują się w szczególnej sytuacji na rynku pracy (np. osoby starsze, OzN). W związku z powyższym to właśnie na te osoby (tj. znajdujące się w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy) należy ukierunkować wsparcie w zakresie włączenia społecznego. Należy przy tym zaznaczyć, że istnieje duże zapotrzebowanie na aktywizację OzN, co pokazała wdrażana interwencja, jak również wśród osób w wieku poprodukcyjnym. Zainteresowanie OzN udziałem w projektach było znacznie wyższe niż zakładano. Z kolei wśród uczestników badania ilościowego – odbiorców wsparcia była znaczna część emerytów, co pokazuje, że byli także uczestnikami projektów. Ma to szczególne znaczenie w kontekście starzenia się społeczeństwa i związanej z tym m.in. potrzeby wydłużania okresu aktywności zawodowej.
2. O skuteczności wsparcia decydowało kilka czynników, w tym przyjęte kryteria dostępu, szeroki katalog beneficjentów oraz współpraca międzyinstytucjonalna. Jednym z ważniejszych był jednak sam charakter wsparcia, w tym jego indywidualizacja i kompleksowość. Pozwoliło to na dobre dopasowanie wsparcia do potrzeb uczestników projektów. W związku z tym istotne jest podejście nastawione na doskonalenie wsparcia pod tym kątem (większa indywidualizacja wsparcia, w tym poszerzenie możliwości doboru kursów i szkoleń zawodowych do indywidualnych potrzeb uczestników, silniejsze uwzględnianie w projektach specyficznej sytuacji osób z niepełnosprawnościami, osób starszych itp.). Ponadto istotne byłoby włączenie elementu edukacyjnego (możliwość zdobycia/podniesienia wykształcenia przez osoby, które znajdują się w najtrudniejszej sytuacji pod tym względem, tj. osoby z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym).
3. Projekty w obszarze włączenia społecznego nie mogą koncentrować się tylko na jednym rodzaju wsparcia, jednak należy szczególną uwagę zwrócić na element aktywizacji zawodowej. Zarówno beneficjenci, jak i uczestnicy projektów podkreślają rolę i znaczenie wsparcia w zakresie aktywizacji społecznej, ale długotrwałego

oddziaływania, zmiany swojej sytuacji życiowej upatrują przede wszystkim w możliwości zdobycia i utrzymania zatrudnienia (poprawa sytuacji materialnej, ale i społecznej, wzrost samooceny).

4. Wsparcie dotyczące tworzenia nowych jednostek reintegracyjnych i miejsc reintegracji będzie cechować mniejsza skuteczność i relatywnie niewielka trwałość z uwagi na brak rozwiązań systemowych umożliwiających trwałe finansowanie podmiotów tego typu. Jak podkreślano w badaniu, nie są to podmioty zdolne do samofinansowania, toteż ich trwanie po ustaniu finansowania projektowego jest ograniczone.
5. Wdrażanie interwencji w obszarze włączenia społecznego wymaga współpracy międzyinstytucjonalnej (międzysektorowej), jednak istotne jest, by nie była to współpraca podyktowana warunkami udziału w konkursie, tj. realizowana w partnerstwie zawartym na potrzeby złożenia wniosku o dofinansowanie. Istotna jest zwłaszcza współpraca między NGO a JST i instytucjami rynku pracy. Bariery tej współpracy dotyczą głównie kwestii formalnych, organizacyjnych (odmienne zasady funkcjonowania tych podmiotów, reżim dyscypliny finansów publicznych w JST i instytucjach rynku pracy, obieg dokumentów w tych podmiotach itp.). Wspólna realizacja przedsięwzięć mogłaby jednak poprawić efektywność projektów prowadzonych przez NGO (np. dzięki możliwości korzystania z zaplecza technicznego partnera – JST lub innego podmiotu publicznego). Panuje zgoda co do tego, że intensyfikacja współpracy JST i NGO może nastąpić poprzez działania o charakterze sieciującym, które pomogą tym podmiotom lepiej poznać się wzajemnie oraz wypracowanie standardów tej współpracy pomiędzy instytucjami. Należy jednak zaznaczyć, że formą preferowaną przez obie strony jest zlecanie zadań publicznych (w oparciu o Ustawę o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie).
6. W zrealizowanych projektach odnotowano niewielki udział uczestników będących obywatelami państw trzecich. Powody takiego stanu rzeczy mogą być zależne od potencjalnych odbiorców wsparcia (brak chęci lub potrzeby udziału), ale mogą również wynikać z nieznaności potrzeb tej grupy lub niewielkiego (bądź braku) doświadczenia beneficjentów w działalności na rzecz obywateli państw trzecich. Istotna jest także użyteczność oferowanych form wsparcia (w kontekście cudzoziemców istotne jest ich poszerzenie co najmniej o kursy językowe). W związku z powyższym ważna będzie możliwość obejmowania wsparciem cudzoziemców także w perspektywie 2021-2027, pozwoli to na lepsze rozpoznanie potrzeb i realiów funkcjonowania tej grupy, a jednocześnie będzie przeciwdziałać bądź minimalizować ryzyko wykluczenia społecznego cudzoziemców.

Działanie IX.2

1. Istotną rolę w ramach działań na rzecz osób niesamodzielnych pełnią szkolenia dla asystentów i osób pracujących w opiece środowiskowej – pod kątem kompleksowości

i interdyscyplinarności świadczonych przez nich usług. Należy promować projekty zakładające tego typu działania na rzecz kadry projektowej.

2. W działaniach mających na celu zwiększenie samodzielności osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu w niewystarczającym stopniu wykorzystano możliwość poprawy sytuacji zawodowej opiekunów. Zaleca się promowanie projektów zawierających szerszy komponent wsparcia powrotu na rynek pracy opiekunów.
3. W niewielkim zakresie w ramach RPO WŁ 2014-2020 realizowane były zadania z zakresu tworzenia mieszkań wspomaganych. Zaleca się promowanie projektów zawierających ten komponent z uwagi na istotną rolę w usamodzielnianiu osób zależnych.
4. Łódzkie należy do najszybciej starzejących się regionów w Polsce, a ogólne zapotrzebowanie na działania skierowane do osób zależnych będzie rosnąć. Rozwój usług społecznych wobec osób niesamodzielnych powinien być traktowany priorytetowo w ramach działań dotyczących włączenia społecznego.
5. Interwencja nie odpowiedziała w pełni na potrzeby województwa związane z dostępem do jakościowych placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży. Nowych placówek powstało stosunkowo niewiele, znalazły się one najczęściej w miastach powiatowych. Niezbędne jest promowanie projektów, w ramach których powstawać będą nowe świetlice środowiskowe.
6. Interwencja w niewystarczający sposób odpowiedziała na potrzeby osób opuszczających pieczę zastępczą. Osoby te najczęściej pozostają bez odpowiedniego wsparcia w momencie, gdy diametralnie zmienia się ich sytuacja życiowa i są stawiani przed wyzwaniem usamodzielnienia się. Ponadto, młodzi dorośli, którzy osiągnęli 18 rok życia, a pozostają w pieczy zastępczej, często z uwagi na kontynuację nauki lub podjęcie pracy zawodowej, nie uczestniczyli w działaniach zaplanowanych w projektach z uwagi na trudności z dopasowaniem czasowym. Rekomendowane jest wzmocnienie i indywidualizacja wsparcia wobec osób opuszczających pieczę zastępczą oraz pozostających w niej po ukończeniu 18 roku życia.
7. Rozwiązania innowacyjne w ramach Działania IX.2 były stosowane rzadko. Na etapie naborów premiowano innowacje, jednak często zdarzało się, że na etapie realizacji beneficjentom nie udawało się takich rozwiązań wprowadzić. W związku z niskim poziomem skuteczności premiowania wykorzystania rozwiązań innowacyjnych, rekomenduje się rezygnację z kryterium premiującego „Wykorzystanie rozwiązań z POKL lub POWER” w ramach FEŁ 2021-2027.

Działanie IX.3.

1. Udzielone wsparcie w ramach Działania IX.3 było kompleksowe i jednocześnie dostosowane do indywidualnych potrzeb uczestników projektów, zarówno instytucjonalnych, jak i indywidualnych. O skuteczności wsparcia dowodzą osiągnięte, a niekiedy znacznie przekroczone wartości wskaźników, a także pozytywne opinie

beneficjentów i ostatecznych odbiorców wsparcia. Generalnie, w perspektywie finansowej 2014-2020 nastąpił znaczny rozwój ekonomii społecznej w województwie łódzkim, o czym świadczy liczba (1 926) PES objętych wsparciem.

2. Z badania ewaluacyjnego wynika, że zakres wsparcia został odpowiednio ukierunkowany i dostosowany do potrzeb badanych grup odbiorców, a jego użyteczność była wysoka. Interwencja realizowana w ramach PI 9v nie tylko sprzyjała aktywizacji zawodowej, ale też w większości przypadków pozwoliła na uzyskanie dobrej jakościowo pracy. Zarówno podmioty ekonomii społecznej, organizacje pozarządowe planujące ekonomizację, jak również osoby, które planowały założyć PES bardzo wysoko oceniły zakres otrzymanych usług pod względem dopasowania i korzyści. Szczególnie dużym zainteresowaniem wśród odbiorców wsparcia cieszyły się usługi z zakresu różnego rodzaju doradztwa, szkolenia z zakresu podnoszenia kompetencji oraz działania animacyjne, które wpłynęły na poprawę współpracy z otoczeniem. Wiele wspartych organizacji dzięki interwencji kontynuuje działalność stopniowo rozwijając jej potencjał.
3. Problemem, na który zwrócili uwagę respondenci badania, jest brak możliwości różnicowania wysokości otrzymywanego wsparcia na utworzenie miejsca pracy w zależności od stanowisk. Efekt jest taki, że wiele podmiotów, przedsiębiorstw społecznych nie rozwija swojego potencjału w takim stopniu, w jakim mogłoby go rozwinąć, gdyby dostępne były większe środki na zatrudnienie profesjonalnych menedżerów. Zdaniem podmiotów, które współpracują bezpośrednio z PES, PS w wielu przypadkach brakuje kompetencji zarządczych, managerskich, a środki, którymi dysponują podmioty, uniemożliwiają im zatrudnienie odpowiedniej kadry.
4. Problemy finansowe z którymi borykają się PS powodują, że często nadal nie są one w stanie zapewnić trwałości zatrudnienia. Generalnie, po utracie finansowania zewnętrznego często podmioty ograniczają skalę działalności np. nie utrzymują poza wymagany projektem okres utworzonych miejsc pracy. Jest to problem ogólnopolski, który w dalszym ciągu pozostaje nierozwiązany, powstałe podmioty często mają problem z utrzymaniem się na rynku. Rozwiązaniem mogłoby być ewentualne poszerzenie zakresu wsparcia o komponent tzw. „dotacji inwestycyjnej”, czyli środków finansowych, które pozwalałyby rozwijać działalność PES/PS w określonej branży, podnosić efektywność ekonomiczną podmiotu. Jedno z rozwiązań mogłoby dotyczyć dedykowanych konkursów na rozwój działalności MŚP działających w sektorze ekonomii społecznej.
5. Mimo podejmowanej interwencji w ramach Działania IX.3, w regionie konieczne są działania mające na celu informowanie, podnoszenie świadomości o ekonomii społecznej i potencjale PES/PS funkcjonujących w województwie łódzkim. Nadal niedostatecznie rozpowszechnione jest funkcjonowanie PES, PS na regionalnym i lokalnym rynku, z badania wynika, iż bardzo często na poziomie gmin, powiatów brakuje wiedzy o możliwości nawiązania współpracy z lokalnym PS, PES (nie tylko w wymiarze społecznym, ale także biznesowym). Dodatkowo w społeczeństwie

panuje mylne przekonanie, że usługi świadczone przez PES (NGO) cechuje niższa jakość.

6. Biorąc pod uwagę obecną sytuację społeczno-gospodarczą oraz niekorzystne trendy demograficzne konieczna jest większa koncentracja na zadaniach mających na celu powiązanie usług społecznych z ekonomią społeczną w regionie, co powinno przyczynić się do uelastycznienia działań poprzez zlecanie zadań publicznych podmiotom trzeciego sektora. Jednocześnie, w tym miejscu dużą rolę mogłyby odgrywać OWES, które w swoich działaniach powinny zachęcać PS do podejmowania działalności w branży usług społecznych (szczególnie opiekuńczych). Dzięki temu PS będą mogły wykonywać usługi społeczne w ramach projektów współfinansowanych ze środków FEŁ 2021-2027.

Tabela 19. Zestawienie wniosków i rekomendacji.

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Sugerowany sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał, rok)	Klasa / podklasa rekomendacji	Obszar tematyczny
1.	Mimo zadowalającej skuteczności podejmowanej interwencji w ramach Działania IX.3, w regionie konieczne są działania mające na celu informowanie, podnoszenie świadomości o ekonomii społecznej i potencjale przedsiębiorstw społecznych funkcjonujących w województwie łódzkim. Nadal niedostatecznie rozpowszechnione jest funkcjonowanie PES, PS na regionalnym i lokalnym rynku, z opinii respondentów badań jakościowych wynika, iż bardzo często na poziomie gmin, powiatów brakuje wiedzy o możliwość nawiązania współpracy z lokalnym PS, PES (nie tylko w wymiarze społecznym, ale także biznesowym). Dodatkowo podczas zogniskowanego wywiadu grupowego, uczestnicy zwrócili uwagę, że w społeczeństwie panuje mylne przekonanie, że usługi świadczone przez PS (NGOs) cechuje niższa jakość. (s.124)	Biorąc pod uwagę obecną sytuację społeczno-gospodarczą oraz niekorzystne trendy demograficzne konieczna jest większa koncentracja na zadaniach mających na celu powiązanie usług społecznych z ekonomią społeczną w regionie, co powinno przyczynić się do uelastycznienia działań poprzez zlecanie zadań publicznych podmiotom trzeciego sektora. Jednocześnie, w tym miejscu dużą rolę mogłyby odgrywać OWES, które w swoich działaniach powinny zachęcać PS do podejmowania działalności w branży usług społecznych. Dzięki temu PS będą mogły wykonywać usługi społeczne w ramach projektów współfinansowanych ze środków FEŁ 2021-2027.	Rozszerzenie zakresu interwencji o: podejmowanie przez OWES działań promujących współpracę PES/PS z JST w obszarze usług społecznych, zwłaszcza opiekuńczych, w tym podejmowanie działań sieciujących PES/PS z JST.	RCPS w Łodzi	30 czerwca 2026 r.	Programowa / operacyjna	Włączenie społeczne, ekonomia społeczna

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Sugerowany sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał, rok)	Klasa / podklasa rekomendacji	Obszar tematyczny
2.	Czynnikiem, który pozytywnie wpływa na trwałość funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej, jest podjęcie współpracy ze środowiskiem lokalnym, jednostką samorządu lokalnego, co powoduje, że podmiot zaczyna wpisywać się w lokalny system wsparcia osób z grup defaworyzowanych, niemniej takich przykładów współpracy w regionie jest niewiele. W trakcie wywiadów indywidualnych, FGI podkreślony został problem, że PES, PS rzadko biorą udział w przetargach o zamówienia publiczne JST ze względu na to, że nisko oceniają swoje szanse i efektywność takich działań. (s.133)	Rekomenduje się, by kontynuować promowanie stosowania klauzul społecznych w zamówieniach PZP wśród przedstawicieli JST regionu.	Kontynuacja akcji promocyjnych i edukacyjnych skierowanych do JST dotyczących stosowania klauzul społecznych. Świadczenie usług z zakresu wsparcia dla PES/PS w postępowaniach w trybie PZP.	RCPS w Łodzi	30 czerwca 2026 r.	Programowa / operacyjna	Włączenie społeczne, ekonomia społeczna
3.	Trwałość zatrudnienia w wyniku podjętej interwencji poprawia się, niemniej jednak nadal znaczna część osób zatrudnionych znajduje zatrudnienie wyłącznie na okres trwałości projektu wynikającej z podpisanej umowy o dofinansowanie.	Rozwiązaniem mogłoby być ewentualne poszerzenie zakresu wsparcia o komponent tzw. „dotacji inwestycyjnej”, czyli środków finansowych, które pozwalałyby rozwijać działalność PES, PS w określonej branży, podnosić	Rozszerzenie zakresu interwencji o komponent wsparcia dotacyjnego na rozwój istniejących PES/PS.	IP FEŁ 2027 (WUP Łódź)	30 czerwca 2026 r.	Programowa / operacyjna	Włączenie społeczne, ekonomia społeczna

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Sugerowany sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał, rok)	Klasa / podklasa rekomendacji	Obszar tematyczny
	Problemy finansowe z którymi borykają się PS powodują, że często nadal nie są one w stanie zapewnić trwałości zatrudnienia. Generalnie po utracie finansowania zewnętrznego część podmiotów znacząco ogranicza skalę działalności np. nie utrzymuje poza wymagany projektem okres utworzonych miejsc pracy, ponieważ nie posiada wystarczających środków na utrzymanie skali działalności. Jest to problem ogólnopolski, który w dalszym ciągu pozostaje nierozwiązany, powstałe podmioty często mają problem z utrzymaniem się na rynku. (s. 135)	efektywność ekonomiczną podmiotu. Jedno z rozwiązań mogłoby dotyczyć dedykowanych konkursów na rozwój działalności PES/PS działających w sektorze ekonomii społecznej.					
4.	W perspektywie 2021-2027 problemy w obszarze włączenia społecznego pozostają aktualne, jednak w związku z poprawą sytuacji gospodarczej (sytuacji na rynku pracy) zmieniły się podstawowe charakterystyki odbiorców wsparcia. Obecnie w szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy znajdują się osoby biernie zawodowo w wieku poprodukcyjnym,	Rekomenduje się, by wsparcie w obszarze włączenia społecznego w perspektywie 2021-2027 koncentrowało się na osobach znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji, tj. biernych zawodowo w wieku 50+, biernych zawodowo z niskim poziomem wykształcenia lub brakiem kwalifikacji zawodowych,	Wprowadzenie preferencji dla tak określonej grupy docelowej.	IP FEŁ 2027 (WUP Łódź)	30 czerwca 2026 r.	Programowa / operacyjna	Włączenie społeczne

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Sugerowany sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał, rok)	Klasa / podklasa rekomendacji	Obszar tematyczny
	niemobilne (i starsze) oraz z najniższym poziomem wykształcenia (podstawowe, gimnazjalne), a także osoby, które zmagają się z problemami natury zdrowotnej (OzN, osoby doświadczające problemów z uzależnianiem, osoby zmagające się z trudnościami psychicznymi). W kontekście ich sytuacji szczególnego znaczenia nabiera pogłębiona analiza czynników decydujących o bierności zawodowej. (s. 54, 138)	biernych zawodowo zmagających się z trudnościami psychicznymi, uzależnieniem itd.					
5.	W badaniach ilościowych i jakościowych podkreślano znaczenie wsparcia zrealizowanego w oparciu o indywidualne podejście (diagnoza potrzeb) oraz o kompleksowym charakterze (uzupełniające się formy wsparcia). Taki charakter wsparcia był jednym z ważniejszych czynników decydujących o jego skuteczności i użyteczności. Maksymalna indywidualizacja wsparcia, poszerzenie możliwości doboru kursów i szkoleń zawodowych do	W związku z wysoką oceną skuteczności i użyteczności świadczonych form wsparcia w perspektywie finansowej 2021-2027 rekomenduje się kontynuację zindywidualizowanego i kompleksowego wsparcia w zakresie aktywizacji i włączenia społecznego. Należy przy tym rozważyć premiowanie podejścia nastawionego na doskonalenie wsparcia pod tym kątem (większa indywidualizacja wsparcia, w tym poszerzenie	Kontynuacja wsparcia w zakresie włączenia społecznego oparta o indywidualne ścieżki reintegracji oraz kompleksowe szkolenia, uwzględniająca premiowanie maksymalnie zindywidualizowanego podejścia przy zachowaniu zasad efektywności kosztowej projektów.	IP FEŁ 2027 (WUP Łódź)	30 czerwca 2026 r.	Programowa / operacyjna	Włączenie społeczne

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Sugerowany sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał, rok)	Klasa / podklasa rekomendacji	Obszar tematyczny
	indywidualnych potrzeb uczestników, silniejsze uwzględnianie w projektach szczególnej sytuacji osób z niepełnosprawnościami, osób starszych mogą wpłynąć na jeszcze większą skuteczność. Ponadto istotne byłoby włączenie elementu edukacyjnego (możliwość zdobycia/podniesienia wykształcenia przez osoby, które znajdują się w najtrudniejszej sytuacji pod tym względem, tj. osoby z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym). (s. 52-53)	możliwości doboru kursów i szkoleń zawodowych do indywidualnych potrzeb uczestników, silniejsze uwzględnianie w projektach szczególnej sytuacji osób z niepełnosprawnościami, osób starszych itp.). Ponadto istotne byłoby włączenie elementu edukacyjnego (możliwość zdobycia/podniesienia wykształcenia przez osoby, które znajdują się w najtrudniejszej sytuacji pod tym względem, tj. osoby z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym).					
6.	Z badania wynika, że rozwiązania innowacyjne nie były chętnie stosowane przez beneficjentów. Na etapie naborów premiowano innowacje, jednak często zdarzało się, że na etapie realizacji beneficjentom nie udawało się takich rozwiązań wprowadzić. W ramach OP IX nie zidentyfikowano stosowania innowacyjnych rozwiązań w ramach realizowanej	Rekomenduje się rezygnację ze stosowania kryteriów z zakresu rozwiązań innowacyjnych.	Rezygnacja z kryterium premiującego „Wykorzystanie rozwiązań z POKL lub POWER” w ramach priorytetów FEŁ 2021-2027 dedykowanych włączeniu społecznemu.	IP FEŁ 2027 (WUP Łódź)	30 czerwca 2026 r.	Programowa / operacyjna	Włączenie społeczne

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Sugerowany sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał, rok)	Klasa / podklasa rekomendacji	Obszar tematyczny
	interwencji, wynika to ze specyfiki badanego obszaru. Respondenci badania podkreślili, że z uwagi na tematykę, grupę odbiorców wsparcia trudno realizować w tym zakresie nowatorskie rozwiązania. Innowacja nie jest popularnym pojęciem w języku kadr podmiotów ekonomii społecznej, jest to raczej żargon wykorzystywany na potrzeby przygotowywanych projektów (np. finansowanych ze środków UE), niż przedmiot codziennej dyskusji w ramach podmiotów (s. 99, 144).						
7.	Badanie wykazało, że interwencja w niewystarczający sposób zagospodarowała potrzeby osób opuszczających pieczę zastępczą. Osoby te najczęściej pozostają bez odpowiedniego wsparcia w momencie, gdy diametralnie zmienia się ich sytuacja życiowa i są stawiani przed wyzwaniem usamodzielnienia się. Z kontroli NIK wynika, że wychowankowie	Rekomenduje się wzmocnienie i indywidualizację wsparcia wobec osób opuszczających pieczę zastępczą oraz pozostających w niej po ukończeniu 18 roku życia.	Promowanie w ramach FEŁ 2021-2027 projektów zawierających komponent wsparcia wobec osób opuszczających pieczę zastępczą. Wydłużenie czasu wsparcia osób opuszczających pieczę zastępczą do minimum 6 miesięcy po jej opuszczeniu.	IP FEŁ 2027 (WUP Łódź)	30 czerwca 2026 r.	Programowa / operacyjna	Włączenie społeczne

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Sugerowany sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał, rok)	Klasa / podklasa rekomendacji	Obszar tematyczny
	opuszczający pieczę zastępczą borykają się z niewystarczającym wsparciem (finansowym, psychologicznym, zawodowym), przez co często wracają do rodzin dysfunkcyjnych, z których zostali zabrani. W ramach Działania IX.2 brakowało szerzej zakrojonych działań związanych z doradztwem zawodowym, kursami i szkoleniami. Intensyfikacji wymaga także wsparcie psychologiczne i pomoc prawna wobec takich osób. Ponadto, młodzi dorośli, którzy osiągnęli 18 rok życia, a pozostają w pieczy zastępczej, często z uwagi na kontynuację nauki lub podjęcie pracy zawodowej, nie uczestniczyli w działaniach zaplanowanych w projektach z uwagi na trudności z dopasowaniem czasowym. Preferowaną dla nich formą wsparcia byłoby wsparcie indywidualne, umożliwiające im samodzielną realizację kursów, szkoleń, wsparcia specjalistycznego, doradztwa		Wprowadzenie bonu na wsparcie doradcze, zawodowe (kursy, szkolenia), psychologiczne dla osób opuszczających pieczę zastępczą oraz wobec pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej.				

Lp.	Wniosek	Rekomendacja	Sugerowany sposób wdrożenia	Adresat rekomendacji	Termin wdrożenia (kwartał, rok)	Klasa / podklasa rekomendacji	Obszar tematyczny
	według własnych preferencji. (s.99)						

Źródło: opracowanie własne.

8 ZAŁĄCZNIKI

8.1 Spis tabel, wykresów i map

Tabela 1. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem oraz wskaźnik stresu ekonomicznego w województwie łódzkim na podstawie badania EU-SILC 2019-2022 (% osób w gospodarstwach domowych).	24
Tabela 2. Liczba aktywnych PES ogółem w województwie łódzkim w latach 2016-2021 (tys.)	27
Tabela 3. Liczba jednostek reintegracyjnych na 100 tys. mieszkańców w poszczególnych powiatach województwa łódzkiego w latach 2016-2023.	28
Tabela 4. Logika interwencji Działania IX.1 (PI 9i).	31
Tabela 5. Wartości osiągniętych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego w ramach Działania IX.1.	35
Tabela 6. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej w województwie łódzkim w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w latach 2014 i 2023 wg powiatów (liczba osób)	39
Tabela 7. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej w województwie łódzkim w latach 2014 i 2023 wg powiatów	40
Tabela 8. Oddziaływanie wsparcia oferowanego w ramach projektu/projektów w poszczególnych obszarach w opinii beneficjentów Działania IX.1.	42
Tabela 9. Stopień, w jakim oferowane w projektach przyczyniło się do zaspokojenia potrzeb poszczególnych grup docelowych w opinii beneficjentów.	49
Tabela 10. Ocena dopasowania wsparcia do indywidualnych potrzeb uczestników projektów (1 – niedopasowane, 10 – bardzo dobrze dopasowane).	52
Tabela 11. Stopień wykorzystywania przez badanych umiejętności i kwalifikacji nabytych poprzez udział w projekcie (1- w ogóle nie wykorzystuje, 10 – wykorzystuje w bardzo dużym stopniu).	59
Tabela 12. Logika interwencji Działania IX.2. (PI 9iv).	71
Tabela 13. Wartości osiągniętych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego w ramach Działania IX.2.	77
Tabela 14. Średnie koszty jednostkowe wybranych wskaźników w ramach Działania IX.2. .	106
Tabela 15. Logika interwencji Działania IX.3. (PI 9v)	118
Tabela 16. Wartości osiągniętych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego w ramach Działania IX.3.	121
Tabela 17. Ocena dopasowania wsparcia do indywidualnych potrzeb uczestników projektów (1 – w ogóle niedopasowane, 10 – bardzo dobrze dopasowane).	136
Tabela 18. Średnie koszty jednostkowe wybranych wskaźników w ramach Działania IX.3. .	139
Tabela 19. Zestawienie wniosków i rekomendacji.....	151

Wykres 1. Liczba rodzin, którym na podstawie decyzji przyznano pomoc z powodu ubóstwa w latach 2014-2023 województwie łódzkim.....	23
Wykres 2. Liczba podmiotów rodzinnych form pieczy zastępczej i umieszczonych w nich dzieci w latach 2014-2023 w województwie łódzkim.....	26
Wykres 3. Trudności w realizacji projektów w Działaniu IX.1 (PI 9i) – liczba wskazań.	37
Wykres 4. Formy wsparcia, z których skorzystali uczestnicy projektów w Działaniu IX.1.	48
Wykres 5. Ocena użyteczności wsparcia w projektach przez beneficjentów (1 – wsparcie nieużyteczne, 5 – wsparcie wysoce użyteczne).	49
Wykres 6. Ocena użyteczności poszczególnych form wsparcia przez uczestników projektów.	51
Wykres 7. Korzyści z udziału w projektach w Działaniu IX.1 zdaniem uczestników.	53
Wykres 8. Osoby, które zgłaszały się najczęściej do udziału w projektach w Działaniu IX.1 ze względu na ich potencjał do aktywizacji społeczno-zawodowej.....	54
Wykres 9. Sytuacja zawodowa uczestników projektów w Działaniu IX.1 w momencie realizacji badania (po zakończeniu udziału projektu).	56
Wykres 10. Deklarowana przez uczestników projektów potrzeba zmiany własnej sytuacji życiowej lub zawodowej (liczba wskazań).	57
Wykres 11. Środki, z których beneficjenci Działania IX.1 realizowali/realizują inne projekty skierowane do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym lub ubóstwem.	64
Wykres 12. Rozkład odpowiedzi na pytanie ankietowe „Z jakimi podmiotami współpracowaliście Państwo w ramach realizacji projektu/projektów?”	82
Wykres 13. Rozkład odpowiedzi na pytanie ankietowe: „W jakim stopniu, wg Państwa, wsparcie oferowane w ramach projektu/projektów przyczyniło się do:”	90
Wykres 14. Rozkład odpowiedzi na pytanie ankietowe „Jakie korzyści uzyskał/a Pan/Pani dzięki udziałowi w projekcie?”	92
Wykres 15. Rozkład odpowiedzi na pytanie ankietowe „Jak Państwo sądzą, w jakim stopniu wsparcie oferowane w projekcie/projektach przyczyniło się do zaspokojenia potrzeb poszczególnych grup docelowych?”	96
Wykres 16. Rozkład odpowiedzi na pytanie ankietowe: „W jakim stopniu, wg Państwa, wsparcie oferowane w ramach projektu/projektów przyczyniło się do:”	97
Wykres 17. Rozkład odpowiedzi na pytanie ankietowe „Jakie korzyści uzyskał/a Pan/Pani dzięki udziałowi w projekcie?”	98
Wykres 18. Rozkład odpowiedzi na pytanie ankietowe: „W jakim stopniu, wg Państwa, wsparcie oferowane w ramach projektu/projektów przyczyniło się do:”	99
Wykres 19. Środki, z których beneficjenci Działania IX.2 realizowali/realizują inne projekty skierowane na wsparcie usług na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym.....	110
Wykres 20. Formy wsparcia, z których skorzystali uczestnicy projektów.	130
Wykres 21. Rozkład odpowiedzi ankietowanych odbiorców wsparcia na pytania dotyczące trwałości i jakości zatrudnienia.	131

Wykres 22. Rozkład odpowiedzi ankietowanych na pytanie dotyczące korzyści uzyskanych w wyniku otrzymanego wsparcia.....	132
Wykres 23. Formy wsparcia, z których skorzystali uczestnicy projektów.	133
Wykres 24. Rozkład odpowiedzi ankietowanych na pytanie dotyczące korzyści uzyskanych w wyniku otrzymanego wsparcia.....	134
Wykres 25. Formy wsparcia, z których skorzystali uczestnicy projektów.	135
Wykres 26. Rozkład odpowiedzi ankietowanych na pytanie dotyczące korzyści uzyskanych w wyniku otrzymanego wsparcia.....	136
Wykres 27. Trwałość zatrudnienia w PS w wyniku podjętej interwencji.....	138

Mapa 1. Uczestnicy projektów realizowanych w Działaniu IX.1 RPO Wł 2014-2020 według powiatów.....	38
Mapa 2. Liczba nowoutworzonych miejsc reintegracyjnych w wyniku wdrażania interwencji w Działaniu IX.1 (PI 9i) wg powiatów.	43
Mapa 3. Liczba uczestników projektów w ramach Działania IX.2 RPO Wł 2014-2020.	86
Mapa 4. Liczba utworzonych w ramach projektów miejsc świadczenia usług asystenckich i opiekuńczych istniejących po zakończeniu projektów.....	89
Mapa 5. Liczba utworzonych w programie miejsc świadczenia usług w mieszkaniach wspomaganych i chronionych istniejących po zakończeniu projektu.	94
Mapa 6. Liczba utworzonych w ramach projektów miejsc świadczenia usług wspierania rodziny i pieczy zastępczej istniejących po zakończeniu projektów.	95
Mapa 7. Liczba placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży powstałych w ramach Działania IX.2.	100
Mapa 8. System wsparcia ekonomii społecznej w województwie łódzkim w podziale na cztery subregiony.....	116
Mapa 9. Liczba podmiotów ekonomii społecznej objętych wsparciem w ramach Działania IX.3.1. według subregionów	124
Mapa 10. Liczba miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych na terenie województwa łódzkiego.....	125

- 8.2 Tabela wniosków i rekomendacji
- 8.3 Bibliografia
- 8.4 Studia przypadku
- 8.5 Szczegółowy opis zastosowanej metodologii
- 8.6 Narzędzia badawcze
- 8.7 Lista respondentów, którzy wzięli udział w badaniach realizowanych z zastosowaniem poszczególnych metod i technik badawczych
- 8.8 Baza danych z wywiadów ankietowych
- 8.9 Transkrypcje z przeprowadzonych wywiadów pogłębionych
- 8.10 Zestawienie danych zebranych w badaniach realizowanych z zastosowaniem poszczególnych metod lub technik badawczych wraz z obliczeniami
- 8.11 Prezentacja multimedialna wyników